

Voorzet tot hervorming van de BOR; geen heilige graal, maar wellicht een passende handreiking

Een onderzoek naar de wenselijkheid van hervorming van de bedrijfsopvolgingsregeling op basis van de welvaartseconomie en een rechtsvergelijking met Duitsland

Naam student: M.T.W. van Dijk
Studentnummer: 429845

Begeleider: Dr. Y.M. Tigelaar-Klootwijk
Tweede beoordelaar: Mr. T.C. Hoogwout

Datum: 27 april 2023

Het geschrevene in deze scriptie is de opvatting van de auteur en niet noodzakelijk die van de begeleider, tweede beoordelaar, Erasmus School of Economics of Erasmus Universiteit Rotterdam.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 <i>Aanleiding</i>	4
1.2 <i>Hoofd- en deelvragen</i>	6
1.2.1 <i>Hoofdvrage</i>	6
1.2.2 <i>Deelvragen</i>	6
1.3 <i>Vormgeving van het onderzoek</i>	7
1.3.1 <i>Methodologie</i>	7
1.3.2 <i>Toetsingscriteria</i>	7
1.3.3 <i>Afbakening</i>	8
1.3.4 <i>Structuur</i>	9
Hoofdstuk 2: Economische aspecten bedrijfsopvolgingsregelingen	10
2.1 <i>Inleiding</i>	10
2.2 <i>Een introductie in de analyse van belastingheffing vanuit de welvaartseconomie</i>	10
2.3 <i>De economische aspecten van een schenk- en erfbelasting</i>	12
2.3.1 <i>De schenk- en erfbelasting vanuit welfaristisch perspectief</i>	12
2.3.2 <i>Welfaristische analyse van externe effecten van ‘transfers’</i>	12
2.3.3 <i>Welfaristische analyse van motieven achter ‘transfers’</i>	13
2.3.4 <i>Synthese: externe effecten en motieven van transfers</i>	14
2.4 <i>Welfaristische aspecten schenk- en erfbelasting voor ondernemerschap en bedrijfsoverdrachten</i>	15
2.4.1 <i>Welfaristische effecten heffing schenk- en erfbelasting</i>	15
2.4.2 <i>Synthese: effecten heffing schenk- en erfbelasting op bedrijfsoverdrachten</i>	19
2.5 <i>Deelconclusie</i>	21
Hoofdstuk 3: Rechtsvergelijking tussen de Nederlandse en Duitse bedrijfsopvolgingsregeling...24	
3.1 <i>Inleiding</i>	24
3.2 <i>De Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling</i>	24
3.2.1 <i>Achtergrond</i>	24
3.2.2 <i>De bedrijfsopvolgingsregeling</i>	25
3.2.3 <i>De ratio en ontstaansgeschiedenis van de voorwaardelijke vrijstelling</i>	29
3.3 <i>De Duitse bedrijfsopvolgingsregeling</i>	37
3.3.1 <i>Achtergrond</i>	37
3.3.2 <i>De bedrijfsopvolgingsfaciliteiten voor de ErbStG</i>	37
3.3.3 <i>De Duitse en Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling vergeleken</i>	46
3.4 <i>Deelconclusie</i>	49
Hoofdstuk 4: Een aangepaste Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling.....51	
4.1 <i>Inleiding</i>	51
4.2 <i>Toetsingscriteria toegepast op de faciliteiten van de BOR</i>	51
4.2.1 <i>Legitimiteit</i>	51
4.2.2 <i>Gelijkheid</i>	53
4.2.3 <i>Neutraliteit</i>	57
4.2.4 <i>Doeltreffendheid en doelmatigheid</i>	59

4.3	<i>Mogelijkheden tot hervorming van de BOR</i>	62
4.3.1	Analyse van de reeds aangedragen hervormingsvoorstellen in de fiscale literatuur en een aanpassing op basis van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten.....	62
4.3.2	Twee ‘nieuwe’ hervormingsvoorstellen voor de vrijstelling goingconcernwaarde	68
4.4	<i>Deelconclusie</i>	73
Hoofdstuk 5: Conclusie		76
5.1	<i>Beantwoording hoofd- en deelvragen</i>	76
5.1.1	Beantwoording deelvragen	76
5.1.2	Beantwoording hoofdvraag	78
5.2	<i>Aanbevelingen en suggesties voor vervolgonderzoek</i>	79
5.2.1	Aanbevelingen	79
5.2.2	Suggesties voor vervolgonderzoek	80
Appendix A: Hervormingvoorstel door middel van ‘aftopping’		81
A.1:	<i>Tabel met verloop van de vrijstelling</i>	81
A.2:	<i>Voorstel tot wetswijziging</i>	81
Appendix B: Hervormingsvoorstel door middel van ‘begrenzing’		83
B.1:	<i>Tabel met verloop van de vrijstelling</i>	83
B.2:	<i>Voorstel tot wetswijziging</i>	83
Bibliografie		85
	<i>Literatuurlijst</i>	85
	<i>Jurisprudentielijst</i>	101

Lijst met gebruikte afkortingen

A-G	Advocaat-Generaal.
Ab	Aanmerkelijk belang.
AWR	Algemene Wet inzake Rijksbelastingen.
BewG	Bewertungsgesetz.
BFH	Bundesfinanzhof.
BOR	Bedrijfsopvolgingsregeling.
BVerfG	Bundesverfassungsgericht.
BW	Burgerlijk Wetboek.
EG	Europese Gemeenschap.
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens.
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.
ErbStG	Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz.
GW	Grondwet.
IBO Vermogensverdeling	Interdepartementaal beleidsonderzoek Vermogensverdeling.
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten.
IW 1990	Invorderingswet 1990.
MvA	Memorie van Antwoord.
MvT	Memorie van Toelichting.
NNV	Nota naar aanleiding van het nader verslag.
NV	Nota naar aanleiding van het verslag.
NOB	Nederlandse Orde van Belastingadviseurs.
RB	Register Belastingadviseurs.
RE-BOR	Reguliere evaluatie van de fiscale regelingen gericht op bedrijfsopvolging.
SW	Successiewet 1956.
SWF	Sociale welvaartsfunctie.
Uitv.reg. S&E	Uitvoeringsregeling schenk- en erfbelasting.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

In de reguliere evaluatie van de fiscale regelingen gericht op bedrijfsopvolging (hierna: RE-BOR) wordt door het CPB de conclusie getrokken dat de bedrijfsopvolgingsregeling (hierna: BOR), van hoofdstuk IIIA van de Successiewet 1956 (hierna: SW), doeltreffend is in de zin dat de regeling vrijwel voorkomt dat de erf- en schenkbelasting een gevaar vormen voor de continuïteit van ondernemingen, maar niet noodzakelijk is voor een substantieel deel van de bedrijfsoverdrachten. Daarnaast zou de BOR niet doelmatig zijn. De budgettaire en uitvoeringskosten voor de BOR zouden onnodig hoog zijn en veel hoogwaardige capaciteit van de Belastingdienst vergen.¹ Bij een dergelijke evaluatie hanteert het kabinet in beginsel het uitgangspunt dat de fiscale regeling wordt afgeschaft of versoerd. Indien de regeling toch gehandhaafd wordt, dan dient dat volgens het kabinet goed te worden onderbouwd. In de kabinetsreactie van 9 december 2022 heeft het kabinet in ieder geval aangegeven nog steeds achter de doelstelling van de BOR te staan, maar wil wel knelpunten adresseren en oneigenlijk gebruik beperken.²

De BOR biedt een faciliteit waarbij verkregen ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht in het kader van een bedrijfsopvolging onder voorwaarden geheel of gedeeltelijk wordt vrijgesteld van successieheffing. Beoogd is te voorkomen dat de continuïteit van ondernemingen in gevaar wordt gebracht doordat liquide middelen aan de onderneming moeten worden onttrokken ter voldoening van schenk- of erfbelasting.³ Daartoe biedt artikel 35b lid 1 SW een volledige vrijstelling (i.e. 100%) indien de totale waarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft € 1.205.871 niet te boven gaat. Voor zover deze waarde hoger is, bedraagt de vrijstelling in beginsel 83%. Als uitzondering daarop geldt evenwel dat de liquidatiewaarde van het ondernemingsvermogen volledig is vrijgesteld, voor zover die waarde de goingconcernwaarde overstijgt.⁴ Voor het voldoen van verschuldigde belasting kan daarnaast rentedragend uitstel worden verleend voor de duur van tien jaren.⁵

Een roep om hervorming en versoering

In de RE-BOR wordt geconcludeerd dat verkrijgers van een nalatenschap in 76% van de gevallen voldoende vrije middelen zouden hebben om de erfbelasting direct te betalen. Bij schenkingen zou dit in 74% van gevallen zo zijn, gezien vanuit het perspectief van de schenkers. Voorts wordt in de RE-BOR bevestigd dat het voordeel van de BOR scheef neerslaat. Slechts 2,2% van de nalatenschappen en 2,7% van de schenkingen omvat ondernemingsvermogen met een waarde van €5 miljoen of meer, terwijl de verkrijgers van die nalatenschappen of schenkingen respectievelijk 36% en 35% van het budgettaire beslag van de BOR voor hun rekening nemen.⁶ Uiteindelijk wordt in de RE-BOR de beleids optie aangedragen om de vrijstelling goingconcernwaarde te vervangen door een ruime betalingsregeling.⁷

---

¹ CPB 2022, p. 4.

² Brief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 9 december, DGBI/22572682, p. 5.

³ *Kamerstukken II* 2008/09, 31 930, nr. 3 (MvT), p. 4.

⁴ Zie ook art. 35b lid 1 onderdeel b onder 1 SW.

⁵ Art. 35b lid 3 SW in samenhang met art. 25 lid 12 IW 1990.

⁶ Vgl. *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport 2020*, p. 57.

⁷ CPB 2022, p. 37 & 53-55. En eerder: CPB 2020, p. 132.

Vergelijkbare conclusies als die in de RE-BOR werden reeds getrokken in het Syntheserapport: Bouwstenen voor een beter belastingstelsel (hierna: Bouwstenennotitie 2020), zij het dat de BOR daarin als ‘beperkt doelmatig’ werd beschreven. De BOR zou een prikkel geven om vermogen voor te doen als ondernemingsvermogen en bijdragen aan vermogensongelijkheid door het scheve neerslaan van het budgettaire beslag bij voornamelijk verkrijgers van ondernemingsvermogen met een waarde van €5 miljoen of meer. Om met de erf- en schenkbelasting effectiever verhoogde draagkracht te belasten, wordt in de Bouwstenennotitie 2020 als beleids optie aangedragen om de BOR te versoberen door de vrijstelling over de goingconcernwaarde te verlagen naar 25%, in combinatie met aftopping van het vrijstellingsbedrag op €5 miljoen.⁸

Ook het Register Belastingadviseurs (hierna: RB) heeft een hervormingsvoorstel gedaan. Vanwege de ‘scheve verdeling’ pleit het RB voor een verhoging van het bedrag waarop de 100%-vrijstelling van toepassing is naar €5 miljoen, en een verlaging van de 83%-vrijstelling naar 50%. Eventueel verschuldigde belasting zou in tien jaar renteloos mogen worden afgelost. Volgens het RB komen dergelijke hervormingen in het bijzonder het midden- en kleinbedrijf (hierna: mkb) ten goede, kunnen zij budgettair neutraal worden ingevoerd en wordt een eerlijkere verdeling van de beschikbare gelden bereikt.⁹

Ook na het verschijnen van de RE-BOR is de roep om versobering niet verstomd. Zo geeft de werkgroep interdepartementaal beleidsonderzoek Vermogensverdeling (hierna: IBO Vermogensverdeling) aan dat de BOR de vermogensongelijkheid binnen de volgende generatie zou vergroten.¹⁰ Daartoe draagt de werkgroep allereerst ook de beleids optie aan om de vrijstelling goingconcernwaarde te vervangen door een gunstige betalingsregeling. Als tweede beleids optie wordt een aftopping van de vrijstelling goingconcernwaarde aangedragen.¹¹ Voorts hebben de Kamerleden Maatoug, Van der Lee (GroenLinks) en Nijboer (PvdA) een initiatiefwetsvoorstel ingediend, mede ter versobering van de BOR.¹² Zij stellen voor de vrijstelling goingconcernwaarde te verlagen naar 25% in combinatie met een aftopping van de totale vrijstelling op maximaal €1 miljoen.¹³

Kanttekeningen bij de hervormingsvoorstellen

Bij de verschillende hervormingsvoorstellen kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Zo is het opmerkelijk te noemen dat noch in het voorstel van het RB, noch in de beleids opties van de Bouwstenennotitie en het IBO-rapport, een motivering is te vinden voor de keuze voor bepaalde vrijstellingspercentages en -bedragen. Een dergelijke onderbouwing ontbreekt ook ten aanzien van de aftopping van de vrijstelling op €1 miljoen in het initiatiefwetsvoorstel.¹⁴

Ook bij de conclusies uit de RE-BOR kunnen kanttekeningen worden geplaatst.¹⁵ Zo zijn eventuele neveneffecten van de BOR niet gekwantificeerd, terwijl deze wel dienen mee te wegen in de analyse van het CPB. Slechts kort wordt ingegaan op de neveneffecten van de BOR met betrekking tot het creëren van een ‘gelijk speelveld’, migratie, het vestigings- en investeringsklimaat en de groei en solvabiliteitspositie van bedrijven, maar een concreet

---

⁸ *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport 2020*, p. 55-57.

⁹ RB 2021, p. 1-2.

¹⁰ *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022*, p. 48, 66-68.

¹¹ *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022*, p. 101-102.

¹² *Kamerstukken II 2021/22*, 36128, nr. 1.

¹³ Zie ook *Kamerstukken II 2021/22*, 36128, nr. 3 (MvT), p. 12.

¹⁴ Zie *Kamerstukken II 2022/23*, 36128, nr. 4, p. 7.

¹⁵ Zie ook Redactie Vakstudie Nieuws, *V-N 2022/26.9*; NOB 2022.

onderzoek daarnaar ontbreekt,¹⁶ terwijl daar wel om is verzocht in verschillende moties.¹⁷ Daarnaast zou in de RE-BOR de financieringsbehoefte om de verschuldigde belasting te kunnen voldoen worden onderschat, doordat in de beoordeling van die financieringsbehoefte rekening wordt gehouden met privévermogensbestanddelen.¹⁸

Al met al tonen de verschillende onderzoeken en hervormingsvoorstellen van de BOR wel aan dat de BOR kan worden verbeterd. Het kabinet heeft daarbij erkend dat met vervanging van de BOR door een ruime betalingsregeling acute liquiditeitsproblemen kunnen worden voorkomen, maar dat daarmee in de aflossingsfase wel een beslag wordt gelegd op de liquiditeit van de overgedragen onderneming. Voorts acht het kabinet het ‘onwenselijk dat de continuïteit van een levensvatbare onderneming als gevolg van bedrijfsoverdracht via vererving of schenking wordt geschaad met als gevolg een verlies aan werkgelegenheid en economische diversiteit’. Uiteindelijk heeft het kabinet niet voor afschaffing van de BOR gekozen, maar wel voor aanpassing waar nodig op basis van vervolgonderzoek.¹⁹

1.2 Hoofd- en deelvragen

1.2.1 Hoofdvraag

De roep om hervorming van de BOR klinkt steeds luider. Op onderdelen ontbreekt in gedane hervormingsvoorstellen evenwel een economische analyse van de effecten van de BOR, al dan niet in internationaal en/of Europeesrechtelijk perspectief, terwijl verschillende moties daartoe wel verzochten. In de moties wordt daarnaast uitdrukkelijk verwezen naar concurrentienadelen ten opzichte van de Nederland omringende landen. Ik acht een economisch en rechtsvergelijkend onderzoek, met name met de Duitse bedrijfsopvolgingsregeling, daarom relevant. De Duitse regeling vertoont qua inhoud en karakter namelijk gelijkenissen met de BOR.²⁰ In dit onderzoek staat daartoe de volgende hoofdvraag centraal:

In hoeverre is hervorming van de bedrijfsopvolgingsregeling, zoals thans vormgegeven in de Successiewet 1956, wenselijk en hoe zou deze vorm moeten worden gegeven op basis van economische theorie, hervormingsvoorstellen gedaan in de fiscale literatuur en/of de Duitse bedrijfsopvolgingsregeling?

1.2.2 Deelvragen

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, worden in dit onderzoek de volgende deelvragen behandeld:

1. Wat zijn de economische effecten van een fiscale faciliteit die het verkrijgen van ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht stimuleert?
2. Wat houdt de huidige bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet 1956 in, wat is de ratio erachter en hoe is de regeling tot stand gekomen?

---

¹⁶ CPB 2022, p. 21-23 & 26.

¹⁷ Zie *Kamerstukken II 2020/21*, 35724, nr. 2, p. 23-24; *Kamerstukken II 2020/21*, 32637, nr. 463; *Kamerstukken II 2020/21*, 32637, nr. 466.

¹⁸ Vgl. CPB 2022, p. 40-44; Brief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 9 december 2022, DGBI/22572682, p. 6.

¹⁹ Brief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 9 december 2022, DGBI/22572682, p. 5-7.

²⁰ Zie ook Tigelaar-Klootwijk, *TFO 2020/169.2*, p. 101-116.

3. Hoe zijn de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Duitse Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz vormgegeven en in hoeverre verschillen die van de Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling?
4. In hoeverre voldoet de BOR anno 2023 aan de toetsingscriteria van legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doelmatigheid en doeltreffendheid?
5. Welke voorstellen tot hervorming van de BOR kunnen worden overwogen op basis van de fiscale literatuur en de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, en in hoeverre voldoen die voorstellen vanuit het perspectief van legitimiteit, neutraliteit, gelijkheid, doeltreffendheid en doelmatigheid?

1.3 Vormgeving van het onderzoek

1.3.1 Methodologie

Om tot een antwoord te komen op de hoofdvraag, wordt vanuit verschillende perspectieven beschouwd of aanpassing van de BOR wenselijk is. Daartoe vindt allereerst een literatuuronderzoek plaats van de economische effecten van het hebben van een BOR, de ratio en ontstaansgeschiedenis van de BOR en de hervormingsvoorstellen van de BOR die zijn gedaan in beleidsnota's en fiscale literatuur. De economische effecten worden daarbij beschouwd vanuit de welvaartseconomie.²¹ Daarnaast wordt de BOR vergeleken met de bedrijfsopvolgingsregeling in Duitsland door middel van een externe horizontale rechtsvergelijking en literatuuronderzoek.²²

Op basis van de verkregen inzichten uit deze verschillende analyses, worden verschillende mogelijkheden voor aanpassing van de huidige BOR geformuleerd en beoordeeld op wenselijkheid. De wenselijkheid van een aanpassing van de BOR vul ik in op basis van de toetsingscriteria die Tigelaar-Klootwijk toepast in haar proefschrift over de BOR, te weten: legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doeltreffendheid en doelmatigheid. Deze toetsingscriteria vertonen overlap met de toetsingscriteria die Hoogeveen hanteert in haar proefschrift.²³ Het verschil in het gebruik van de toetsingscriteria is gelegen in feit dat Hoogeveen zich baseert op de nota Zicht op wetgeving en Tigelaar-Klootwijk de theorie van de welvaartseconomie als uitgangspunt neemt voor de evaluatie van de BOR.²⁴ Omdat ik in dit onderzoek de economische effecten van de BOR beschouwd vanuit de welvaartseconomie, neem ik de toetsingscriteria van Tigelaar-Klootwijk als uitgangspunt. Dit wil niet zeggen dat de toetsingscriteria op onderdelen niet gelijk zijn aan die van Hoogeveen. De nadruk ligt alleen op de welvaartseconomie.

1.3.2 Toetsingscriteria

In het navolgende zet ik de toetsingscriteria uiteen:²⁵

- *Legitimiteit*: Tigelaar-Klootwijk beschouwt het criterium van legitimiteit als een overkoepelend toetsingscriterium. Volgens haar is een faciliteit niet aanvaardbaar als het

²¹ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 16-18.

²² Onder een externe rechtsvergelijking begrijp ik een vergelijking van twee rechtstelsels van verschillende staten (i.e. of op zijn minst autonome, maar te onderscheiden jurisdicties). Zie hierover uitgebreider Schlössels 2015, p. 262. Onder een horizontale rechtsvergelijking begrijp ik een vergelijking van verschillende rechtstelsels van eenzelfde niveau (e.g. nationaal recht). Zie daarover o.a. Momirov & Naudé Fourie, *Erasmus Law Review*, 2009, afl. 2, p. 295.

²³ Zie ook Hoogeveen 2011, p. 59-77; nota Zicht op wetgeving (*Kamerstukken II*, 1990/91, 22008, nr. 2), p. 8.

²⁴ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 6-7.

²⁵ Zie uitgebreider Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 18-20.

overheidsingrijpen niet legitiem is, terwijl een faciliteit waarvoor overheidsingrijpen wel legitiem is niet per definitie aanvaardbaar is. Om de aanvaardbaarheid van een faciliteit te kunnen toetsen worden de overige toetsingscriteria gebruikt. Het toetsingscriterium van legitimiteit wordt ingevuld op basis van de welvaartseconomie. Op de welvaartseconomie als normatieve maatstaf voor overheidsbeleid kom ik terug in paragraaf 2.2. De kern van dit toetsingscriterium komt erop neer dat de overheid pas ingrijpt door middel van (fiscale) faciliteiten wanneer sprake is van marktfalen of -verstoringen als gevolg van overheidshandelen. Daarbij dient in de beoordeling van de legitimiteit van een faciliteit de som van markt- en overheidsfalen te worden geminimaliseerd.

- *Gelijkheid*: Het gelijkheidsbeginsel is verankerd in artikel 1 GW en kan via artikel 14 EVRM en 26 IVBPR door de rechterlijke macht worden gebruikt om wetten te toetsen.²⁶ Het gelijkheidsbeginsel komt erop neer dat gelijke gevallen gelijk moeten worden behandeld en ongelijke gevallen op een ongelijke manier. Voor de toetsing van de aanvaardbaarheid van fiscale faciliteiten, zoals de BOR, is het daarnaast van belang om te toetsen aan het draagkrachtbeginsel, dat voortvloeit uit het gelijkheidsbeginsel.²⁷ Dit betreft een enge toetsing, omdat draagkracht door verschillende factoren wordt bepaald.²⁸ Bij de toetsing aan het draagkrachtbeginsel, gaat het in dit onderzoek specifiek om de vraag of het verdedigbaar is dat verkrijgingen van ondernemingsvermogen door toepassing van de BOR anders in de belastingheffing worden betrokken dan verkrijgingen van andere vermogensbestanddelen.
- *Neutraliteit*: Voor de toetsing van een faciliteit is het relevant om na te gaan of de faciliteit leidt tot versturende gedragsveranderingen bij belastingplichtigen. Door de introductie van een belastingfaciliteit kunnen namelijk onbedoelde gedragseffecten worden geïnduceerd die leiden tot een welvaartsverlies in de vorm van ‘*dead weight loss*’. Op dit laatste kom ik terug in paragraaf 2.2. Bij de toetsing van de aanvaardbaarheid op basis van neutraliteit wordt beoordeeld of de BOR onbedoelde prikkels aan belastingplichtigen geeft om economisch gezien anders te handelen dan zonder de faciliteit.²⁹
- *Doeltreffendheid*: Doeltreffendheid ziet op de vraag of de faciliteit leidt tot verwezenlijking van de door de wetgever beoogde doelstellingen. In dit onderzoek ligt daarbij de nadruk op de vraag of de in de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten opgenomen vrijstellingen bijdragen aan de verwezenlijking van de door de wetgever beoogde doelstellingen.
- *Doelmatigheid*: Doelmatigheid ziet op de vraag of de faciliteit, gezien de beoogde doelstellingen, niet leidt totodeloze inefficiëntie in de samenleving of bij de overheid. Er mag niet een te ongunstige verhouding ontstaan tussen de baten en lasten, die uit de werking van de faciliteit kunnen voortvloeien. Daarbij dienen (on)gewenste neveneffecten van de faciliteit te worden meegewogen.³⁰

1.3.3 Afbakening

Omdat de vormgeving van de vrijstellingsfaciliteiten van de BOR centraal staat in dit onderzoek, ligt de nadruk op artikel 35b SW en wordt slechts summier ingegaan op de invulling van de begrippen ‘ondernemingsvermogen’, ‘bezitstermijn’ en ‘voortzettingseis’, zoals opgenomen in respectievelijk artikel 35c, 35d en 35e SW. Met betrekking tot de invorderingsfaciliteiten beperk ik mij tot de betalingsregeling van artikel 25 lid 12 Invorderingswet 1990 (hierna: IW 1990).

---

²⁶ Zie ook Gribnau, *NTFR* 2013/444, p. 1-6.

²⁷ Zie ook Hoogeveen 2011, p. 68.

²⁸ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 19; Heithuis, Kavelaars Schuver 2017, p. 1-2.

²⁹ Zie ook Hoogeveen 2011, p. 65-66.

³⁰ Zie ook nota Zicht op wetgeving (*Kamerstukken II*, 1990/91, 22008, nr. 2), p. 25; CPB 2023, p. 7-8.

Uit aangenomen moties blijkt dat Nederland een van de strengste bedrijfsopvolgingsregelingen in Europa zou hebben.³¹ Binnen de Europese Unie kennen ook België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië en Spanje voorwaardelijke bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in schenk- of erfbelastingen die verder reiken dan louter vrijstellingen voor afstammelingen in rechte lijn.³² Omdat in de moties specifiek wordt verwezen naar de landen die Nederland omringen, acht ik met name de Duitse en Belgische bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de schenk- en erfbelasting relevant voor een rechtsvergelijking. Ik beperk mij tot de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten.³³

De analyse die in dit onderzoek wordt gedaan van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in schenk- en erfbelasting betreft met name de artikelen §13a, §13c, §28a en §28 Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz (hierna: ErbStG), waarin het stelsel van de faciliteiten in de Duitse schenk- en erfbelasting bij bedrijfsopvolging zijn vormgegeven. Daarbij wordt ten behoeve van de rechtsvergelijking ingegaan op verschillende (formele) aspecten van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, maar ligt de nadruk op de vrijstellings- en uitstelfaciliteiten. Daarom wordt, net zoals voor de BOR, minder uitvoerig ingegaan op hetgeen wordt verstaan onder *Begünstigtes Vermögen* (i.e. ‘kwalificerend (ondernemings-)vermogen’), zoals dat is opgenomen in § 13b ErbStG en de Duitse bezits- en voortzettingsvereisten.

1.3.4 Structuur

Allereerst wordt deelvraag 1 behandeld in hoofdstuk 2. Vervolgens worden de deelvragen 2 en 3 behandeld in hoofdstuk 3. De laatste twee deelvragen, 4 en 5, komen aan bod in hoofdstuk 4. Ieder hoofdstuk bestaat uit een korte inleiding en een deelconclusie waarin de deelvragen worden beantwoord. In hoofdstuk 5 wordt vervolgens afgesloten met beantwoording van de hoofdvraag aan de hand de antwoorden op de verschillende deelvragen. Daarnaast worden in hoofdstuk 5 aanbevelingen gedaan en suggesties voor vervolgonderzoek aangedragen.

---

³¹ *Kamerstukken II 2020/21*, 32637, nr. 463; *Kamerstukken II 2020/21*, 32637, nr. 466.

³² KPMG International 2020; EY Global 2021.

³³ Zie voor een rechtsvergelijking met België Tigelaar-Klootwijk, *WFR* 2022/20, p. 144-155.

Hoofdstuk 2: Economische aspecten bedrijfsopvolgingsregelingen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de (deel)vraag centraal wat de economische effecten zijn van een fiscale faciliteit die het verkrijgen van ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht stimuleert. Omdat de economische effecten worden beschouwd vanuit de welvaartseconomie, wordt in paragraaf 2.2 allereerst kort uiteengezet hoe fiscaal beleid op basis daarvan kan worden geanalyseerd. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3 kort ingegaan op de welfaristische effecten van de heffing van schenk- en erfbelasting in zijn algemeenheid, hetgeen als basis dient voor de analyse van die effecten met betrekking tot dergelijke heffingen over ondernemingsvermogen. Op voorhand merk ik daarbij op dat in de internationale economische literatuur de begrippen *inter vivos gifts* (i.e. schenkingen) en *bequests* (i.e. nalatenschappen) soms collectief worden aangeduid als ‘*gifts*’ of ‘*transfers*’ wanneer een welvaartsanalyse op beide begrippen van toepassing is.³⁴ Om misverstanden met het begrip ‘gift’, zoals opgenomen in de Successiewet,³⁵ te voorkomen hanteer ik de term ‘*transfers*’ wanneer ik de welfaristische effecten beschouw voor zowel schenkingen als nalatenschappen. In paragraaf 2.4 wordt vervolgens meer specifiek ingegaan op de economische effecten van het heffen van schenk- en erfbelasting op ondernemingsvermogen, het voortbestaan van bedrijven, investeringen in bedrijven en verkopen van bedrijven. Daarbij wordt tevens de interactie van deze effecten met de algemene welfaristische effecten, zoals beschreven in paragraaf 2.3 uiteengezet. In paragraaf 2.5 wordt afgesloten met een antwoord op de deelvraag.

2.2 Een introductie in de analyse van belastingheffing vanuit de welvaartseconomie

De welvaartseconomie komt voort uit het welfarisme, zijnde een politiek filosofische stroming, en kan worden gebruikt als normatief analyse-instrument voor overheidsbeleid, door de kosten, baten en welvaartseffecten van overheidsingrijpen in kaart te brengen.³⁶ Bij een welvaartseconomische analyse wordt welvaart ingevuld door het concept van ‘nut’ (i.e. ‘utility’) en staat de aanname centraal dat individuen streven dit nut te maximaliseren.³⁷ Daarbij wordt ervan uitgegaan dat individuen dit rationeel doen (c.q. als *homo economicus*). Zou dat niet het geval zijn, dan worden niet-welfaristische principes gehanteerd die mogelijk leiden tot schending van het Pareto-criterium.³⁸ Dit basisprincipe stelt dat herallocatie van ‘resources’ wenselijk is zolang dit leidt tot een hoger nutsniveau voor één individu, zonder dat dit afbreuk doet aan het nutsniveau van een ander (i.e. een Pareto-verbetering). Is dit laatste niet mogelijk omdat geen onbenutte economische winsten meer bestaan, dan is de allocatie Pareto-efficiënt.³⁹

Ter analysering van optimaal belastingbeleid wordt doorgaans (nog) een aantal assumpties gemaakt.⁴⁰ Zo zou de overheid nastreven de maatschappelijke welvaart te maximaliseren, met inachtneming van de wet van afnemend marginaal nut.⁴¹ Daartoe kunnen

---

³⁴ Zie o.a. Kaplow 2001, p. 5.

³⁵ Zie art. 1 lid 7 SW jo. art. 7:186 lid 2 BW.

³⁶ Zie ook Rosen en Gayer 2014, p. 34; Dorsey 2016, p. 418-419; Jacobs 2021, p. 27-29.

³⁷ Zie ook Rosen en Gayer 2014, p. 534; Jacobs 2021, p. 29.

³⁸ Zie ook Jacobs 2021, p. 29 & 47; Kaplow & Shavell, *Journal of Political Economy* 2001, p. 281-286.

³⁹ Zie ook Vilfredo Pareto 1906, hfd. IV par 33; Hammond 1997, par. 4.2; Hindriks & Miles 2013, p. 32; Rosen & Gayer 2014, p. 45.

⁴⁰ Zie ook Jacobs, *FinanzArchiv/ Public Finance Analysis* 2013, p. 339-340; Diamond & Mirrlees, *American Economic Review* 1971, afl. 1 & 3; Atkinson & Stiglitz, *Journal of Public Economics* 1976, p. 55-75.; Mirrlees, *Journal of Public Economics* 1976, p. 327-358.

⁴¹ Zie uitgebreider Rosen & Gayer 2014, p. 536-537.

sociale welvaartsgewichten worden gebruikt, waarmee wordt uitgedrukt hoeveel extra welvaart individuen ontlene aan een extra euro.⁴² Weging daarvan hangt af van politieke rechtvaardigingsprincipes, die uit overheidsbeleid kunnen worden afgeleid (i.e. revealed preferences).⁴³ Volgens Jacobs, Jongen en Zoutman geeft de Nederlandse politiek bij benadering een positief welvaartsgewicht aan relatief ‘arme’ individuen, laat het de welvaartsgewichten stijgen tot aan het modale inkomen, om ze vervolgens te laten dalen en lichtelijk negatief te laten worden voor de hoogste inkomens (c.q. boven de €70.000). Bij benadering ontstaat daarom de voorkeur tot inkomensherverdeling van relatief rijk naar relatief arm, waarbij inkomensgroepen met modaal inkomen het meest worden bevoordeeld.⁴⁴

Op basis van de welvaartseconomie bestaat slechts een rol voor de wetgever om in te grijpen, al dan niet door middel van fiscale faciliteiten zoals de BOR, wanneer het *Tweede Theorema van de Welvaartseconomie* daartoe aanleiding geeft. In beginsel is overheidsingrijpen namelijk overbodig wanneer het *Eerste Theorema van de Welvaartseconomie* standhoudt. Als dat het geval is komt een Pareto efficiënte allocatie namelijk automatisch tot stand door handel.⁴⁵ Dat is alleen mogelijk in een perfect competitieve economie.⁴⁶ Bestaat die niet, of wordt met een Pareto efficiënte allocatie niet het maatschappelijk nut gemaximeerd, dan kan overheidsingrijpen de welvaart verhogen. Volgens het *Tweede Theorema van de Welvaartseconomie* kan door herallocatie van ‘endowments’ namelijk iedere Pareto-efficiënte allocatie worden bereikt.⁴⁷ Daarbij dient de overheid efficiënte marktwerking te garanderen. Daarvan is geen sprake als het middel van herverdeling (e.g. belastinginstrumenten) leidt tot inefficiënties.⁴⁸ Dergelijke inefficiënties kunnen ontstaan wanneer belastingheffing de voorkeuren van individuen beïnvloedt, hetgeen resulteert in verstoring van prijssignalen op de markt en maatschappelijke welvaartsverliezen (c.q. het *deadweight loss*).⁴⁹ Doorgaans kan de wetgever evenwel niet zonder doelmatigheidsverliezen inkomen herverdelen, omdat niet versturende (lumpsum)belastingheffing praktisch niet realistisch blijkt.⁵⁰

Toch kan overheidsingrijpen efficiëntieverhogend werken wanneer marktfalen zodanig wordt gecorrigeerd dat daarmee de doelmatigheidsverliezen van versturende belastingheffing worden gecompenseerd.⁵¹ Dit marktfalen kan ontstaan door non-existentie van markten,⁵² hetgeen kan ontstaan door asymmetrische informatie,⁵³ externe effecten (i.e. ‘A cost or benefit that occurs when the activity of one entity [or individual] directly affects the welfare of another in a way that is outside the market mechanism.’),⁵⁴ transactiekosten en onduidelijkheid over de definiëring van eigendomsrechten.⁵⁵ Het overheidsingrijpen dient wel op te wegen tegen eventueel inefficiënties veroorzaakt door overheidsfalen.⁵⁶

---

⁴² Aldus ook Rosen & Gayer 2014, p. 42-45; Boadway 2016, par. 3.3.2 & p. 126-160; Jacobs 2021, p. 20-21 & 30-33.

⁴³ Aldus ook Jacobs 2021, p. 31.

⁴⁴ Jacobs, Jongen & Zoutman, *Journal of Public Economics* 2017, p. 90-94. Ik kom hierop terug in par. 4.4.

⁴⁵ Zie ook Arrow 1951, p. 507-532; Arrow, *American Economic Review* 1963, p. 941-973; Debreu, *Econometrica* 1951, p. 273-292; Hammond 1997, par. 5; Jacobs 2021, p. 34.

⁴⁶ Zie uitgebreider Hammond 1997, par. 6.3; Rosen & Gayer 2014, p. 41; Jacobs 2021, p. 34-35.

⁴⁷ Zie ook Rosen & Gayer 2014, p. 44-45; Jacobs 2021, p. 40-41.

⁴⁸ Zie ook Rosen & Gayer 2014, p. 46.

⁴⁹ Zie uitgebreider Rosen & Gayer 2014, p. 330-331; Jacobs 2021, p. p. 49-55 & 79-80.

⁵⁰ Zie uitgebreider Rosen & Gayer 2014, p. 328; Jacobs 2021, p. 40-41, 55 & 91.

⁵¹ Zie uitgebreider o.a. Jacobs 2021, p. 91-104.

⁵² Zie uitgebreider Rosen & Gayer 2014, p. 46-47. En over marktmacht o.a. Laffont & Tirole 1993, p. 10-35.

⁵³ Zie uitgebreider o.a. Jacobs 2021, p. 36-37.

⁵⁴ Aldus Rosen & Gayer 2014, p. 73. Vgl. Hindriks & Miles 2013, p. 224; Frank & Cartwright 2013, p. 564-565; Burda & Wyplosz 2017, p. 478-479, 567.

⁵⁵ Zie uitgebreider o.a. Hindriks & Miles 2013, p. 223-254.

⁵⁶ Zie uitgebreider o.a. Rosen & Gayer 2014, p. 48; Jacobs 2021, p. 39.

2.3 De economische aspecten van een schenk- en erfbelasting

2.3.1 De schenk- en erfbelasting vanuit welfaristisch perspectief

Om de verstoringen rondom overheidsingrijpen door middel van de BOR te kunnen beoordelen, is naar mijn mening primair een welfaristisch economische analyse van eventuele verstoringen (gedrags-)effecten van de heffing van schenk- en erfbelasting van belang.⁵⁷ Startpunt daarvoor vormt de kwalificatie van het karakter van ‘*transfers*’⁵⁸ voor de nutsfunctie. ‘Pure *transfers*’ (i.e. ‘*true gifts*’) onderscheiden zich namelijk van *transfers* waartegenover een prestatie staat (i.e. ‘*exchange-related-gifts*’). Deze laatste soort analyseer ik niet, omdat het eigenlijk een vorm van arbeid is, waardoor het ook als zodanig in de inkomstenbelasting zou moeten worden belast.⁵⁹ ‘Pure *transfers*’ worden daarentegen vanuit het perspectief van de ‘*donor*’ (i.e. schenker of erflater)⁶⁰ normatief als een belastbare ‘consumptievorm’ beschouwd,⁶¹ en vanuit het perspectief van de ‘*donee*’ (i.e. ontvanger), als beschikbaar inkomen.⁶²

Volgens Kaplow is de *donor* het initiële subject voor gedragsanalyse, omdat diens gedrag primair wordt beïnvloed door belastingheffing. Welvaartseffecten aan de kant van de *donee* beschouwt hij als externe effecten.⁶³ Naast het karakter van *transfers* dienen volgens hem ook de motieven achter *transfers* te worden geanalyseerd. Motieven drijven namelijk de handeling van de *donor*, hetgeen reflecteert in diens nutsfunctie en gedrag.⁶⁴

2.3.2 Welfaristische analyse van externe effecten van ‘*transfers*’

Theoretisch onderscheidt Kaplow een tweetal externe effecten van *transfers*.⁶⁵ Uitgangspunt daarbij is dat een *donor* meer nut ontleent aan het doen toekomen van een ‘pure *transfer*’ aan de *donee*, dan besteding daarvan door zichzelf. Allereerst creëert de ‘pure *transfer*’ een vermogens- en nutsvooruitgang bij de *donee*, hetgeen *ceteris paribus* resulteert in een positief effect op de maatschappelijke welvaart.⁶⁶ Internalisering van dat effect zou aanleiding geven tot een pigouvianse subsidie.⁶⁷ Daarbij is het volgens Kopczuk van belang te constateren dat de magnitude van dit effect persoons- (i.e. geen ‘*atmospheric externality*’) en contextafhankelijk is (e.g. vanwege het maatschappelijk welvaartsgevoel van de *donee*).⁶⁸

Ten tweede ontstaat een inkomenseffect bij de *donee*, omdat diens bereidheid om arbeid te verrichten daalt door de vermogensvooruitgang.⁶⁹ Daartegenover kan volgens Kaplow wel een indirect positief effect staan, doordat liquiditeitsbelemmeringen van de *donee* voor investeringen in (menselijk) kapitaal of ondernemerschap afnemen.⁷⁰ Daarnaast kan ook een

---

⁵⁷ Zie ook Kaplow 2001, p. 1-3. En voorts par. 2.4.2, 4.2.1 & 4.4.

⁵⁸ Zie ook par. 2.1.

⁵⁹ Zie ook Kaplow 2000, p. 16 & 20-21; Boadway, Chamberlain & Emmerson 2010, p. 767-768.

⁶⁰ Ik ontleen deze collectieve definities van ‘*donor*’ en ‘*donee*’ aan Kaplow (2000, p. 5).

⁶¹ Zie over het belang van het opvatten van ‘*transfers*’ als substituuut voor vrijetijdsbesteding van de ‘*donor*’, Hines, *American Economic Review* 2013, p. 485-486; Kaplow 2000, p. 10-12.

⁶² Kaplow 2000, p. 16 & 20. Zie ook Cox, *Journal of Political Economy* 1987, p. 508-546.

⁶³ Kaplow 2000, p. 3.

⁶⁴ Zie ook Kaplow 2000, p. 3 & 15; Van Gilst, Nijboer & Caminada, *WFR* 2008/1423, par. 3.1; Van Vijfeijken en Van Bakel 2013, p. 421-424; Jacobs 2021, p. 244-246.

⁶⁵ Zie uitgebreider Kaplow 2000, p. 13; Hines, *American Economic Review* 2013, p. 484-488.

⁶⁶ Uitgaande van een utilitaristische welvaartsfunctie. Zie ook Atkinson, *Review of Economic Studies* 1971, p. 222.

⁶⁷ Aldus ook Stiglitz 1987, p. 1035; Kaplow 2000, p. 12-13.

⁶⁸ Kopczuk 2013, p. 342-344.

⁶⁹ Aldus ook Holtz-Eakin, Joulfaian & Rosen, *The Quarterly Journal of Economics* 1993, p. 424-426.

⁷⁰ Kaplow 2000, p. 13-14. Zie ook Blanchflower & Oswald, *Journal of Labor Economics* 1998, p. 26-60.

positief inkomenseffect bij de *donor* ontstaan.⁷¹ Volgens Horioka e.a. hangt de impact daarvan wel af van het altruïstische gehalte van het motief achter de *transfer*, hetgeen leidt tot een incentive om relatief meer arbeid te verrichten.⁷²

2.3.3 Welfaristische analyse van motieven achter ‘*transfers*’

Bij analyse van het motief achter ‘*transfers*’, is het van belang te constateren dat schenkingen altijd bedoeld zijn (i.e. uit een keuze voortkomen), maar nalatenschappen niet per definitie. Daartoe worden bedoelde van onbedoelde nalatenschappen onderscheiden.⁷³

2.3.3.1 Onbedoelde nalatenschappen

Een onbedoelde nalatenschap ontstaat wanneer een erflater, zonder de intentie daartoe, niet zijn gehele vermogen heeft kunnen consumeren.⁷⁴ Is dat het geval, dan verkrijgt de erfgenaam onbedoeld vermogen. Belastingheffing daarover zou in beginsel dan geen economische gedragsveranderingen induceren, waardoor de erfbelasting in beginsel weinig verstoring zou werken. Confiscatoire belastingheffing lijkt daarom vanuit economisch perspectief optimaal.⁷⁵ Een dergelijke heffing kan echter (indirecte) verstoringseffecten induceren, bijvoorbeeld doordat een toekomstig erflater economisch onnodig wordt aangezet tot consumptie van diens vermogen.⁷⁶ Daarnaast tonen Blumkin en Sadka aan dat een confiscatoire heffing kan leiden tot een indirect maatschappelijk inkomenseffect wanneer de opbrengsten worden herverdeeld. Bij pigouviaanse internalisering van deze effecten zou de heffing dan per definitie onder de honderd procent blijven.⁷⁷

2.3.3.2 Bedoelde ‘*transfers*’

Belastingheffing over bedoelde nalatenschappen en schenkingen kan wel leiden tot directe gedragseffecten. De magnitude daarvan hangt af van de aanwezigheid van een altruïstisch motief of ‘warm glow’-motief.⁷⁸ Voor het altruïstische motief geldt het uitgangspunt dat het nut van de *donor* mede afhankelijk is van het totale nut dat de *donnee* ontleent aan de *transfer*.⁷⁹ Het nut van de *donnee* wordt meegewogen in de nutsfunctie van de *donor* op basis van het welvaartsgewicht dat de donor daaraan toekent. Daarmee komt het positieve externe effect tot uiting in diens nutsfunctie.⁸⁰ Volgens Kaplow wordt zonder subsidiëring van de *transfer*, ceteris paribus, het maatschappelijke welvaartsniveau niet gemaximeerd. Wordt de ‘ceteris paribus’-conditie evenwel losgelaten, dan kan een inkomenseffect bij de *donnee* de maatschappelijke welvaart verminderen.⁸¹

Kwalitatief gezien treden deze welvaartseffecten ook op onder het ‘warm-glow’-motief. De kwantitatieve impact verschilt echter. In de nutsfunctie van een *donor* met een ‘warm-

---

⁷¹ Zie o.a. Hines, *American Economic Review* 2013, p. 484-488.

⁷² Horioka e.a., *Journal of The Japanese and International Economies* 2021, p. 1-16.

⁷³ Zie o.a. Van Vijfeijken & Van Bakel 2013, p. 421.

⁷⁴ Zie uitgebreider Kopczuk 2013, p. 338.

⁷⁵ Zie o.a. Jacobs 2021, p. 244; Kaplow 2000, p. 21-22; Van Vijfeijken & Van Bakel 2013, p. 421-422.

⁷⁶ Zie ook Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.1.1.0.D.b. (online, bijgewerkt 11 januari 2022).

⁷⁷ Blumkin & Sadka, *Journal of Public Economics* 2003, p. 13-14. Zie aldaar ook uitgebreider over derde-generatie-effecten. Zie voorts Fleurbaey e.a., *The Scandinavian Journal of Economics* 2022, p. 1-35.

⁷⁸ Zie ook Kaplow 2000, p. 21-22; Kaplow, *Tax Law Review* 2009, p. 159.

⁷⁹ Zie ook Barro, *Journal of Political Economy* 1974, p. 1095-1117; Becker, *Journal of Political Economy* 1974, p. 1063-1093.

⁸⁰ Zie ook Kaplow 2008, p. 254; Kopczuk 2013, 346-353; Fleurbaey e.a., *Scandinavian Journal of Economics* 2022, p. 3. Anders Hammond 1987, p. 85-87; Diamond, *Journal of Public Economics* 2006, p. 917.

⁸¹ Kaplow 2000, p. 17-18.

glow'-motief wordt namelijk niet het nut van de *donnee* meegewogen, maar louter het nut dat wordt ontleend aan de handeling van het doen van een *transfer* (c.q. het 'warme gevoel').⁸² Slechts de nettowaarde van de *transfer* is daarmee van belang voor het nut van *donor*.⁸³

Voor beide motieven hangt de hoogte van de subsidie, of belasting, in zoverre af van het netto externe welvaartseffect. Hoewel de richting daarvan onduidelijk is, maakt het positieve welvaartseffect wel duidelijk dat het optimaal zou zijn om bedoelde *transfers* lager te belasten dan onbedoelde *transfers*, of zelfs te subsidiëren.⁸⁴ Ten opzichte van *transfers* met altruïstisch motief zou een optimale belasting voor *transfers* met het 'warm-glow'-motief hoger moeten liggen, omdat het nut van de *donnee* niet wordt meegewogen in de nutsfunctie van de *donor*. Het te internaliseren effect is daarom per definitie kleiner voor het 'warm-glow'-motief.⁸⁵

Daarnaast bestaan gegronde redenen om aan te nemen dat een belasting op *transfers* progressief zou moeten zijn.⁸⁶ De reden daarvoor is dat de positieve externaliteit bij de *donnee* vatbaar is voor de wet van het marginaal afnemend nut. De (positieve) externaliteit is daardoor het grootst voor *donnee*'s met een lager consumptieniveau. Dit resultaat komt voort uit de interactie tussen de verschillende externe effecten. Het inkomenseffect creëert namelijk een negatief welvaartseffect, terwijl het positieve externe effect afneemt naarmate de *transfer* hoger is. In zoverre geldt dat naarmate de te ontvangen *transfer* hoger is, het consumptieniveau van de *donnee* toeneemt, het positieve externe effect afneemt, de internalisering van het positieve effect kleiner wordt en daarmee stijgt het belastingpercentage.⁸⁷ Afhankelijk van de richting van het netto teken van de welvaartseffecten, zou een subsidie progressief moeten afnemen en een belasting progressief moeten stijgen. In ieder geval zou belastingheffing positief moeten zijn voor individuen die (gaan) behoren tot de top van de inkomensverdeling.⁸⁸

2.3.4 Synthese: externe effecten en motieven van *transfers*

Hoewel in theorie *transfers* met verschillende motieven verschillend zouden moeten worden belast, blijkt het onderscheiden daarvan praktisch niet goed mogelijk,⁸⁹ mede omdat motieven elkaar niet wederzijds uitsluiten.⁹⁰ Daarnaast bestaat geen consensus over het netto teken van de externe welvaartseffecten.⁹¹ Toch meen ik uit de literatuur te distilleren dat een bepaalde progressiviteit in belastingheffing over *transfers* optimaal zou zijn. De richting daarvan (c.q. startpunt) is echter afhankelijk van het feit of het netto externe effect positief of negatief is, hetgeen uit vervolgonderzoek moet blijken. Wel toont Kopczuk aan dat het positieve externe effect voor vermogende individuen verwaarloosbaar zou moeten zijn. Het marginale nut van extra verkregen vermogen is voor hen namelijk relatief laag, waardoor motieven nagenoeg geen rol spelen en het belastingtarief tenminste positief zou moeten zijn.⁹²

⁸² Zie uitgebreider Andreoni, *Economic Journal* 1990, p. 464-477.

⁸³ Zie ook Kaplow 2000, p. 18-19; Kopczuk 2013, p. 350-351.

⁸⁴ Zie ook Van Gilst, Nijboer & Caminada, *WFR* 2008/1423, par 3.1.

⁸⁵ Zie ook Glomm & Ravikmur, *Journal of Political Economy* 1992, p. 818-834; Kaplow 2000, p. 18-19; Garriga & Sánchez-Losada, *Portuguese Economic Journal* 2009, p. 103; Van Vijfeijken & Van Bakel 2013, p. 424.

⁸⁶ Aldus ook Scheuer & Slemrod, *Annual Review of Economics* 2020, p. 205.

⁸⁷ Zie ook Farhi & Werning, *The Quarterly Journal of Economics* 2010, p. 643-646; Farhi & Werning, *American Economic Review* 2013, p. 492; Kopczuk, *American Economic Review* 2013, p. 477.

⁸⁸ Zie ook Kopczuk, *American Economic Review* 2013, p. 472-477; Piketty & Saez, *Econometrica* 2013, p. 1866; Krug, *BGPE* 2022, p. 17.

⁸⁹ Zie o.a. Jacobs 2021, p. 245; Leroux & Pestieau, *Journal of Public Economic Theory* 2022, p. 96-97. En over het verschillend belasten van schenkingen en nalatenschappen o.a. Kopczuk 2013, p. 363-364, en later par. 4.2.3.

⁹⁰ Kaplow 2000, p. 17; Van Vijfeijken & Van Bakel 2013, p. 425-426.

⁹¹ Zie ook Kopczuk 2013, p. 353.

⁹² Kopczuk, *Tax Law Review* 2009, p. 148-149 & 156; Kopczuk 2013, p. 350. Merk op dat deze resultaten in beginsel ook gelden voor onbedoelde *transfers* indien niet-confiscatoire heffing optimaal is.

2.4 Welfaristische aspecten schenk- en erfbelasting voor ondernemerschap en bedrijfsoverdrachten

2.4.1 Welfaristische effecten heffing schenk- en erfbelasting

Volgens Kopczuk dienen de economische effecten van de heffing van schenk- en erfbelasting over *transfers* op ondernemerschap en het voortbestaan van bedrijven te worden genuanceerd. Het ontvangen van *transfers* zou enerzijds namelijk kapitaalmarktfaalen en liquiditeitsbelemmeringen mitigeren, en daarmee een stimulans vormen voor ondernemerschap, investeringen door bedrijven en het voortbestaan van bedrijven. Anderzijds zouden *transfers* een belemmering vormen voor de verkoop van bedrijven aan derden die de prestatie van bedrijven mogelijk verhogen.⁹³ Daarnaast kunnen de karakteristieken en motieven achter *transfers* ook van toepassing voor verkregen ondernemingsvermogen.⁹⁴

2.4.1.1 Effect op ondernemerschap

Holtz-Eakin, Joulfaian en Rosen tonen aan dat ondernemerschap grotendeels afhangt van de mogelijkheid tot het aantrekken van kapitaal. Op basis van aangiften inkomstenbelasting voor en nadat een individu een erfenis ontvangt, tonen zij aan dat de overgang naar ondernemerschap en de hoeveelheid kapitaal die in de onderneming wordt geëxploiteerd positief variëren met de hoogte van de erfenis. Daarbij zou dit resultaat gedreven worden doordat liquiditeitsbeperkingen worden weggenomen. Daarnaast zou het positieve effect kleiner zijn naarmate de omvang van het initiële liquide vermogen van de ontvanger groter is.⁹⁵

Deze resultaten zijn echter niet geheel onomstreden. Hoewel Burman, McClalland en Lu op basis van een langetermijnstudie empirisch het resultaat bevestigen dat het ontvangen van een erfenis de kans om te gaan ondernemen significant verhoogt, vinden zij geen bewijs voor het feit dat de hoogte van erfenissen hierop van invloed zou zijn.⁹⁶ Daarnaast bewijzen Bhattacharya en Ravikumar theoretisch dat ontvangers van ondernemingsvermogen kunnen worden ontmoedigd zelf arbeid te verrichten in de onderneming. Volgens hen zou namelijk de bedrijfsopvolger vanaf een bepaalde omvang van verkregen ondernemingsvermogen de keuze maken om extern management in te huren. Dit zou zelfs aanleiding kunnen geven tot een snellere groei van de onderneming en een eerdere verkoop van de onderneming. Bereikt het ondernemingsvermogen echter niet die bepaalde hoogte, dan zouden de baten (c.q. hogere productiviteit) van het inhuren van managers niet opwegen tegen de lasten (c.q. verhoogde observatie van prestaties). Dit omslagpunt zou bovendien eerder worden bereikt naarmate het aantrekken van externe financiering op de kapitaalmarkt eenvoudiger is.⁹⁷

2.4.1.2 Effect van belastingheffing op voortbestaan bedrijven en investeringen

In de RE-BOR wordt aangegeven dat in een perfect werkende kapitaalmarkt een gezond bedrijf zijn solvabele positie zou kunnen aanwenden om liquiditeit aan te trekken ter voldoening van de belasting die is verschuldigd ten aanzien bedrijfsoverdrachten. Voor met name kleinere bedrijven zou asymmetrische informatie – door het niet inzichtelijk krijgen van de financiële positie – kunnen leiden tot beperkingen van financieringsmogelijkheden. Bovendien zou het kredietrisico op mkb-leningen relatief hoog zijn. In het geval de verkrijger van

---

⁹³ Kopczuk 2013, p. 371.

⁹⁴ Zie o.a. Holtz-Eakin, Philips & Rosen, *The Review of Economics and Statistics* 2001, p. 53; Gale & Slemrod 2001, p. 61; Hines e.a., *International Tax and Public Finance* 2019, p. 226. Vgl. Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 27-30, en uitgebreider par. 4.2.1.

⁹⁵ Holtz-Eakin, Joulfaian & Rosen, *RAND Journal of Economics* 1994, p. 342.

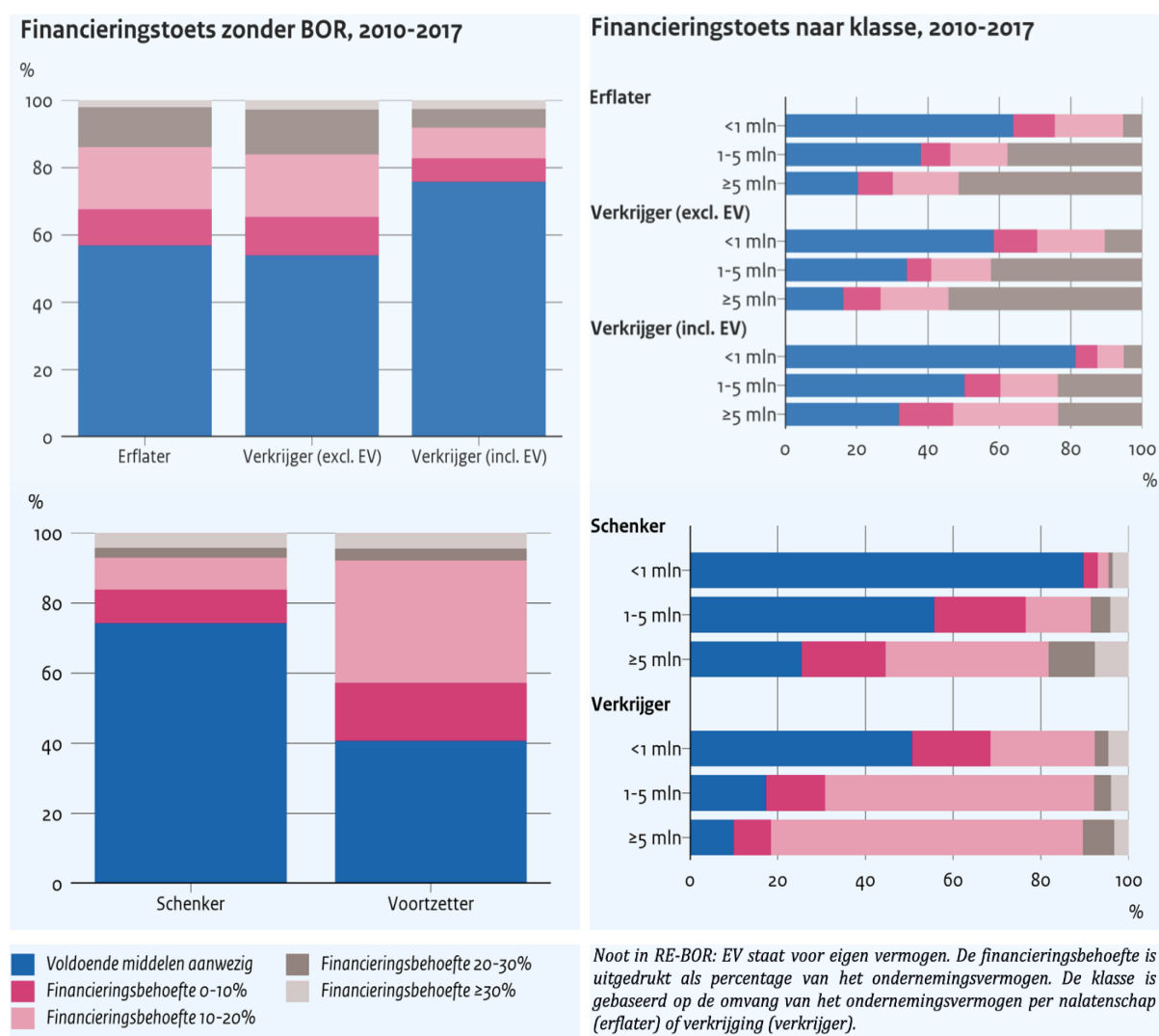
⁹⁶ Burman, McClalland & Lu 2018, p. 19-24.

⁹⁷ Bhattacharya & Ravikumar 2004, p. 23-37; Bhattacharya & Ravikumar, *Journal of Business* 2001, p. 187-220.

ondernemingsvermogen tevens volledig eigenaar is, dan zouden liquiditeitsproblemen door heffing van schenk- en erfbelasting ook de continuïteit van de onderneming in gevaar kunnen brengen. Dat wordt in de RE-BOR aangemerkt als kapitaalmarktfaalen.⁹⁸

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat sprake kan zijn van liquiditeitsproblemen geïnduceerd door de heffing van schenk- en erfbelasting over verkregen ondernemingsvermogen.⁹⁹ Zo blijkt uit een onderzoek van Hoogeveen dat in 31 procent van de nalatenschappen waarbij ondernemingsvermogen werd overgedragen onvoldoende vrije middelen beschikbaar waren om de erfbelasting te voldoen.¹⁰⁰ Volgens een later onderzoek van de Belastingdienst zou dit het geval zou zijn voor slechts 25 procent van de gevallen.¹⁰¹ Zou bij de resultaten van Hoogeveen evenwel rekening worden gehouden met het feit dat niet alle verkrijgers van de nalatenschap ook de onderneming voortzetten, dan blijkt 54 procent van de voortzetters over onvoldoende vrije middelen te beschikken om de erfbelasting te voldoen.¹⁰²

Meer recent blijkt uit de resultaten in de RE-BOR, zoals weergegeven in figuur 1, dat bij 46 en 24 procent van de nalatenschappen, waarbij respectievelijk geen en wel rekening is

Figuur 1: Financieringstoets RE-BOR m.b.t verschuldigde schenk- en erfbelasting voor verkregen ondernemingsvermogen zonder BOR (links) en uitgesplitst in klassen naar hoogte van de verkrijging in euro's (rechts). CPB 2022, p. 41-44.

⁹⁸ CPB 2022, p. 14-15.

⁹⁹ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 293.

¹⁰⁰ Hoogeveen, 2011, p. 429.

¹⁰¹ *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport 2020*, p. 57.

¹⁰² Hoogeveen 2011, p. 431.

gehouden met het eigen vermogen van de verkrijger, een financieringsbehoefte bestaat. Bij geschonken ondernemingsvermogen is in 59 procent van de gevallen sprake van een financieringsbehoefte, waarbij tevens rekening wordt gehouden met het eigen vermogen van de verkrijger, alsmede het box 2 gerelateerde ondernemings- en beleggingsvermogen van de schenker.¹⁰³ Voorts valt waar te nemen dat vaker een financieringsbehoefte bestaat naar mate de waarde van het verkregen ondernemingsvermogens hoger is. Dit wordt verklaard doordat dergelijke verkrijgingen relatief minder vaak vrije middelen bevatten. Wel zou daarvoor eenvoudiger financiering kunnen worden aangetrokken.¹⁰⁴

Holtz-Eakin, Joulfaian en Rosen hebben onderzocht in hoeverre het gebrekkig functioneren van de kapitaalmarkt de kans verhoogt dat mkb-ondernemers (c.q. omzet van gemiddeld \$79.129) hun onderneming niet succesvol voortzetten, en in hoeverre ontvangen erfenissen die kans beïnvloeden. Dit laatste heeft in beginsel een positief effect op het voortbestaan van bedrijven, maar stimuleert tevens de keuze om met pensioen te gaan. Volgens de onderzoekers domineert evenwel dit eerste effect, waardoor de financiële impuls van een erfenis het voortbestaan van bedrijven stimuleert en de omzet in navolgende jaren verhoogd.¹⁰⁵

Astrachan en Tutterow bevestigen, op basis van surveyonderzoek, het resultaat dat belastingheffing over verkregen ondernemingsvermogen aanleiding geeft tot het inkrimpen of liquideren van de onderneming. Daarnaast zouden meer risicovolle en langetermijninvesteringen worden ontmoedigd. Afschaffing van dergelijke belastingheffing zou resulteren in de creatie van bijna twaalf procent meer werkgelegenheid, verhoogde investeringen en omzetgroei van gemiddeld vijf tot tien procent naar gelang bedrijfsgrootte.¹⁰⁶

Holtz-Eakin, Philips en Rosen zijn minder sceptisch ten aanzien van de liquiditeitsproblemen. Volgens hen leidt belastingheffing inderdaad mogelijk tot een vermindering van investeringen en liquidatie van ondernemingen, maar kunnen deze effecten worden gedempt door het aangaan van levensverzekeringen.¹⁰⁷ Toch benadrukken verschillende onderzoekers de positieve impact van het afschaffen van schenk- en erfbelasting over verkregen ondernemingsvermogen op de werkgelegenheid, investeringen, en economische groei.¹⁰⁸ Tegelijkertijd wordt aangetoond dat eventuele welvaartvooruitgang vooral neer zou slaan bij individuen aan de top van de vermogensverdeling,¹⁰⁹ waardoor afschaffing niet per definitie leidt tot een Pareto verbetering.

Ellul, Pagano en Panunzi tonen op basis van een theoretische en empirische studie voor verschillende landen aan dat heffing van erfbelasting over ondernemingsvermogen een negatieve impact heeft op het niveau van investeringen in familiebedrijven. Bovendien is het niveau van investeringen positief gecorreleerd met de mate van investeerdersbescherming en negatief gecorreleerd met wetgevingsrestricties die niet-voorzitters het recht geven op een gedeelte van het bedrijfsvermogen. De belastingheffing versterkt deze twee effecten en daarmee het negatieve effect op het investeringsvermogen en de groei van familiebedrijven.¹¹⁰

---

¹⁰³ De meest linker staafdiagrammen tonen dat de erflater of schenker in respectievelijk 57 of 74 procent van de gevallen voldoende middelen zou hebben. De vrije middelen van de *donor* vormen mijns inziens evenwel niet de juiste maatstaf om de financieringsbehoefte van de verkrijger uit te drukken, zeker niet voor schenkingen. Zie ook Redactie Vakstudie Nieuws, *V-N* 2022/26.9; NOB 2022, p. 5.

¹⁰⁴ Zie CPB 2022, p. 41-44.

¹⁰⁵ Holtz-Eakin, Joulfaian & Rosen, *Journal of Political Economy* 1994, p. 53-75.

¹⁰⁶ Astrachan & Tutterow, *Family Business Review* 1996, p. 308-309. Zie kritisch Gale & Slemrod 2001, p. 45-46.

¹⁰⁷ Holtz-Eakin, Philips & Rosen, *The Review of Economics and Statistics* 2001, p. 5.

¹⁰⁸ Zie ook De Massis, Chua & Chrisman, *Family Business Review* 2008, p. 189; Holtz-Eakin & Smith, *The American Family Business Foundation* 2009, p. 3.

¹⁰⁹ Aldus ook Cagetti & De Nardi, *American Economic Review* 2009, p. 85-111.

¹¹⁰ Ellul, Pagano & Panunzi, *American Economic Review* 2010, p. 2414-2450.

Op basis van een longitudinale studie naar variërende belastingtarieven tussen staten, toont Brunetti aan dat het belasten van de overdracht van ondernemingsvermogen een negatieve impact heeft op de groei van familiebedrijven. Daarnaast zou het de kans verhogen op gedwongen verkopen van het bedrijf, maar Brunetti kan dit niet significant linken aan liquiditeitsproblemen.¹¹¹ Tsoutsoura vindt wel deze link. Op basis van een empirische studie naar het effect van een belastingverlaging in Griekenland, toont zij aan dat belastingheffing over overgedragen ondernemingsvermogen een negatief effect heeft op het investeringsvermogen, de toekomstige groei en de voortzetting van de onderneming. De hogere belastingheffing heeft als gevolg dat het investeringsniveau met bijna 45 procent daalt, van 17,6 procent van de materiële vaste activa drie jaar voor de bedrijfsoverdracht naar 9,7 procent van de materiële vaste activa twee jaar na de bedrijfsoverdracht. Daarnaast heeft de belastinghervorming het gevolg dat het aantal bedrijfsopvolgingen binnen de familie met 63 procent steeg van 45,2 procent naar 73,9 procent. Volgens Tsoutsoura zijn de effecten gelijk voor verschillende bedrijfsgroottes, maar wel sterker voor bedrijven met minder liquide activa en voor ondernemers met minder inkomsten uit andere bronnen dan het bedrijf.¹¹²

Ortiz e.a. menen evenwel dat heffing van erfbelasting over ondernemingsvermogen de bedrijfswaarde zou kunnen verhogen door het aantrekken van meer investeringen. Volgens hen werkt de erfbelasting namelijk als prikkel voor familiebedrijven om winstgevendheid na te streven ter verzekering van aflossingscapaciteiten voor toekomstige financiële verplichtingen. De erfbelasting kan volgens de onderzoekers leiden tot een reductie in het nastreven van doelen die met name de familie bevoordelen en de bedrijfswaarde aantasten. De erfbelasting zou, bij afwezigheid van wettelijke bescherming voor (minderheids-)aandeelhouders, namelijk werken als extern corporate governance mechanisme dat de belangen van externe aandeelhouders en familieleden gelijkstelt.¹¹³ Voor Nederland kan dit effect echter nagenoeg afwezig zijn, omdat wettelijke bescherming van aandeelhoudersbelangen over het algemeen effectief werkt.¹¹⁴

2.4.1.3 Effect op verkoop van bedrijven

Het fiscaal stimuleren van verkregen ondernemingsvermogen kan aanleiding geven tot economisch onnodig voortzetten van bedrijven door de ontvangers die het bedrijf slecht managen.¹¹⁵ Dergelijke ontvangers, veelal familieleden, zijn namelijk niet per definitie net zo productief als hun voorgangers. De voortzetting van het bedrijf door een minder productieve ontvanger kan de groei en winstgevendheid van het bedrijf belemmeren, met een potentieel negatief effect op de geaggregeerde welvaart.¹¹⁶

Op basis van de theorie geeft Pérez-González aan dat overdracht van controle aan individuen die, op basis van bloedlijn of huwelijk, gerelateerd zijn aan vertrekkende CEO's een ambigu effect zou hebben op de prestaties van het bedrijf. Enerzijds zouden gerelateerde CEO's doorgaans minder goed presteren dan ongerelateerde CEO's die competitief worden verkozen. Anderzijds zouden gerelateerde CEO's principaal-agentproblemen kunnen verminderen, beter specifieke investeringen en kennisoverdracht kunnen coördineren en een meer langetermijnvisie hebben. Empirisch, toont Pérez-González evenwel aan dat slechts promoties van ongerelateerde CEO's gepaard gaan met positieve abnormale winsten in de drie jaren na managementtransitie en dat gerelateerde CEO's significant slechter presteren (c.q.

---

¹¹¹ Brunetti, *Journal of Public Economics* 2006, p. 1975-1993.

¹¹² Tsoutsoura, *Journal of Finance* 2015, p. 649-688.

¹¹³ Ortiz e.a., *Global Strategy Journal* 2021, p. 434-467.

¹¹⁴ Zie IOSCO 2009, p. 33.

¹¹⁵ Aldus Tsoutsoura, *Journal of Finance* 2015, p. 649.

¹¹⁶ Zie ook Burkhardt, Panunzi & Schleifer, *Journal of Finance* 2003, p. 2167-2201; Caselli & Gennaioli, *NBER* 2006, p. 1-42.

brutowinsten zijn veertien procent lager).¹¹⁷ Ook Villalonga en Amit bevestigen empirisch dat gerelateerde CEO's de waarde van het bedrijf verminderen. Volgens hen leiden principaal-agent problemen namelijk zelfs tot hogere kosten voor bedrijven wanneer de controle wordt overgedragen aan een gerelateerde CEO in plaats van een niet-gerelateerde CEO.¹¹⁸ Bloom en Van Renen nuanceren echter deze resultaten op basis van de eigenschappen van de gerelateerde CEO. Zij concluderen op basis van empirisch onderzoek dat slechts de overdracht aan het oudste kind van de oprichter, zonder dat andere familieleden als opvolger worden overwogen, leidt tot een significante negatieve impact op managementprestaties, productiviteit, winstgevendheid, Tobins q en overlevingskansen van het bedrijf.¹¹⁹

Bennedsen e.a. zijn echter kritisch ten aanzien van de voornoemde onderzoekresultaten vanwege missende variabelen (i.e. *omitted variable bias*). Zij isoleren daarom het causale effect en vinden dat de bedrijfsoverdracht aan een gerelateerde CEO wel degelijk leidt tot een afname van winstgevendheid van het bedrijf (c.q. vier procentpunten). Daarnaast vinden de onderzoekers dat de resultaten niet verschillen naargelang de bedrijfsoverdracht plaatsvindt door middel van een schenking of nalatenschap.¹²⁰ Ook Wennberg e.a. zijn kritisch ten aanzien van deze onderzoeken die de focus leggen op beursgenoteerde bedrijven of korte termijneffecten, terwijl familiebedrijven een meer langetermijnvisie zouden hebben.¹²¹ Zij gebruiken daarom data voor niet beursgenoteerde familiebedrijven in Zweden met meer dan tien werknemers. Zij vinden dat bedrijven die zijn voortgezet binnen de familie op de korte termijn beter presteren dan bedrijven die zijn overgenomen door externe partijen, maar dat dit effect omdraait op de lange termijn (c.q. na tien jaren). Wel zouden dergelijk bedrijven langer overleven dan bedrijven die worden overgenomen door externe partijen.¹²²

2.4.2 Synthese: effecten heffing schenk- en erfbelasting op bedrijfsoverdrachten

Uit bovenstaande uiteenzetting blijkt ten eerste dat het verkrijgen van een schenking of nalatenschap een stimulans kan vormen voor ondernemerschap, maar tegelijkertijd ook aanleiding geeft tot pensionering. Ten tweede stimuleert het verkrijgen van ondernemingsvermogen bedrijfsvoortzettingen en investeringen in bedrijven, waarbij dit laatste een positieve impact heeft op de groei van bedrijven en de economie. Die positieve impact zou echter vooral positieve welvaartsimplicaties hebben voor individuen aan de top van de vermogensverdeling. Ten derde leidt fiscale stimulering van overgedragen ondernemingsvermogen tot het economisch inefficiënt voortzetten van bedrijven, wat op de lange termijn resulteert in een negatieve impact op de productiviteit en winstgevendheid.¹²³

Met inachtneming van de effecten van de reeds beschreven studies gaan Grossmann en Strulik verder door het effect van belastingheffing over de voortzetting van het geschonken of nagelaten familiebedrijf zowel op macro-economisch als op individueel en geaggregeerd welvaartsniveau theoretisch en empirisch te analyseren. Volgens de onderzoekers zou theoretisch gezien bedrijfsopvolging door individuen die aan de bedrijfsoverdrager gerelateerd zijn, en over het algemeen minder goed presteren (i.e. *'low-ability heirs'*), macro-economische schade kunnen toebrengen. Ten eerste zou dit komen doordat opvolging door dergelijke individuen resulteert in inefficiënt klein geleide bedrijven (c.q. door verminderde investeringen

---

¹¹⁷ Pérez-González, *American Economic Review* 2006, p. 1559-1588.

¹¹⁸ Villalonga & Amit, *Journal of Financial Economics* 2006, p. 385-417.

¹¹⁹ Bloom & Van Reenen, *The Quarterly Journal of Economics* 2007, p. 1351-1408.

¹²⁰ Bennedsen e.a., *The Quarterly Journal of Economics*, 2007, p. 647-691.

¹²¹ Zie ook Lumpkin, Bringham & Moss, *Entrepreneurship & Regional Development* 2010, p. 241-264.

¹²² Wennberg e.a., *Strategic Entrepreneurship Journal* 2011, p. 352-372.

¹²³ Vgl. Kopcuk 2013, p. 371.

en werkgelegenheidscreatie). Ten tweede zou de gang naar ondernemerschap worden belemmerd voor individuen die gemiddeld gezien beschikken over relatief hogere ondernemerschapscompetenties (i.e. *'high-ability entrepreneurs'*). Ten derde kan verminderde investering een derde-generatie-effect hebben, doordat de kapitaalvoorraad slinkt. Aan de andere kant kan de voorzetting ook voordelen opleveren voor de macro-economie, omdat de verkoop en doorstart van bedrijven leidt tot transactiekosten die resulteren in reële efficiëntieverliezen. De onderzoekers komen tot de conclusie dat, bij fiscale stimulering van voorgezette bedrijven door minder of geen belasting te heffen, de negatieve effecten overheersen. Volgens hen resulteert dit in een daling van het bruto binnenlandsproduct per hoofd van de bevolking met twee procentpunten.¹²⁴

Om de welvaartseffecten in kaart te brengen maken de onderzoekers gebruik van een utilitaristische sociale welvaartsfunctie en onderscheiden drie typen individuen, te weten *'low-ability heirs'*, *'high-ability heirs'* en *'high-ability entrepreneurs'*. Allen maken zij de afweging tussen het nut dat zij ontlenen aan bedrijfsvoortzetting of looninkomsten vergaren. Volgens de onderzoekers verkopen *'low-ability heirs'* het familiebedrijf in de uitgangspositie (i.e. zonder fiscale stimuli). Door fiscale stimulering van bedrijfsopvolging zouden bedrijven relatief meer worden geleid door *'low-ability heirs'* en minder door *'high-ability entrepreneurs'*, resulterend in een daling van de productiviteit en daarmee de geaggregeerde welvaart. Die daling wordt voornamelijk gedreven door het derde-generatie-effect, zijnde de verlaging van het nut van erfgenamen van *'low-ability heirs'* die een inefficiënt laag ondernemingsvermogen verkrijgen. De onderzoekers achten successieheffing over overgedragen ondernemingsvermogen daarom optimaal vanuit welfaristisch perspectief.¹²⁵

Meer recentelijk hebben Hines e.a. onderzocht wat het effect is dat economische bedrijfscondities hebben op de mate waarin bedrijfsvermogen gedurende het leven wordt geschonken in plaats van nagelaten, omdat dit fiscaal voordeliger is. Zij concluderen dat Duitse bedrijven die aangeven 'goed' te presteren eerder gebruikmaken van schenkingen voor de overdracht van bedrijfsvermogen dan bedrijven die aangeven 'normaal' of 'slecht' te presteren. Volgens Hines e.a. komt dit resultaat voort uit de verwachting dat de waarde van bedrijfsvermogen voor belastingdoeleinden in de toekomst hoger is, waardoor een prikkel ontstaat om aan belastingplanning te doen en de overdracht van bedrijfsvermogen te versnellen. De belastingdruk op overgedragen bedrijfsvermogen is voor dergelijke bedrijven daarom lager ten opzichte van 'normaal' en 'slecht' presterende bedrijven waarbij bedrijfsoverdracht eerder plaatsvindt bij overlijden.¹²⁶

In combinatie met de resultaten van Grossmann en Strulik zou het optimaal kunnen zijn om een onderscheid te maken in de belastingdruk over geschonken of nagelaten bedrijfsvermogen.¹²⁷ Bij die laatste zouden op basis van de resultaten uit Hines e.a. meer *'low-ability heirs'* betrokken kunnen zijn, en bij die eerste meer *'high-ability heirs'*. Door geschonken bedrijfsvermogen te stimuleren worden *'high-ability heirs'* theoretisch gezien gestimuleerd en daarmee de geaggregeerde welvaart, ceteris paribus. Empirisch onderzoek zal die nader moeten uitwijzen.¹²⁸ Zelf wijzen Grossmann en Strulik op het feit dat meerdere generaties van *'high-ability heirs'* die het bedrijf voortzetten een disproportioneel positief effect kunnen hebben op de geaggregeerde welvaart, maar dat zij dit niet hebben meegenomen in hun onderzoek.¹²⁹

---

¹²⁴ Grossmann & Strulik, *Journal of Public Economics* 2010, p. 87-88 & 90-95.

¹²⁵ Grossmann & Strulik, *Journal of Public Economics* 2010, p. 87-101.

¹²⁶ Hines e.a., *International Tax and Public Finance* 2019, p. 243 & 251.

¹²⁷ Zie voorts par. 4.2.3, alwaar ik concludeer dit vanuit neutraliteitsoogpunt onwenselijk te achten.

¹²⁸ Zie ook Hines e.a. *International Tax and Public Finance* 2019, p. 251.

¹²⁹ Grossmann & Strulik, *Journal of Public Economics* 2010, p. 99.

Een aantal kanttekeningen is op zijn plaats bij het onderzoek van Grossmann en Strulik. De onderzoekers nemen namelijk wel het nut mee van het doen van een gift in de welvaartsfuncties van erfgenamen, maar doen dit niet voor de initiële oprichters van het bedrijf. Bovendien wordt de aanname gemaakt dat oprichters hun bedrijven overdragen met een altruïstisch of ‘warm-glow’-motief, waardoor nagelaten bedrijfsvermogens per definitie positief zouden zijn. In de analyse worden derhalve andere motieven niet geanalyseerd, ontbreekt het positieve inkomenseffect bij de oprichters van bedrijven en ontbreekt de individuele nutsfunctie van de oprichters van bedrijven in de geaggregeerde welvaartsanalyse. Eens te meer blijkt hieruit de noodzaak voor nader empirisch onderzoek. Ten aanzien van geschonken bedrijfsvermogen betreffen de omissies met name factoren die een positieve impact hebben op de welvaart (c.q. positief inkomenseffect en nut oprichter). Dat zou des te meer aanleiding geven om geschonken bedrijfsvermogen fiscaal te stimuleren. Dat kan echter niet worden geconcludeerd voor bedrijfsvermogen dat is nagelaten. Immers, op basis van de gecombineerde onderzoeksresultaten van Hines e.a. en Grossmann en Strulik blijft het netto welvaartseffect voor dergelijke overdrachten ambigu. De conclusies uit de RE-BOR en de IBO Vermogensvergelijking, dat economisch gezien de rationale ontbreekt om bedrijfsopvolgingen fiscaal te stimuleren,¹³⁰ onderschrijf ik in ieder geval niet. Immers, het effect is ambigu en zou dus ook positief kunnen zijn.

2.5 Deelconclusie

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal wat de economische effecten zijn van een fiscale faciliteit die het verkrijgen van ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht stimuleert.

Allereerst is daartoe het kader voor een normatieve beleidsanalyse vanuit de welvaartseconomie uiteengezet. De overheid tracht de maatschappelijke welvaart te maximaleren door middel van ingrepen in de markt en inkomensherverdeling. Relatief gezien heeft de Nederlandse politiek daarbij de voorkeur om inkomen te herverdelen van relatief rijk naar arm, waarbij modale inkomensgroepen het meest worden bevoordeeld. Overheidsingrijpen dient evenwel niet te resulteren in verstoringen of overheidsfalen, tenzij de welvaartsverhoging daar tegenop weegt. Die verstoringen kunnen ontstaan wanneer belastingheffing resulteert in economische gedragsveranderingen en doelmatigheidsverliezen (i.e. *deadweight loss*). Overheidsingrijpen kan doorgaans evenwel niet zonder versturende belastinginstrumenten geschieden, maar kan wel efficiëntieverhogend werken wanneer marktfalen wordt gecorrigeerd.

Om overheidsingrijpen door middel van een bedrijfsopvolgingsfaciliteit in de schenk- en erfbelasting vanuit welfaristisch perspectief te kunnen beoordelen is vervolgens een algemene welfaristische analyse gemaakt van de heffing van schenk- en erfbelasting en potentiële verstoringen daarvan. Heffing van schenk- en erfbelasting over ‘*transfers*’ kan namelijk (externe) effecten induceren. Theoretisch gezien ervaart een ontvanger van een ‘*transfer*’ zowel een positief extern effect door vermogensvoortgang, als een mogelijk negatief inkomenseffect. Daarnaast kan de *donor* nut ontlenen aan het doen van een ‘*transfer*’ en een positief inkomenseffect ervaren. Voor de magnitude van die effecten zijn zowel het karakter en motief van belang. In tabel 1 staan deze effecten schematisch weergegeven.

Hoewel in theorie ‘*transfers*’ met een verschillend karakter of motief verschillend zouden moeten worden belast of gesubsidieerd, blijkt het onderscheiden daarvan praktisch niet goed mogelijk. Daarnaast bestaat thans geen consensus over het netto teken van de externe

---

¹³⁰ CPB 2022, p. 20 & 59. *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022*, p. 64-65.

welvaartseffecten. Wel kan vanuit welfaristisch oogpunt de conclusie worden getrokken dat positieve externe effecten van ‘*transfers*’ voor vermogende individuen verwaarloosbaar zouden zijn, waardoor belastingheffing over dergelijke ‘*transfers*’ optimaal wordt. Daarnaast bestaan

Tabel 1: Overzicht karakter en motieven ‘*transfers*’

		Karakter		
		Nalatenschap	Schenking	
Motieven	Onbedoeld	Geen motief	Effect: geen direct versturende werking van een confiscatoire heffing. Optimaal tarief: in vergelijking met de andere motieven is het tarief voor dit motief relatief het hoogst. Het tarief is positief en progressief, maar niet 100% vanwege: - Een indirect versturend effect bij de toekomstig erflater die mogelijk wordt aangezet tot consumptie van diens vermogen gedurende zijn leven. - Een indirect maatschappelijk inkomenseffect door de herverdelende werking.	X
	Bedoeld	Altruïstisch	Effecten: - Positief extern effect ontvanger. - Negatief inkomenseffect ontvanger. - Positief inkomenseffect toekomstig erflater. - Verhoogd nut toekomstig erflater door meetellen nut ontvanger. Optimaal tarief: - Percentage is positief of negatief (i.e. subsidie), afhankelijk van netto teken van effecten, maar neemt wel progressief toe. - Voor ‘vermogende’ individuen is het tarief positief.	Effecten: - Positief extern effect ontvanger. - Negatief inkomenseffect ontvanger. - Positief inkomenseffect schenker. - Verhoogd nut schenker door meetellen nut ontvanger. Optimaal tarief: - Percentage is positief of negatief (i.e. subsidie), afhankelijk van netto teken van effecten, maar neemt wel progressief toe. - Voor ‘vermogende’ individuen is het tarief positief.
		‘Warm-glow’	Effecten: - Positief extern effect ontvanger. - Negatief inkomenseffect ontvanger. - Positief inkomenseffect toekomstig erflater. Optimaal tarief: - Het belastingtarief is relatief hoger dan voor nalatenschappen met het altruïstische motief. - Percentage is positief of negatief (i.e. subsidie), afhankelijk van netto teken van effecten, maar neemt wel progressief toe.	Effecten: - Positief extern effect ontvanger. - Negatief inkomenseffect ontvanger. - Positief inkomenseffect toekomstig erflater. Optimaal tarief: - Het belastingtarief is relatief hoger dan voor schenkingen met het altruïstische motief. - Percentage is positief of negatief (i.e. subsidie), afhankelijk van netto teken van effecten, maar neemt wel progressief toe.

ook gegronde redenen om aan te nemen dat een belasting op *transfers* progressief zou moeten zijn. Beide resultaten stroken daarbij met de herverdelingsvoorkeuren van de Nederlandse politiek die een negatief welvaartsgewicht toekennen aan relatief rijke individuen.

Tot slot zijn de economische effecten van het heffen van schenk- en erfbelasting voor ondernemerschap en bedrijfsoverdrachten uiteengezet, hetgeen schematisch is weergegeven in tabel 2. ‘*Transfers*’ kunnen enerzijds kapitaalmarktfaalen en liquiditeitsbelemmeringen

Tabel 2: Economische effecten schenk- en erfbelasting op ondernemerschap en bedrijfsoverdrachten

Economische effecten van de heffing van schenk- en erfbelasting voor:	
Ondernemerschap	<ul style="list-style-type: none"> - ‘<i>Transfers</i>’ hebben een stimulerend effect op ondernemerschap en de hoeveelheid kapitaal in ondernemingen. Dit effect wordt wel minder positief naar mate het initiële liquide vermogen van de ontvanger hoger is. - Een hogere ‘<i>transfer</i>’ kan aanleiding geven tot het eerder met pensioen gaan, inhuren van managers wanneer bedrijfsvermogen wordt geschonken en een snellere verkoop van bedrijven.
Voortbestaan van bedrijven en investeringen	<ul style="list-style-type: none"> - Het ontvangen van een ‘<i>transfer</i>’ heeft een positief effect op het voortbestaan van bedrijven en vormt een financiële impuls die de omzet in navolgende jaren verhoogd. - Belastingheffing over verkregen ondernemingsvermogen geeft aanleiding tot het inkrimpen of liquideren van ondernemingen. Daarnaast heeft het een negatief effect op werkgelegenheid, investeringen en economische groei verschaft door familiebedrijven. - Afschaffing van de heffing van schenk- en erfbelasting over verkregen ondernemingsvermogen zou vooral neerslaan bij individuen aan de top van de vermogensverdeling. Dit resulteert niet in een Pareto verbetering. - Schenk- en erfbelasting kunnen functioneren als externe corporate governance mechanismen, en daardoor een positief effect hebben op de bedrijfswaarde. In Nederland werken rechten van (minderheids-)aandeelhouders doorgaans evenwel reeds effectief.
Verkoop van bedrijven	<ul style="list-style-type: none"> - Fiscale stimulering van verkrijgingen van ondernemingsvermogen kan aanleiding geven tot het economisch onnodig voortzetten van bedrijven door ontvangers die doorgaans minder productief zijn dan hun voorgangers. - Gerelateerde opvolgers (i.e. familiair) kunnen een positieve impact hebben op het bedrijf, doordat principaal-agentproblemen worden voorkomen. Gerelateerde opvolgers zouden namelijk een meer langetermijnvisie hebben en beter specifieke investeringen en kennisoverdracht kunnen coördineren. Op de lange termijn overstijgen echter de negatieve effecten van de voortzetting van het bedrijf door een minder productieve gerelateerde ontvanger. Wel hebben voortgezette familiebedrijven op de lange termijn betere overlevingskansen dan overgenomen familiebedrijven. - Fiscale stimulering van verkregen ondernemingsvermogen, kan een negatieve impact hebben op de productiviteit en winstgevendheid van bedrijven. Met name wanneer als opvolger het oudste kind wordt gekozen, zonder dat andere familieleden als opvolger worden overwogen.

mitigeren, en daarmee een stimulans vormen voor ondernemerschap, investeringen en het voortbestaan van bedrijven. Anderzijds leiden ‘*transfers*’ tot economisch onnodige instandhouding van bedrijven.

Of overheidsingrijpen door middel van een bedrijfsopvolgingsfaciliteit in de schenk- en erfbelasting efficiëntieverhogend werkt ter correctie van marktfalen (c.q. door het bestaan van kapitaalmarktfalen en (externe) economische effecten), is afhankelijk van het netto welvaartseffect. Wordt het totale effect van voormelde economische effecten geanalyseerd, dan lijken de negatieve effecten te overheersen. Door fiscale stimulering van bedrijfsvoortzetting zouden er namelijk meer bedrijven en relatief meer ‘low-ability heirs’ zijn die bedrijven leiden. Vanuit het perspectief van de voortzetters heeft dit een negatief effect op de geaggregeerde welvaart, dat voornamelijk wordt gedreven door het derde-generatie-effect. In hoeverre de geaggregeerde welvaart evenwel wordt beïnvloed door verschillende motieven van de *donor*, zal nader empirisch onderzoek moeten uitwijzen. Hetzelfde geldt voor de mogelijkheid om onderscheid te maken in belastingdruk voor geschonken of nagelaten bedrijfsvermogen, omdat meer ‘high-ability heirs’ betrokken kunnen zijn bij geschonken bedrijfsvermogen.

Hoofdstuk 3: Rechtsvergelijking tussen de Nederlandse en Duitse bedrijfsopvolgingsregeling

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een rechtsvergelijking gemaakt tussen de Nederlandse en Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de schenk- en erfbelasting. Daartoe worden de volgende deelvragen behandeld:

2. Wat houdt de huidige bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet 1956 in, wat is de ratio erachter en hoe is de regeling tot stand gekomen?
3. Hoe zijn de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Duitse Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz vormgegeven en in hoeverre verschillen die van de Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling?

Deelvraag twee komt in paragraaf 3.2 aan bod. Daartoe wordt – na een schets van de achtergrond van de BOR in paragraaf 3.2.1 – de vormgeving van de BOR beschreven in paragraaf 3.2.2, waarbij de nadruk ligt op artikel 35b SW. Vervolgens worden de ratio en totstandkomingsgeschiedenis van de vrijstellingsfaciliteit van de BOR beschreven in paragraaf 3.2.3. Deelvraag drie komt in paragraaf 3.3 aan bod. Daartoe wordt eerst ingegaan op de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteit, met de nadruk op de daarin opgenomen vrijstellingen. Vervolgens worden schematisch de Duitse en Nederlandse regeling vergeleken. In paragraaf 3.4 wordt afgesloten met een conclusie.

3.2 De Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling

3.2.1 Achtergrond

Schenk- of erfbelasting wordt geheven over al hetgeen wordt verkregen krachtens respectievelijk schenking of erfrecht van iemand die ten tijde van respectievelijk de schenking of het overlijden in Nederland woonde.¹³¹ De Successiewet 1956 wordt dan ook beschouwd als een verkrijgingsbelasting.¹³² Het draagkrachtbeginsel wordt daarbij aangemerkt als de dragende rechtsgrond.¹³³ Op basis daarvan dient iedere draagkrachtvermeerdering in de belastingheffing te worden betrokken, hetgeen in de Successiewet 1956 gebeurt door het belasten van de draagkrachtvermeerdering van de verkrijger van schenkingen of nalatenschappen.¹³⁴ Daarbij vormt als hoofdregel voor de waardering van de belastinggrondslag de waarde in het economische verkeer van het verkregene op het tijdstip van de verkrijging.¹³⁵ Specifiek voor verkregen ondernemingsvermogen geldt dat de waarde wordt gesteld op de waarde alsof de onderneming wordt voortgezet (i.e. goingconcernwaarde), met als minimumwaardering de liquidatiewaarde.¹³⁶ De belastinggrondslag voor verkregen ondernemingsvermogen kan onder meer worden vrijgesteld door de BOR.¹³⁷

---

¹³¹ Zie art. 1 SW.

¹³² Zie ook *Kamerstukken II* 2008/09, 31930, nr. 9 (NV II), p. 4-5; Jacobs, *WPNR* 2003/6516, p. 55-60.

¹³³ Zie ook *Kamerstukken II* 1979/80, 16016, nr. 3 (MvT), p. 17.

¹³⁴ Zie ook *Kamerstukken II* 2008/9, 32130, nr. 9 (NV II), p. 7.

¹³⁵ Art. 21 lid 1 SW.

¹³⁶ Art. 21 lid 13 SW. Zie uitgebreider Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 134.

¹³⁷ Zie voor generieke vrijstellingen art. 32-35a SW.

3.2.2 De bedrijfsopvolgingsregeling

3.2.2.1 De voorwaardelijke bedrijfsopvolgingsfaciliteiten

Op grond van artikel 35b lid 1 SW wordt verkregen ondernemingsvermogen in het kader van een bedrijfsopvolging op verzoek voorwaardelijk vrijgesteld. Daartoe dient sprake te zijn van een verkrijging van ondernemingsvermogen in de zin van artikel 35c SW, dient de erflater of schenker te voldoen aan de bezitstermijn van artikel 35d SW en dient de verkrijger te voldoen aan het voortzettingsvereiste van artikel 35e SW.¹³⁸ Wordt niet meer geheel voldaan aan dit laatste vereiste, dan vervalt in zoverre de vrijstelling.¹³⁹ De hoogte van de voorwaardelijke vrijstelling is afhankelijk van voorwaarden. Ik onderscheid daartoe drie situaties in tabel 3.

Tabel 3: Hoogte van de objectieve vrijstelling van artikel 35b lid 1 SW

Situatie	Voorwaarden	Objectieve vrijstelling
1	De totale waarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waar de verkrijging betrekking op heeft, is niet hoger dan € 1.205.871.	100% van de waarde van het ondernemingsvermogen.
2	De totale waarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waar de verkrijging betrekking op heeft, is hoger dan € 1.205.871, en de liquidatiewaarde van dit ondernemingsvermogen is hoger dan diens goingconcernwaarde.	<ol style="list-style-type: none"> 100% van het verschil tussen deze liquidatiewaarde en deze goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen; 100% van het gedeelte van de goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen dat € 1.205.871 niet te boven gaat. 83% van het gedeelte van de goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen dat € 1.205.871 te boven gaat.
3	De totale waarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waar de verkrijging betrekking op heeft, is hoger dan € 1.205.871, en de liquidatiewaarde van dit ondernemingsvermogen is lager dan diens goingconcernwaarde.	<ol style="list-style-type: none"> 100% van het gedeelte van de goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen dat € 1.205.871 niet te boven gaat. 83% van het gedeelte van de goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen dat € 1.205.871 te boven gaat.

De objectieve vrijstelling geldt per objectieve onderneming en niet per verkrijging van ondernemingsvermogen. De 100%-voetvrijstelling dient daarom evenredig te worden toegerekend op basis van het gedeelte van de waarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming dat wordt verkregen.¹⁴⁰ Daarbij hoeft geen rekening te worden gehouden met een eventuele last of tegenprestatie.¹⁴¹ De waarde van het verkregen ondernemingsvermogen na aftrek van de objectieve vrijstelling wordt op verzoek aangemerkt als geconserveerde waarde.¹⁴² Ten aanzien van de verschuldigde belasting over de

¹³⁸ Art. 35b lid 1 jo. art. 35b lid 5 SW.

¹³⁹ Art. 35b lid 6 SW.

¹⁴⁰ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 79, p. 2-3. Zie over de 'objectieve onderneming' nader art. 7 Uitv.reg. S&E; *Kamerstukken I* 2009/10, 31930, nr. D (MvA), p. 2-8.

¹⁴¹ Art. 35b lid 4 SW. Zie ook *Kamerstukken II* 2008/9, 32130, nr. 3 (MvT), p. 42. Daarbij kwalificeren schulden die behoren tot het ondernemingsvormen niet als last. Zie daarover, en over belastinglatenties in dit kader, uitgebreider Van Beelen, *NFR* 2016/1904; Van Straaten, *BNB* 2017/146, punt 4 en anders Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.11.1.0.E, 8.9.0.C.a & 8.9.0.C.b (online, bijgewerkt 8 april 2022).

¹⁴² Art. 35b lid 2 SW.

geconserveerde waarde kan rentedragend uitstel van betaling worden verleend voor de duur van tien jaren.¹⁴³ Dit uitstel wordt aan de top verleend, waardoor uitstel geschiedt tegen het hoogste toepasselijke tarief van artikel 24 lid 1 SW.¹⁴⁴

Voor de toepassing van de voorwaardelijke vrijstelling dient zoals aangegeven sprake te zijn van een ‘bedrijfsopvolging’, waarvoor de invulling van de begrippen ondernemingsvermogen, bezitstermijn en voortzettingsvereiste van belang is.¹⁴⁵

3.2.2.2 Ondernemingsvermogen

Het begrip ondernemingsvermogen wordt ingevuld door artikel 35c SW. Onder de verkrijging van ondernemingsvermogen wordt verstaan de verkrijging van:¹⁴⁶

- a. een onderneming, of een gedeelte daarvan, in de zin van artikel 3.2 Wet IB 2001;¹⁴⁷
- b. een medegerechtigdheid, of een gedeelte daarvan, in de zin van artikel 3.3 lid 1 onderdeel a Wet IB 2001;¹⁴⁸
- c. vermogensbestanddelen die behoorden tot een aanmerkelijk belang¹⁴⁹ in een lichaam dat een onderneming drijft of medegerechtigdheid houdt als bedoeld onder respectievelijk a of b, voor zover de waarde toerekenbaar is aan:
  1. deze onderneming of medegerechtigdheid, en
  2. het beleggingsvermogen van dat lichaam tot maximaal vijf procent van de onder 1 toerekenbare waarde;¹⁵⁰
- d. onroerende zaken die ter beschikking worden gesteld aan een lichaam als bedoeld onder c,¹⁵¹ en de verkrijger tegelijkertijd vermogensbestanddelen als bedoeld onder c verkrijgt die op dat lichaam betrekking hebben.¹⁵²

Met deze beschrijving is allereerst beoogd rechtsvormneutraliteit te bereiken door aan te sluiten bij het materiële (objectieve) ondernemingsbegrip in de inkomstenbelasting, voor zowel verkrijgingen van IB-ondernemingen als aanmerkelijkbelangaandelen. Daarmee wordt beoogd een rechtsvormkeuze niet te laten leiden tot een verschil in belastingheffing.¹⁵³ Toch kunnen de toepasselijke etiketteringsregels voor de inkomstenbelasting daar wel toe leiden.¹⁵⁴ Zo bestaat voor IB-ondernemingen de mogelijkheid keuzevermogen niet te alloceren aan het ondernemingsvermogen, maar bestaat die mogelijkheid voor kapitaalvennootschappen niet.¹⁵⁵ Duurzaam overtollig vermogen wordt daarentegen nooit aangemerkt als ondernemingsvermogen.¹⁵⁶ Dat geldt in beginsel dan ook voor beleggingsvermogen, omdat de wetgever dit omschrijft als blijvend overtollig.¹⁵⁷ Op die laatste regel bestaat voor

¹⁴³ Art. 35b lid 3 SW in samenhang met art. 25 lid 12 IW 1990.

¹⁴⁴ Zie ook *Kamerstukken II* 2008/9, 32130, nr. 3 (MvT), p. 42.

¹⁴⁵ Zie ook art. 35b lid 5 SW.

¹⁴⁶ Zie uitgebreider over art. 35c lid 1 SW Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.11.2.0 (online, bijgewerkt 8 april 2022).

¹⁴⁷ Art. 35c lid 1 onderdeel a SW.

¹⁴⁸ Art. 35c lid 1 onderdeel b SW.

¹⁴⁹ Conform afd. 4.3, m.u.v. art. 4.10 Wet IB 2001.

¹⁵⁰ Art. 35c lid 1 onderdeel c SW.

¹⁵¹ Conform art. 3.92 Wet IB 2001.

¹⁵² Art. 35c lid 1 onderdeel d SW. Zie voorts art. 35b lid 7 SW.

¹⁵³ Zie uitgebreider *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 42-43; *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 95 & 107; Hoogwout *TFO* 2020/169.1, par. 3; Hoogeveen & Neve, *WPNR* 2021/7339, par. 3.

¹⁵⁴ Zie over etiketteringsregels en het begrip ‘materiële onderneming’ uitgebreider Van Kempen in: *Cursus Belastingrecht*, IB.3.2.2 & 3.2.7 (online, bijgewerkt 26 maart 2022).

¹⁵⁵ *Kamerstukken II* 2008/09, 31930, nr. 9 (NV II), p. 96.

¹⁵⁶ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 285.

¹⁵⁷ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 43.

kapitaalvennootschappen echter een uitzondering. Beleggingsvermogen dat onder een doelmatigheidsmarge van vijf procent blijft, kan voor lichamen namelijk wel als ondernemingsvermogen worden aangemerkt.¹⁵⁸ Daarmee doet de wetgever afbreuk aan diens doel om rechtsvormneutraliteit te beogen.¹⁵⁹

In de tweede plaats is beoogd uitsluitend reële bedrijfsopvolgingen te faciliteren.¹⁶⁰ Dat tracht de wetgever te realiseren door onder meer bij verkrijging van een medegerechtigdheid of preferente aandelen te vereisen dat deze zijn ontstaan in het kader van een bedrijfsopvolging.¹⁶¹ Voorts heeft de wetgever zo min mogelijk onderscheid willen maken in de directe of indirecte verkrijging van aandelen in een werkmaatschappij. Dit geldt evenwel niet, behoudens de ‘verwateringsuitzondering’, voor belangen van minder dan vijf procent,¹⁶² hetgeen wordt aangemerkt als beleggingsvermogen. Een ruimere toerekening zou niet aansluiten bij het doel om uitsluitend reële bedrijfsopvolgingen te faciliteren.¹⁶³ Dit laatste bewerkstelligt evenwel geen rechtsvormneutraliteit. Bij IB-ondernemingen worden aandelenbelangen in een vennootschap wier activiteiten in het verlengde van de onderneming liggen op basis van vermogensetikettering namelijk wel tot het ondernemingsvermogen gerekend.¹⁶⁴

3.2.2.3 *Bezitstermijn*

Met de bezitstermijn beoogt de wetgever misbruik te voorkomen. Van de schenker wordt geëist dat hij het ondernemingsvermogen gedurende een periode van vijf jaren tot aan de schenking bezit. Voor de erflater geldt daarentegen een kortere termijn van één jaar, omdat overlijden veelal niet voorzienbaar is. Vanwege de gevallen waarin het overlijden wel voorzienbaar is, is toch gekozen voor een generieke termijn.¹⁶⁵ De bezitter moet conform artikel 35d SW voldoen aan de beschreven bezitstermijn voor het ondernemingsvermogen in de hoedanigheid van:¹⁶⁶

- a. ondernemer in de zin van artikel 3.4 of 3.5 Wet IB 2001;¹⁶⁷
- b. medegerechtigde in de zin van artikel 3.3. lid 1 onderdeel a Wet IB 2001;¹⁶⁸
- c. aanmerkelijkbelanghouder met vermogensbestanddelen in de zin van artikel 35c lid 1 onderdeel c SW, waarbij het lichaam waarin dit belang wordt gehouden gedurende de toepasselijke bezitstermijn de aldaar bedoelde onderneming dreef of medegerechtigdheid bezat;¹⁶⁹
- d. genietter van een resultaat uit een werkzaamheid met betrekking tot een onroerende zaak in de zin van artikel 35c lid 1 onderdeel d SW, waarbij deze onroerende zaak gedurende de toepasselijke bezitstermijn dienstbaar was aan de onderneming van het desbetreffende lichaam.¹⁷⁰

¹⁵⁸ Art. 35b, eerste lid, onderdeel c, onder 2°, SW. Zie ook *Kamerstukken I* 2009/10, 31930, nr. D (MvA), p. 34.

¹⁵⁹ Zie voor uitgebreidere kritiek Stevens, *TFO* 2010/25, par. 4.4.2; De Beer, *WFR* 2010/1242, par. 8; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 348.

¹⁶⁰ Zie uitgebreider De Beer & Hoogeveen, *TFO* 2018/160.5, par. 3.

¹⁶¹ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 43-44. Zie uitgebreider art. 35c leden 2-4 SW; art. 8 Uitv.reg. S&E; *Vakstudie Successiewet*, art. 35c SW 1956, aant. 7 (online, bijgewerkt 8 augustus 2022).

¹⁶² Zie uitgebreider over art. 35b lid 5 en 6 SW *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 44; *Kamerstukken II* 2016/17, 34553, nr. 3 (MvT), p. 11; Gubbels, *WFR* 2016/142, p. 923-927; Boer, *WFR* 2016/145, p. 938-939; Janssen, *FBN* 2016/46, p. 1-3.

¹⁶³ *Kamerstukken II* 2016/17, 34553, nr. 3 (MvT), p. 14.

¹⁶⁴ Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.11.2.0.D.d-f (online, bijgewerkt 11 januari 2022).

¹⁶⁵ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 45-46.

¹⁶⁶ Zie art. 35d SW, en uitgebreider Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.11.3.0 (online, bijgewerkt 11 januari 2022).

¹⁶⁷ Art. 35d lid 1 onderdeel a SW.

¹⁶⁸ Art. 35d lid 1 onderdeel b SW.

¹⁶⁹ Art. 35d lid 1 onderdeel c SW. Zie voorts Hougwout *TFO* 2020/169.1, p. 95-96; Visser, *WFR* 2022/38, p. 267.

¹⁷⁰ Art. 35d lid 1 onderdeel d SW.

Voor het onder c bedoelde aanmerkelijk belang is nog de eis gesteld dat gedurende de bezitstermijn het beleggingsvermogen niet door storting is ingebracht, ter voorkoming van het kunstmatig oppompen daarvan.¹⁷¹ De bezitstermijn dient materieel te worden uitgelegd,¹⁷² en kan van invloed zijn voor uitbreidingen van het ondernemingsvermogen.¹⁷³ Zo vangt niet een nieuwe bezitstermijn aan wanneer vermogensbestanddelen worden aangekocht als die niet kunnen worden beschouwd als zelfstandige onderneming.¹⁷⁴ Dat geldt tevens voor uitbreidingen van de objectieve onderneming met gedeelten die op het moment van aanschaf wel kunnen worden beschouwd als zelfstandige onderneming, maar op het moment van schenking of overlijden als geheel zijn opgegaan in de objectieve onderneming.¹⁷⁵ Is dat laatste niet het geval, dan geldt voor de zelfstandige ondernemingen een zelfstandige bezitstermijn.¹⁷⁶

3.2.2.4 Voortzettingsvereiste

Ook aan de verkrijger van ondernemingsvermogen worden eisen gesteld. Hij dient namelijk te voldoen aan het voortzettingsvereiste van artikel 35e SW. Daaraan wordt niet voldaan als gedurende vijf jaren na de verkrijging in de zin van artikel 35c lid 1 onderdeel:¹⁷⁷

- a. SW, de verkrijger ophoudt winst uit de onderneming te genieten, of winst gaat genieten in de zin van artikel 3.3 Wet IB 2001;
- b. SW, de verkrijger ophoudt uit de medegerechtigdheid winst te genieten;
- c. SW:¹⁷⁸
  1. de verkrijger de vermogensbestanddelen of een gedeelte van de daarin besloten rechten, vervreemdt;¹⁷⁹
  2. de verkrijger de vermogensbestanddelen omzet in preferente aandelen, of op andere wijze de daaruit voortvloeiende aanspraak op toekomstige winsten of waardeontwikkelingen beperkt;
  3. het lichaam waarop de vermogensbestanddelen betrekking hebben, houdt op uit de onderneming of de medegerechtigdheid, of een gedeelte daarvan, winst te genieten;
- d. SW: de verkrijger houdt geheel of voor een gedeelte op met de terbeschikkingstelling of het dienstbaar stellen van de onroerende zaak aan respectievelijk het lichaam of de onderneming.

Met het voortzettingsvereiste is ook beoogd het toepassingsbereik van de BOR te beperken tot reële bedrijfsopvolgingen. Omdat voor de eis primair de voortzetting door de verkrijger van belang is,¹⁸⁰ draagt het een meer subjectief karakter. Daarbij heeft de wetgever overigens nadrukkelijk niet gekozen om een voortzettingsvereiste met betrekking tot een loonsom, werknemersaantallen of stemrechten in te voeren, hetgeen zou leiden tot een onevenwichtig systeem.¹⁸¹ Zo zou bij een afname van het loon, terugvordering van de faciliteit innovatie remmen en de continuïteit in gevaar brengen. Net als de bezitstermijn wordt ook het

¹⁷¹ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 45-46.

¹⁷² *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 103-104. Zie uitgebreider art. 9 Uitv.reg. S&E.

¹⁷³ Zie uitgebreider Visser, *WFR* 2022/38, p. 264-268.

¹⁷⁴ Aldus Hof Den Haag 19 juli 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:2429, *V-N* 2017/62.20, r.o. 5.5.

¹⁷⁵ HR 29 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:867, *BNB* 2021/1, r.o. 2.4.3-2.4.7. Zie over de vraag of dit ook geldt voor subjectieve belangen uitgebreider HR 21 april 2023, ECLI:NL:HR:2023:647 (concl. A-G IJzerman), *V-N Vandaag* 2023/885, r.o. 3.2-3.3; Visser *WFR* 2022/38, p. 271; Van den Dool, Hoogeveen, Lejour & Stevens, *TFO* 2023/184.1, par. 3.5.2.

¹⁷⁶ HR 29 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:990, *BNB* 2021/2, r.o. 2.4.1-2.4.3.

¹⁷⁷ Zie uitgebreider Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*, S&E.11.4.0 (online, bijgewerkt 11 januari 2022).

¹⁷⁸ Zie art. 35e lid 4 SW voor de samenloop met art. 35c lid 4 SW.

¹⁷⁹ Zie voor het begrip vervreemden art. 35e lid 3 SW.

¹⁸⁰ Zie ook *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 22 & 103-105.

¹⁸¹ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 11 (Nader Verslag II), p. 2.

voorzettingsvereiste materieel ingevuld.¹⁸² Het sluit in beginsel aan bij het stakings- en vervreemdingsbegrip voor de Wet IB 2001, tenzij de specifieke aard van de BOR daarom vraagt. Dit laatste acht de wetgever bijvoorbeeld het geval voor de in art. 3.63 Wet IB 2001 opgenomen doorschuifregeling,¹⁸³ omdat dan de oorspronkelijke verkrijger de overgedragen onderneming niet voortzet.¹⁸⁴ Daarnaast wordt afnemings van winstgerechtigdheid door het aangaan van een samenwerkingsverband ook als staking of vervreemding beschouwd,¹⁸⁵ zelfs als inbreng plaatsvindt onder voorbehoud van stille reserves.¹⁸⁶ Daarnaast heeft het in wezen een anti-misbruikarakter,¹⁸⁷ waar Hoogeveen en De Neve terecht kritisch over zijn. Volgens hen dwingt de voortzettingseis, vanwege het financiële belang, verkrijgers bijna tot voortzetting van de onderneming, terwijl dat bedrijfseconomisch irrationeel kan zijn. Bovendien kent de voortzettingseis geen tegenbewijsregeling, waardoor ook in niet-misbruiksituaties, zoals bij faillissement, de vrijstelling wordt teruggedraaid.¹⁸⁸

3.2.3 De ratio en ontstaansgeschiedenis van de voorwaardelijke vrijstelling

3.2.3.1 *Ratio BOR en diens vrijstellingsfaciliteit*

De ratio van de (in 2010 gewijzigde) BOR is als volgt omschreven:

‘Kern van de regeling is dat de schenk- of erfbelasting vanwege het belang van de onbelemmerde voortzetting van economische bedrijvigheid, geen bedreiging mag vormen voor reële bedrijfsoverdrachten. (...) De betaling van deze belasting kan de continuïteit van de onderneming in gevaar brengen indien daarvoor liquide middelen aan de onderneming moeten worden onttrokken. Om dit te voorkomen bestaan er bedrijfsopvolgingsfaciliteiten.’¹⁸⁹

Hieruit destilleer ik formeel gezien drie elementen, met ieder een verschillende rol. Ten eerste wordt met de regeling onbelemmerde voortzetting van economische bedrijvigheid beoogd (hierna: economische-bedrijvigheidselement). Ten tweede tracht de regeling te voorkomen dat de continuïteit van ondernemingen in gevaar komt door onttrekking van liquide middelen (hierna: liquiditeitselement). Ten derde is de regeling beoogd voor reële bedrijfsoverdrachten (hierna: realiteitselement). Mijns inziens vormen de eerste twee elementen de voornaamste rechtvaardigingsgronden voor de (gewijzigde) BOR, en wordt met het derde element voornamelijk het toepassingsbereik afgebakend.¹⁹⁰ Het onderscheid werk ik uit door beschouwing van de parlementaire behandeling van de in 2010 gewijzigde BOR.

Economische-bedrijvigheids- & liquiditeitselement

Het economische-bedrijvigheids- en liquiditeitselement kunnen gezamenlijk als rechtvaardiging voor de BOR worden afgeleid uit overwegingen van de staatssecretaris. Volgens hem zou de BOR voorkómen dat schenk- en erfbelasting een belemmering vormt voor bedrijfsoverdrachten, hetgeen niet afhankelijk zou zijn van de grootte van de onderneming,

¹⁸² *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 13, p. 3-4 & 29. Zie voorts art. 10 Uitv.reg. S&E.

¹⁸³ Zie art. 3.63 Wet IB. Uitgebreider De Beer, *WFR* 2015/1319, par. 8.

¹⁸⁴ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 46.

¹⁸⁵ Art. 35e lid 2 SW.

¹⁸⁶ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 104.

¹⁸⁷ Zie ook Visser, *WFR* 2022/38, p. 263.

¹⁸⁸ Hoogeveen & De Neve, *WPNR* 2021/7344, p. 810. Zie ook *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 40, p. 47; De Beer en Hoogeveen, *TFO* 2018/160.5, par. 4.4 & 5.

¹⁸⁹ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 4.

¹⁹⁰ Zie ook Stevens, *TFO* 2010/25, par. 2.

doch veeleer van andere factoren zoals *de liquiditeitspositie*.¹⁹¹ Voorts zouden volgens hem ondernemingen in gevaar komen indien (liquide) *middelen onttrokken* moeten worden, wat slecht is voor de werkgelegenheid en *de economische bedrijvigheid*. Dat zou volgens de staatssecretaris een faciliteit rechtvaardigen voor verkrijgers van ondernemingsvermogen krachtens erfrecht. Voor verkrijgingen krachtens schenking zou dat anders liggen, omdat deze kunnen worden gepland. Toch zou volgens hem ook daarvoor een faciliteit nodig zijn vanwege het mogelijk uitstellen van bedrijfsoverdrachten tot overlijden, hetgeen *economisch gezien* een ongewenst neveneffect kan zijn.¹⁹² Bovendien kan volgens hem het vergemakkelijken van bedrijfsoverdrachten bij leven wenselijk zijn voor een goede bedrijfsopvolging en om de continuïteit van de onderneming zeker te stellen en niet het stimuleren van een vermogensoverdracht bij leven tussen generaties'.¹⁹³ Beide elementen komen ook terug in een overweging van de staatssecretaris om het vrijstellingspercentage te verhogen. Feit blijft volgens hem '(...) dat bedrijven in *liquiditeitsproblemen* kunnen komen, waardoor bepaalde bedrijfsonderdelen (...) moeten worden verkocht. Het kabinet vindt dat onwenselijk, want familiebedrijven dragen bij aan de *stabiliteit en aan werkgelegenheidsgroei*'.¹⁹⁴

Beide elementen vervullen ook een eigen rol. Zo vormt het liquiditeitselement mijns inziens de primaire noodzaak ter rechtvaardiging voor de BOR. De staatssecretaris geeft namelijk uitdrukkelijk aan dat 'de bedrijfsopvolgingsregeling beoogt te voorkomen dat de onderneming in gevaar komt als (...) *middelen aan de onderneming onttrokken moeten worden* (...)'. Voorts kan volgens hem '(...) de heffing van schenkbelasting de continuïteit van de onderneming in de weg (...) staan', en is het 'juist die situatie die de faciliteit beoogt te voorkomen'.¹⁹⁵

Het economische-bedrijvigheidselement is meer ter onderbouwing van de hoogte van het vrijstellingspercentage, dat aanvankelijk generiek was en zou worden verhoogd van 75 naar 90 procent, maar bij amendement uiteindelijk is veranderd in het huidige gedifferentieerde vrijstellingspercentage van 100 en 83 procent. De wetgever geeft namelijk uitdrukkelijk aan dat wordt voorgesteld het vrijstellingspercentage te verhogen om onbelemmerde voortzetting van economische bedrijvigheid verder te stimuleren.¹⁹⁶ Ook zou volgens de staatssecretaris de faciliteit als belemmerend worden ervaren. Verhoging van het vrijstellingspercentage moet daar volgens hem een eind aan maken.¹⁹⁷ Voorts komt het element terug in de vraag of de hoogte van het gedifferentieerde vrijstellingspercentage geen scheve verhouding oplevert met de 'gebruikelijke vrijstellingen' (c.q. vermoedelijk de vrijstellingen genoemd in de artikelen 32-35a SW) en of het verschil in de hoogte van de vrijstelling nog kan worden verdedigd met '(...) het motief om *ondernemerschap te willen stimuleren*'. De staatssecretaris antwoordt dat de regeling juist is bedoeld voor de mkb-sector en dat met name kleinere ondernemingen profiteren van de 100%-vrijstelling. Juist grotere bedrijven zullen volgens hem meer successierecht dragen door verlaging van het voorgesteld vrijstellingspercentage van 90% naar 83%.¹⁹⁸

Concreet leid ik uit vorenstaande af dat het economische-bedrijvigheids- en liquiditeitselement als rechtvaardigingsgronden door elkaar heen lopen, maar ook een eigen functie vervullen. De verhouding tussen beide leid ik af uit een opmerking van de staatssecretaris:

---

¹⁹¹ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 22.

¹⁹² *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 13 (NNV II), p. 35-36.

¹⁹³ *Kamerstukken I* 2009/10, 31930, nr. D (MvA), p. 40.

¹⁹⁴ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 40, p. 46. *Cursiveringen MvD*.

¹⁹⁵ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 17, 20.

¹⁹⁶ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 5.

¹⁹⁷ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 18.

¹⁹⁸ *Kamerstukken I* 2009/10, 31930, nr. D (MvA), p. 59-60. *Cursiveringen MvD*.

‘Voor een dynamisch en economisch gezond bedrijfsleven is het van groot belang dat de overgang van een onderneming *zo min mogelijk wordt belemmerd* door de fiscaliteit. (...) Bij een overdracht van een onderneming waarbij geen liquiditeiten vrijkomen, (...), moet de verschuldigde belasting (...) doorgaans (...) aan het ondernemingsvermogen worden onttrokken (...). Met de verhoging van de vrijstelling worden de *resterende problemen* (...) opgelost (...). Ik wil benadrukken dat de *achterliggende gedachte* van de faciliteit (...) altijd is geweest om de economische bedrijvigheid, met name in het mkb niet te belemmeren. Daarmee wordt een algemeen sociaaleconomisch belang gediend (...).’¹⁹⁹

Hieruit maak ik op dat het liquiditeitselement de primaire rechtvaardigingsgrond vormt, terwijl het economische-bedrijvigheidselement als ‘*achterliggende gedachte*’ met de verhoging van het vrijstellingspercentage de ‘*resterende problemen*’ zou oplossen. Mijns inziens doet het oordeel van de Hoge Raad omtrent de doelstellingen van de BOR hier ook van getuigen. Volgens de Hoge Raad levert ‘de faciliteit een bijdrage (...) aan de oplossing van de bedoelde *liquiditeitsproblemen* (...), en [bevordert] daarmee de beoogde voortzetting van ondernemingsactiviteiten (...). De faciliteit is bovendien niet uitsluitend daarvoor bedoeld, maar heeft *mede tot doel* het ondernemerschap meer in het algemeen te stimuleren’.²⁰⁰

Realiteitselement

Het realiteitselement bakent het toepassingsbereik van de BOR af tot ‘reële bedrijfsoverdrachten’.²⁰¹ De wetgever overweegt zelfs uitdrukkelijk dat ‘(...) reële bedrijfsoverdrachten wel worden gefaciliteerd en andere gevallen niet’. Alleen in die gevallen zou voldoende rechtvaardigingsgrond bestaan voor een vrijstelling.²⁰² De staatssecretaris geeft aan dat ‘een reële bedrijfsopvolging (...) [is] gedefinieerd als een overdracht van een «onderneming» door een «ondernemer», die de onderneming enige tijd heeft gedreven, aan een bedrijfsopvolger, die de onderneming «als ondernemer voortzet»’. Volgens hem blijkt daaruit dat het niet de bedoeling is om iedere verkrijging van vermogen door ondernemers of ondernemingen te faciliteren. Zo is niet bedoeld onderbedelingsvorderingen en toekomstig ondernemingsvermogen te faciliteren, en evenmin om een boedelfaciliteit vorm te geven.²⁰³

3.2.3.2 Ontstaansgeschiedenis (vrijstellings-)faciliteit BOR

De huidige ratio van de BOR vertoont verschillende elementen. Aanvankelijk bestond de doelstelling van de eerste specifieke betalingsregeling in 1981, die de BOR voorafging, slechts uit het voorkomen van liquiditeitsproblemen voor verkregen ondernemingsvermogen.²⁰⁴ Om inzicht te verkrijgen wordt in tabel 4 de ontwikkeling van de huidige voorwaardelijke vrijstelling chronologisch weergegeven vanaf 1981, inclusief parlementaire motivering.²⁰⁵

¹⁹⁹ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 76, p. 19-20. Cursivering MvD.

²⁰⁰ HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1211, *BNB* 2014/30, r.o. 3.3.12. Cursivering MvD.

²⁰¹ Vgl. Stevens *TFO* 2010/25, par. 2.

²⁰² *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 4-5 & 43-44.

²⁰³ *Kamerstukken II* 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 17 & 24-25; *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 13 (NNV II), p. 27 & 46-47. Zie uitgebreider Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 312-313 & 317.

²⁰⁴ Zie ook art. 65 lid 1 SW 1956 (oud) jo. §49 Leidraad SW 1956; *Kamerstukken* 1954/55, 915, nr. 10, p. 7; *Kamerstukken II* 1979/80, 16016, nr. 7 (MvA), p. 28.

²⁰⁵ Ik beperk mij tot generieke bedrijfsopvolgingsfaciliteiten. Zie uitgebreider De Haan 2007, p. 162-166; Hoogeveen 2011, p. 282-289 & 294-322; Van Vijfeijken 2011, par. 2; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 303-308.

Tabel 4: Chronologisch overzicht bedrijfsopvolgingsfaciliteit

Jaar	Strekking invoering/ wijziging	Motivering wetsinvoering/-wijziging
1981	Rentedragend betalingsuitstel voor het verkrijgen van niet beursgenoteerde aandelen of vermogen in een onderneming, indien zonder dit uitstel de voortzetting van de onderneming in gevaar zou komen. ²⁰⁶	'Met dit amendement wordt beoogd problemen bij de vererving van incurante aandelen of van ondernemingen te verlichten.' ²⁰⁷ Daarvoor wordt een vrijstelling 'niet juist geacht' en zou 'de weg openen voor het ontgaan van schenkings- en successierecht door middel van constructies'. ²⁰⁸
1984	Verplaatsing betalingsregeling en invoering van de mogelijkheid tot renteloos gefaseerd betalingsuitstel gedurende vijf jaren, mits het verschuldigde bedrag f5.000 hoger is dan hetgeen aan niet-ondernemingsvermogen wordt verkregen, en de onderneming wordt voortgezet. De regeling gaat ook gelden voor verkrijging krachtens schenking. ²⁰⁹	Het wegnemen van een knelpunt in de vorm van '(...) een liquiditeitsprobleem [dat kan] ontstaan indien de verkrijgers voornemens zijn om de onderneming voort te zetten, (...) [hetgeen] een gevaar [vormt] voor de continuïteit van de onderneming. Door de (...) betalingsregeling, (...), wordt aan dit liquiditeitsprobleem tegemoetgekomen'. De regeling strekt zich ook uit tot het schenkingsrecht ter voorkomen van een gunstigere behandeling voor overlijden. Omdat de periode niet te lang, noch te kort mag zijn, komt vijf jaar redelijk voor. De regeling geldt niet voor verkrijgingen van minder dan f5.000, omdat de administratieve lasten anders niet opwegen tegen voordelen. ²¹⁰ '(...) de vaststelling van deze grenzen is op zichzelf een arbitraire zaak.' ²¹¹ 'Het voortbestaan van de onderneming wordt [daarbij] geenszins bedreigd wanneer het niet-ondernemingsgebonden gedeelte van de verkrijging te gelde moet worden gemaakt.' ²¹² Een vrijstelling zou in 'strijd [zijn] met de basisgedachte (...) dat al hetgeen krachtens erfrecht wordt verkregen (...) aan successierecht is onderworpen en (...) voorbijgaan aan het feit dat tot de nalatenschap (...) vermogensbestanddelen kunnen behoren die een zodanige omvang hebben dat (...) geen reden is [tot] enigerlei tegemoetkoming.' ²¹³
1990	Verplaatsing betalingsregeling en veralgemeniseerd toepassingsbereik: renteloos uitstel wordt verleend gedurende vijf jaren als door heffing van successie- of schenkingsrecht zonder het verlenen van uitstel een sociaaleconomisch, dan wel cultureel, belang in gevaar zou komen. ²¹⁴	Onderbrengen van verschillende verspreide regelingen. In het kader van deregulering en eenvoud is van integrale opname van art. 59a SW (oud) afgezien. De regeling werd weinig toegepast en was van gering financieel belang. Daarbij is niet beoogd enige materiële beperking aan te brengen in de toepassing van artikel 59a SW (oud). ²¹⁵

²⁰⁶ Art. 65 lid 1 onderdeel a SW 1956 (oud).

²⁰⁷ *Kamerstukken II* 1979/80, 16016, nr. 24.

²⁰⁸ *Kamerstukken II* 1979/80, 16016, nr. 7 (MvA), p. 29.

²⁰⁹ Art. 59a SW 1956 (oud) jo. Art. 10a Uitv.besl. SW 1956 (oud).

²¹⁰ *Kamerstukken II*, 1983/84, 18226, nr. 3 (MvT), p. 3-4.

²¹¹ *Kamerstukken II*, 1983/84, 18226, nr. 5 (MvA), p. 3.

²¹² *Kamerstukken I*, 1983/84, 18226, nr. 21 (MvA), p. 1.

²¹³ *Kamerstukken II*, 1983/84, 18226, nr. 5 (MvA), p. 5

²¹⁴ Art. 26 lid 3 jo. 29 IW 1990 (oud) jo. art. 2 t/m 5 Uitv.besl. IW 1990 (oud).

²¹⁵ *Kamerstukken II*, 1989/90, 20558, nr. 3 (MvT), p. 74-76.

1996	Verlenging van de betalingsregeling naar gespreide betaling over tien jaren. ²¹⁶	Van de regeling werd weinig gebruik gemaakt. Door het georganiseerde bedrijfsleven is aangedrongen op verlenging van de termijn om liquiditeitsproblemen substantieel weg te nemen. Gezien het belang van het wegnemen dan wel verminderen van ‘knelpunten bij de bedrijfsopvolging in het midden- en kleinbedrijf’ wordt de termijn verlengd. Vanwege automatisering stuit dit niet meer op uitvoeringstechnische bezwaren. Daarbij is de ‘maatregel met name bedoeld om de bedrijfsopvolging in het midden- en kleinbedrijf te vergemakkelijken.’ ²¹⁷
1997	De successie- of schenkingsbelasting die kan worden toegerekend aan 25% van het ondernemingsvermogen wordt, onder opschortende voorwaarden, ²¹⁸ kwijtscholden nadat de onderneming ten minste vijf jaar wordt voortgezet (bij schenking 10 jaar). ²¹⁹ Daarnaast wordt de betalingsregeling verruimd doordat meer vermogensbestanddelen als gebonden vermogen worden aangemerkt voor de voldoendemiddelentoets. ²²⁰	‘(...) het verschuldigde successierecht [kan] tot financiële problemen leiden die de continuïteit van de onderneming zouden kunnen aantasten. (...) Vanuit algemeen sociaaleconomisch belang is [staking of geforceerde verkoop van] (...) een onderneming die overgaat door vererving (...), zonder dat de bedrijfsresultaten daar aanleiding toe geven, met als gevolg een verlies aan werkgelegenheid en economische diversiteit, [onwenselijk].’ Om de ‘druk van het successie- en schenkingsrecht ten gevolge van de overgang van de onderneming te verminderen’ wordt ten eerste de voldoendemiddelentoets versoepeld, ‘door bestanddelen die als regel een zeer gebonden karakter hebben’ uit te zonderen. ‘De tweede maatregelen behelst een gedeeltelijke kwijtschelding van successie- of schenkingsrecht dat kan worden toegerekend aan het [- rechtstreek dan wel via aanmerkelijk belang -] verkregen ondernemingsvermogen’. ‘Materieel kan de kwijtscheldingsfaciliteit als een vrijstelling van successie- of schenkingsrecht worden gezien.’ Deze wordt geplaatst in de Invorderingswet 1990 om ‘het heffingsproces van het successie- en schenkingsrecht (...) niet te compliceren’. De kwijtschelding wordt voorwaardelijk verleend om oneigenlijk gebruik te bestrijden. Daarbij gelden strengere eisen voor schenkingen, omdat hieraan doorgaans een keuze ten grondslag ligt. ²²¹
2002	De regeling wordt vervangen en verplaatst naar de Successiewet 1956. ²²² Als ‘voorwaardelijk onbelaste geconserveerde waarde’ wordt aangemerkt: 1. het verschil tussen hogere liquidatie- en goingconcernwaarde (c.q. voortzettingswaarde).	<i>BOR in Successiewet 1956:</i> De successiebelasting kan de continuïteit van de onderneming in gevaar brengen. Bevordering daarvan is ‘vanuit het algemeen sociaaleconomisch belang wenselijk’. De huidige regeling wordt herzien, omdat daarbij ‘diverse knelpunten worden ervaren’. De regeling ‘zou naar zijn aard meer in het heffingstraject (...) thuishoren. (...) In gevallen waarin de goingconcernwaarde (...) beneden de liquidatiewaarde ligt, zou deze lagere waarde naar de mening van het kabinet als grondslag voor (...) successie- en schenkingsbelasting kunnen dienen.’ ²²³ ‘In plaats van specifieke regelingen voor quota en landbouwgronden, wordt op een meer generieke wijze een voorziening geboden.’ ²²⁴

²¹⁶ Art. 25 lid 3 IW 1990 (oud).

²¹⁷ *Kamerstukken II*, 1995/96, 24428, nr. 3 (MvT), p. 14-15 & 21.

²¹⁸ Zie uitgebreider art. 26 lid 8 jo. Lid 5-7 IW 1990 (oud).

²¹⁹ Art. 26 lid 4 IW 1990 (oud) jo. art. 6 Uitv.reg. IW 1990 (oud).

²²⁰ Art. 25 lid 9 IW 1990 (oud) jo. art. 6 Uitv.reg. IW 1990 (oud).

²²¹ *Kamerstukken II* 1997/98, 25688, nr. 3 (MvT), p. 7-9.

²²² Art. 35c lid 1-2 SW (oud) jo. art. 53c SW (oud). Zie uitgebreider ‘voldoendemiddelentoets’ Hoogeveen 2011, p. 297-305.

²²³ *Kamerstukken II* 2000/01, 27789, nr. 1, p. 15-17.

²²⁴ *Kamerstukken II* 2001/02, 28015, nr. 6 (NV), p. 23. Zie over sectorspecifieke voorgangers uitgebreid Hoogeveen 2011, p. 282-286.

	<p>2. 30% van de(ze) (lagere) goingconcernwaarde</p> <p>Hierover wordt een conserverende aanslag opgelegd die na een verloop van 5 jaren van voortzetting van de onderneming wordt verlaagd naar nihil.</p> <p>Voor de belaste waarde kan gedurende tien jaren rentedragend uitstel worden verkregen. De 'voldoendemiddelentoets' vervalt.</p>	<p><i>Verhoging vrijstellingstarief:</i> De verhoging van het vrijstellingstarief van 25% naar 30% dient mede als 'tegemoetkoming (...) voor het vervallen van het bijzondere tarief voor bij overlijden gerealiseerde winst in het kader van de invoering van de Wet IB 2001.'²²⁵</p> <p><i>Betalingsregeling:</i> Het rentedragend maken is ter preventie van 'niet noodzakelijk gebruik' van de faciliteit. Hiertegenover staan twee versoepelingen: zijnde het verlenen van uitstel gedurende een bepaalde periode in plaats van gespreide betaling gedurende tien jaren, en geen beperking voor overig vermogen dat deel uitmaakt van de verkrijging.²²⁶</p>
2005	<p>Verhoging van de vrijstelling voor de goingconcernwaarde van het verkregen ondernemingsvermogen naar 60%.</p>	<p><i>Verhoging vrijstellingspercentage goingconcernwaarde:</i> De vrijstelling van 30% 'wordt als niet toereikend ervaren voor liquiditeitsproblemen bij bedrijfsoverdrachten. (...) schenkings- en successierecht [kan] veelal niet uit het privévermogen (...) worden voldaan (...). Met een verhoging van de vrijstelling tot 50% (...) wordt een aanzienlijke handreiking geboden (...)'.²²⁷ Daarbij mag 'fiscale heffing geen beletsel (...) zijn voor economisch gewenste bedrijfsoverdrachten'. Hieruit volgt niet dat de fiscus automatisch optreedt als financier voor bedrijfsoverdrachten voor 'liquiditeitsproblemen die (...) neerkomen op financieringsproblemen'. Een faciliteit voor bedrijfsopvolging 'vindt zijn rechtvaardiging in het algemeen belang dat gemoeid is met de continuïteit van ondernemingen'. Het gelijkheidsbeginsel wordt niet geschonden als 'de faciliteit geschikt is voor het beoogde doel en (...) niet ruimer is dan nodig (...). Hoe ruim de faciliteit in dit kader mag zijn, valt niet exact te bepalen (...)'. Met de verhoging worden de 'liquiditeitsproblemen (...) in voldoende mate (...) weggenomen'. Een verdere verhoging of volledige vrijstelling zou, 'naar ons oordeel over zijn doel heen schieten'.²²⁸</p> <p><i>Verdere verhoging vrijstellingspercentage goingconcernwaarde:</i> Per amendement wordt het vrijstellingspercentage voor 2005 en 2006 opgehoogd naar 60 procent en voor 2007 naar 75 procent.²²⁹ De regering had 'de indruk dat in het oorspronkelijk ingediende voorstel de liquiditeitsproblemen al in voldoende mate waren weggenomen', maar de Tweede Kamer heeft 'een andere afweging gemaakt'.²³⁰</p>
2007	<p>Verhoging vrijstellingspercentage naar 75%.</p>	<p>Zie motivering 2005.</p>

²²⁵ Kamerstukken II 2000/01, 28015, nr. 3 (MvT), p. 4. Zie ook Kamerstukken II 2000/01, 27789, nr. 1, p. 17-19.

²²⁶ Kamerstukken II 2000/01, 28015, nr. 3 (MvT), p. 47.

²²⁷ Kamerstukken II 2004/05, 29767, nr. 3 (MvT), p. 17-18.

²²⁸ Kamerstukken II 2004/05, 29767, nr. 14 (NV II), p. 38.

²²⁹ Kamerstukken II 2004/05, 29767, nr. 44, p. 3; nr. 58, p. 3.

²³⁰ Kamerstukken I 2004/05, 29767, nr. C, p. 7-8.

2010	<p><i>Voorwaardelijke vrijstelling:</i> De conserverende aanslag vervalt en wordt een voorwaardelijke vrijstelling.</p> <p><i>Vrijstellingstarief goingconcernwaarde:</i> Aanvankelijk werd voorgesteld om het vrijstellingstarief voor de waarde van het verkregen ondernemingsvermogen te verhogen naar 90%. Het vrijstellingstarief is uiteindelijk bij amendement gewijzigd in een gedifferentieerd tarief van 100% vrijstelling tot een grensbedrag van € 1 mln. (2023: € 1.205.871) en 83% voor het overige.</p> <p>Zie verder par 3.2.1.</p>	<p><i>Voorwaardelijke vrijstelling</i> ‘Omdat in meer dan 90% van de gevallen de verkrijgers voldoen aan de voortzettingsvereisten, is het opleggen van deze conserverende aanslagen niet efficiënt en weinig zinvol. Het vervangen van de conserverende aanslag over de voorwaardelijk onbelaste geconserveerde waarde door een voorwaardelijke vrijstelling zal tot een verlichting in de uitvoeringssfeer leiden.’²³¹</p> <p><i>Verhoging vrijstellingstarief</i> De staatssecretaris geeft aan dat hem: ‘het signaal [heeft] bereikt dat de huidige faciliteit toch als belemmerend wordt ervaren. De verhoging (...) naar 90% moet hier een eind aan maken. Verruiming van de al bestaande uitstelregeling (...) zou dat effect niet hebben.’²³² Het 90%-tarief is volgens de staatssecretaris arbitrair gekozen: ‘Het is minder dan 100%, maar meer dan 75%’.²³³ Voorts geeft hij aan geen voorstander te zijn van differentiatie van het tarief naar gelang de grootte van het bedrijf. De belemmering van de schenk- en erfbelasting zou daar namelijk niet van afhangen en het zou aanleiding geven tot belastingbesparend gedrag dat ‘niet in het belang is van de onbelemmerde voortzetting van de onderneming’. Een hogere vrijstelling naarmate de onderneming minder omzet en werknemers heeft zou evenmin tot een evenwichtig systeem leiden.²³⁴ De staatssecretaris ontraadt daarnaast amendementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Handhaving van de vrijstelling met aftopping op € 5 mln., zou de faciliteit niet verruimen, maar beperken. - Een 100%-vrijstelling is niet nodig, omdat 90% voldoende ruim is en redenen bestaan voor een kleine heffing. - De verlaging van de vrijstelling naar 80% is ‘betreurenswaardig’ in het voorstel voor een gedifferentieerd vrijstellingspercentage dat afhangt van een drempel van € 1,5 mln., waarbij de waarde van de objectieve onderneming tot die drempel voor 100% is vrijgesteld, en voor het meerdere 80%.²³⁵ <p>Ook ontraadt hij de wijziging van het amendement van het gedifferentieerd vrijstellingspercentage en grensbedrag naar respectievelijk 83% en € 1 mln. Doordat goodwill in de waardering wordt meegenomen zouden veel mkb-ondernemingen namelijk niet zijn gebaat bij het grensbedrag. Daarnaast zou het amendement de eenvoud (zeker ‘vanwege veel rekenwerk’) niet ten goede komen.²³⁶ Toch wordt dit amendement uiteindelijk aangenomen, waarop de staatssecretaris aangeeft eventuele problemen hiervan te evalueren.²³⁷ Met het amendement wordt ‘uitvoering gegeven aan de bedoeling van de indieners (...) om een extra vrijstelling van 10% te verlenen (...) aan mkb-ondernemingen tegenover een verlaging van de 7% van de voorgestelde 90% vrijstelling voor de grotere ondernemingen’.²³⁸</p> <p>Zie verder par. 3.2.2.</p>
------	---	--

²³¹ Kamerstukken II 2008/9, 31930, nr. 3 (MvT), p. 41.

²³² Kamerstukken II 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 17-18.

²³³ Kamerstukken II 2009/10, 31930, nr. 40, p. 46.

²³⁴ Kamerstukken II 2008/9, 31930, nr. 9 (NV II), p. 22.

²³⁵ Kamerstukken II 2009/10, 31930, nr. 36, p. 4-6.

²³⁶ Kamerstukken II 2009/10, 31930, nr. 60, p. 6-7; nr. 81, p. 11-12.

²³⁷ Kamerstukken II 2009/10, 31930, nr. 90, p. 9-10.

²³⁸ Kamerstukken I 2009/10, 31930, nr. D, p. 7 & 59-60.

3.2.3.3 De vrijstellingsfaciliteit van de BOR nader beschouwd

In de ontstaansgeschiedenis vallen mij een drietal punten op. Allereerst meen ik dat de motivering voor een bedrijfsopvolgingsfaciliteit in schenk- en erfbelasting over de jaren is gewijzigd, en al dan niet verruimd.²³⁹ Zo lag de nadruk van de motivering voor een gecodificeerde betalingsregeling in de jaren 1981 tot en met 1996 met name op het wegnemen van liquiditeitsproblemen. Vanaf het jaar 1997, waarin voor het eerst een bedrijfsopvolgingsfaciliteit met vrijstelling (c.q. kwijtschelding) werd geboden, werd de faciliteit onderbouwd op basis van het ‘algemeen sociaaleconomisch belang’ en de onwenselijkheid van een ‘verlies aan werkgelegenheid en economische diversiteit’. Ook in de jaren daarna wordt de wijziging en verruiming van de vrijstelling, naast het wegnemen van liquiditeitsproblemen, gemotiveerd op basis van het ‘het algemeen sociaal-economisch belang’ (c.q. 2002), ‘het algemeen belang dat gemoeid is met de continuïteit van ondernemingen’ (c.q. 2005 en 2007) en het beschreven economische-bedrijvigheidselement in 2010.²⁴⁰ Daarbij acht ik het opmerkelijk dat het ‘sociaal-economische belang’ zijn intreden doet op het moment van invoering van de kwijtscheldingsfaciliteit en bij latere invoering en wijziging van de voorwaardelijke vrijstellingspercentages.

Ten tweede worden in 1997 oudere standpunten om een vrijstelling niet in te voeren niet weerlegd. In 1981 werd namelijk geen vrijstelling ingevoerd omdat daarmee schenkings- en successierecht mogelijk werd ontgaan. In 1984 en 1993 werd een vrijstelling zelfs in strijd geacht met de basisgedachte van de successiewet, dat al hetgeen wordt verkregen aan successierecht is onderworpen.²⁴¹ Hoogeveen gist dan ook naar een reden waarom de wetgever is omgeslagen. Evenmin is volgens haar onderbouwd en onderzocht of verschuldigd successierecht de continuïteit van de onderneming daadwerkelijk aantast.²⁴²

Stevens heeft wel twee mogelijke rechtvaardigingsgronden aangedragen. Ten eerste zou ondernemingsvermogen niet dezelfde draagkracht hebben als andere vermogensbestanddelen, omdat het minder liquide is doordat het ‘vastzit’ in de onderneming. Ten tweede zou de BOR een ‘level-playing-field’ faciliteren tussen familiebedrijven en multinationals. Successieheffingen zouden de winsten drukken van familiebedrijven, en daarmee hun concurrentievermogen.²⁴³ In een later stadium neemt de staatssecretaris deze argumenten over, en geeft als extra rechtvaardiging dat de vrijstelling een tegemoetkoming vormt voor het belasten van ‘zakelijke goodwill’ als onderdeel van het ondernemingsvermogen.²⁴⁴

Het derde noemenswaardige punt vormt de parlementaire behandeling van de introductie van het gedifferentieerde tarief. Dit gedifferentieerde tarief zou namelijk onwenselijk zijn vanwege het gecompliceerde karakter daarvan.²⁴⁵ Uiteindelijk heeft de staatssecretaris toegezegd dat een complexere berekening tot meer uitvoeringslasten leidt, maar niet zorgt voor onoverkomelijke problemen voor de Belastingdienst.²⁴⁶

---

²³⁹ Zie ook Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 949.

²⁴⁰ Zie par. 3.2.2.1.

²⁴¹ Brief van de staatssecretaris van Financiën van 16 juni 1993, nr. AFP93/165, *V-N* 1993/2011.

²⁴² Hoogeveen 2011, p. 303, 305-311.

²⁴³ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 17, p. 24.

²⁴⁴ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 15, p. 3; *Handelingen I* 2009/10, nr. 13, p. 478. Zie voorts par 4.2.2 & 4.2.4.; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 298 & 307-308.

²⁴⁵ Zie ook Hoogwout, *FTV* 2010/5, p. 34-35; Heithuis, *WFR* 2010/348, p. 348-351; De Wijkerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2010/6841, p. 335; Hoogeveen 2011, p. 408; Zuiderwijk *KWEP* 2013/11, par. 3.

²⁴⁶ Brief van de Staatssecretaris van Financiën van 25 april 2014, AFP/2014/302, p. 7. Anders De Beer & Hoogeveen, *WFR* 2016/161, p. 1038-1047. Zie voorts par 4.3.3.

3.3 De Duitse bedrijfsopvolgingsregeling

3.3.1 Achtergrond

In Duitsland zijn verwerving door overlijden en schenkingen tijdens het leven krachtens §1 Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz (hierna: ErbStG) aan schenk- en erfbelasting onderworpen. In beginsel wordt deze belasting, net als de Nederlandse evenknie, geheven van de verkrijger, zij het dat ook degene die schenkt is aangewezen als belastingplichtige.²⁴⁷ Het object van heffing betreft de verrijking van de verkrijger, voor zover geen vrijstelling geldt.²⁴⁸ Het ErbStG kan dan ook worden omschreven als verkrijgingsbelasting.²⁴⁹ Aan de belastingheffing ligt het belasten van een toename in economische draagkracht (i.e. *wirtschaftlichen Leistungsfähigkeit*) als rechtvaardigingsprincipe ten grondslag, hetgeen voortvloeit uit het Duitse gelijkheidsbeginsel (i.e. *Der Gleichheitssatz*).²⁵⁰ De waardering van de belastinggrondslag wordt nader ingevuld in het Bewertungsgesetzes (i.e. Taxatiewet). In beginsel wordt aangesloten bij de waarde in het economische verkeer,²⁵¹ hetgeen, net zoals in Nederland met betrekking tot ondernemingsvermogen, ook het uitgangspunt is voor de waardering van het kwalificerend vermogen van een bedrijf,²⁵² waarvoor als minimumwaardering de liquidatiewaarde geldt.²⁵³

De belastinggrondslag voor verkregen kwalificerend vermogen kan evenwel worden vrijgesteld door de specifieke voorwaardelijke vrijstelling van §13a ErbStG.²⁵⁴ Volgens de Duitse wetgever is die vrijstelling bedoeld om de gecreëerde werkgelegenheid door ondernemingen te stabiliseren en het Duitse ondernemingslandschap te behouden. Door een vrijstelling voor ondernemingsvermogen zouden liquiditeitsreserves en investeringscapaciteit van bedrijven niet worden uitgeput, zodat ondernemingen niet in gevaar komen door belastingheffing en werkgelegenheid verzekerd blijft. Het behoud van het Duitse ondernemingslandschap zou daarnaast van belang zijn voor regionale economieën, en sociale cohesie.²⁵⁵ Specifiek zouden mkb-bedrijven bijdragen aan economische groei, baancreatie en een voordelige internationale concurrentiepositie.²⁵⁶ In zoverre is de Duitse ratio dan ook breder dan de Nederlandse, doordat naast het beschermen van de liquiditeit, ondernemerschap en het investeringsvermogen, specifiek factoren als werkgelegenheid en sociale cohesie worden genoemd als rechtvaardigingsgronden.

3.3.2 De bedrijfsopvolgingsfaciliteiten voor de ErbStG

De bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de ErbStG bestaan, net zoals in Nederland, uit het voorwaardelijk verlenen van een vrijstelling (3.3.2.1 en 3.3.2.2) en rentedragend uitstel van betaling (3.3.2.2 en 3.3.2.4). Daarnaast bestaat een specifieke vrijstelling voor familiebedrijven

²⁴⁷ §20 lid 1 eerste twee deelzinnen ErbStG.

²⁴⁸ §10 lid 1 eerste volzin ErbStG

²⁴⁹ Aldus ook Rijkers, *NTFR* 2009/2031, p. 1-2;

²⁵⁰ Zie ook BVerfG 7 november 2006, 1 BvL 10/02, r.o. 95 & 101. Gesetzentwurf der Bundesregierung Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 32.

²⁵¹ §9 lid 1-2 BewG. Zie ook BVerfG 7 november 2006, 1 BvL 10/02.

²⁵² Voor de term 'kwalificerend vermogen' kan ook ondernemingsvermogen worden gelezen. Door de term 'kwalificerend vermogen' te gebruiken wordt evenwel dichter bij de Duitse wettekst aangesloten. Zie ook Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 110.

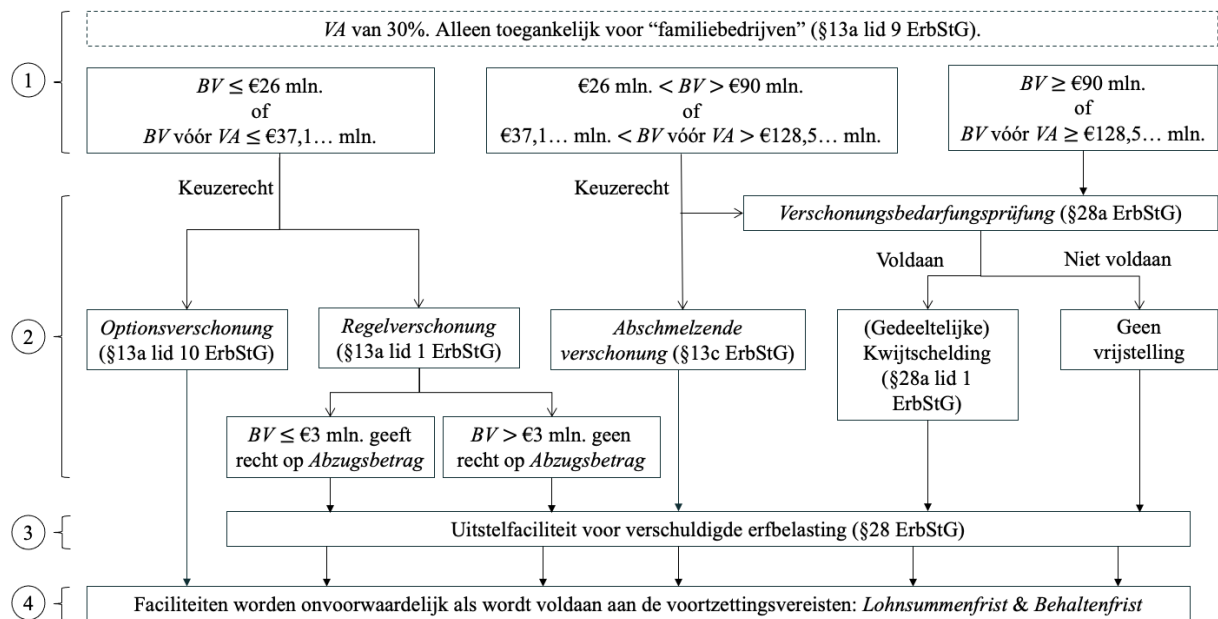
²⁵³ Zie ook Sonneveldt & De Kroon, *WPNR* 2009/6808, p. 662; Hoogwout, *FTV* 2015/8, par. 1. Zie voor nadere waarderingsregels §12 lid 2-7 ErbStG jo. §151 BewG; Rössler, Troll & Halaczinsky 2022, *BewG* §151, rn. 24-26a.

²⁵⁴ Zie voor generieke vrijstellingen §13 ErbStG.

²⁵⁵ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 1-2, 16 & 21.

²⁵⁶ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 16/7918, 1 januari 2008, p. 33.

in de vorm van *Vorwegabschlag* (3.3.2.3). Om in aanmerking te komen voor toepassing van deze faciliteiten gelden verschillende voorwaarden. Zo geschiedt faciëring slechts voor kwalificerend vermogen (i.e. *Begünstigtes Vermögen*) (par. 3.3.2.5), waarbij ook eisen gesteld kunnen worden aan het bezit van dit vermogen (par. 3.3.2.6). De faciliteiten worden pas onvoorwaardelijk als wordt voldaan aan voortzettingsvereisten (3.3.2.7). De werking van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten kan als leidraad worden samengevat in een stroomschema met vier stappen zoals weergegeven in figuur 2. Hierna wordt dit stroomschema kort toegelicht, waarna de verschillende elementen in paragrafen 3.3.2.1-3.3.2.7 uitgebreider worden behandeld.²⁵⁷

(Afkortingen: VA: Vorwegabschlag; BV: Begünstigtes Vermögen)

Figuur 2: Stroomschema Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten.

Als eerste stap dient de omvang van het verkregen *Begünstigtes Vermögen* te worden vastgesteld. De toepasselijkheid van een van de generieke voorwaardelijke vrijstellingsregimes is namelijk afhankelijk van de hoogte van het *Begünstigtes Vermögen*, al dan niet ná toepassing van de *Vorwegabschlag*.

Vervolgens dient als tweede stap het toepasselijke vrijstellingsregime te worden vastgesteld. Voor een verkrijging die een waarde van €26 mln. niet overtreft (par. 3.3.2.1), geldt de wettelijke basisvariant met een *Verschonungsabschlag* (i.e. belastingvrijstelling) van 85 procent (hierna *Regelverschoning*), tenzij de verkrijger kiest voor een belastingvrijstelling van 100 procent die wordt verleend onder strengere voorwaarden (hierna: *Optionsverschoning*). Wordt gekozen voor de *Regelverschoning*, dan kan nog een extra aftrek in de vorm van het *Abzugsbetrag* gelden.²⁵⁸ Overschrijdt de verkrijging van het kwalificerend vermogen het bedrag van €26 mln. (par. 3.3.2.2), dan heeft de verkrijger de keuze tussen de toepassing van een afnemende belastingvrijstelling (i.e. *abschmelzenden Verschonungsabschlag*) of de *Verschonungsbedarfsprüfung*. Op basis van deze laatste variant kan onder voorwaarden een belastingkwijtschelding worden verleend.²⁵⁹

²⁵⁷ Afgeleid uit Viskorf, Löcherbach & Jehle, *DStR* 2016/42, p. 2430.

²⁵⁸ Zie ook Jülicher 2022, §13a ErbStG, rn. 46-47.

²⁵⁹ Zie voor definities ook Milatz & Christopheit 2022, ErbStG §13a, rn. 6-10; Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 18-19.

Na toepassing van de vrijstellingen bestaat als derde stap nog de mogelijkheid om uitstel van betaling te verkrijgen voor de verschuldigde erfbelasting. Als vierde stap dient te worden vastgesteld of wordt voldaan aan de voortzettingsvereisten.

3.3.2.1 De voorwaardelijke vrijstelling(en) tot €26 miljoen

Regelverschonung

Op basis van de wettelijke basisvariant (i.e. *Regelverschonung*) wordt voor 85 procent van de waarde van het kwalificerend vermogen vrijstelling verleend, indien die waarde niet hoger is dan €26 mln. Om te voorkomen dat verkrijgingen, omwille van die grens, worden opgesplitst, wordt rekening gehouden met de waarde van opvolgende verkrijgingen binnen tien jaren. Mocht daardoor de grens van €26 mln. worden overschreden, dan worden de toegekende belastingvrijstellingen (c.q. *Regel-* of *Optionsverschonung*) teruggenomen.²⁶⁰ In dat geval kan wel nog een beroep worden gedaan op de *abschmelzenden Verschonungsabschlag* of de *Verschonungsbedarfsprüfung*. Over de mogelijk met terugwerkende kracht ‘extra’ verschuldigde belasting, wordt geen invorderingsrente gerekend.²⁶¹ Aanvankelijk is de *Regelverschonung* ingevoerd om forfaitair het *Begünstigtes Vermögen* te bepalen. De wetgever achtte daartoe een gedeelte van 85 procent van de vermogensbestanddelen nodig voor operationele bedrijfsdoeleinden.²⁶² Over het restant zou direct kunnen worden afgerekend.²⁶³ Omdat het Bundesverfassungsgericht de bedrijfsopvolgingsregeling in strijd achtte met het Duitse gelijkheidsbeginsel is onder meer de (object)definitie van *Begünstigtes Vermögen* gewijzigd.²⁶⁴ De percentages van de *Regel-* en *Optionsverschonung* werden daar evenwel niet mee in strijd geacht,²⁶⁵ waardoor deze zijn gehandhaafd als vrijstellingspercentages.²⁶⁶

Abzugsbetrag

Voor het resterende belastbare bedrag, na toepassing van de *Regelverschonung*, kan eenmaal per tien jaar, vanaf het moment van verkrijging, een aanvullende tegemoetkoming worden verkregen. Indien dit resterende belastbare bedrag niet €150.000 (c.q. het *Abzugsbetrag*) overschrijdt, dan wordt het namelijk in zijn geheel niet belast. Wordt die grens wel overstegen, dan wordt het *Abzugsbetrag* verminderd met 50 procent van het bedrag waarmee €150.000 wordt overstegen.²⁶⁷ Dit betekent dat vanaf een verkrijging van €3 mln. het belastbare bedrag niet meer wordt verminderd door het *Abzugsbetrag*. Met het degressieve element dat het *Abzugsbetrag* bevat, wordt beoogd gerichte steun te leveren aan kleinere bedrijven en administratief werk voor de *Finanzverwaltung* (i.e. belastinginningsdienst) te voorkomen.²⁶⁸

Optionsverschonung

In plaats van de *Regelverschonung*, kan de verkrijger opteren voor toepassing van een 100%-vrijstelling, zijnde de *Optionsverschonung*. Daarvoor dient wel aan strengere voortzettingseisen te worden voldaan (par. 3.3.2.7) en dient het potentieel kwalificerende vermogen (i.e. *begünstigungsfähige Vermögen*) voor niet meer dan twintig procent uit beleggingsvermogen

---

²⁶⁰ §13a lid 1 ErbStG.

²⁶¹ Zie ook Milatz & Christopheit 2022, ErbStG §13a, rn. 40-41.

²⁶² Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 16/7918, 1 januari 2008, p. 24, 33 & 36.

²⁶³ Aldus Sonneveldt & De Kroon, *WPNR* 2009/6808, p. 663.

²⁶⁴ Zie uitbreider BVerfG 17 december 2014, 1 BvL 21/12, r.o. 281-281 & 293; Hannes & Holtz 2021, 13a ErbStG, rn. 14-17.

²⁶⁵ BVerfG 17 december 2014, 1 BvL 21/12, r.o. 170 & 276-278.

²⁶⁶ Aldus ook Hannes & Holtz 2021, 13a ErbStG, rn. 22.

²⁶⁷ §13a lid 2 ErbStG.

²⁶⁸ Zie ook Milatz & Christopheit 2022, ErbStG §13a, rn. 15; Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 21.

(i.e. *Verwaltungsvermögen*) in de zin van §13b leden 3 en 4 ErbStG te bestaan (i.e. de *Verwaltungsvermögensquote*).²⁶⁹

3.3.2.2 De voorwaardelijke vrijstelling(en) boven €26 miljoen

Voor verkrijgingen die de €26 mln. overstijgen, gaat voor de *Regel-* of *Optionsverschoning* de *abschmelzenden Verschonungsabschlag* gelden, tenzij wordt gekozen voor de *Verschonungsbedarfsprüfung*. Deze grens van €26 mln. is met terugwerkende kracht naar 1 juli 2016 ingevoerd naar aanleiding van het eerdergenoemde oordeel van het Bundesverfassungsgericht. Het Bundesverfassungsgericht oordeelde namelijk dat de vrijstelling leidde tot een disproportionele ongelijke behandeling met niet-kwalificerend vermogen, omdat de vrijstelling verder reikte dan alleen kleine- en middelgrote ondernemingen, zonder dat daarbij een *Bedürfnisprüfung* (i.e. noodzakelijkheidstoets) plaatsvond.²⁷⁰ De wetgever heeft daarom allereerst een *erwerbsbezogene Prüfschwelle* (i.e. verkrijgingsgerelateerde toetsingsdrempel) ingevoerd van €26 mln., waarmee grote verkrijgingen van kleine en middelgrote verkrijgingen zouden worden onderscheiden. Voor de hoogte van die grens is aansluiting gezocht bij de hoogste tariefschaal van §19 ErbStG. Op basis van successie- en schenkingsstatistieken die aantonen dat 1,5 (2012) tot 1,7 (2013) procent van de verkrijgingen van *Begünstigtes Vermögen* een waarde van boven de €20 mln. hadden, gaat de wetgever ervanuit dat ongeveer 1 procent van de verkrijgingen hoger is dan €26 mln.²⁷¹

Abschmelzenden Verschonungsabschlag

De *abschmelzenden Verschonungsabschlag* houdt in dat het gekozen vrijstellingstarief van de *Regel-* of *Optionsverschoning* afneemt met één procentpunt voor iedere €750.000 waarmee de waarde van de verkrijging de grens van €26 mln. overschrijdt.²⁷² Voor de *Regelverschoning* betekent dit, dat de 85%-vrijstelling is afgenomen tot nihil bij een waarde van €89,75 mln. Om het vrijstellingspercentage voor de *Optionsverschoning* aan te laten sluiten bij dit bedrag, is wettelijk vastgelegd dat de 100%-vrijstelling nihil bedraagt voor verkrijgingen met een waarde vanaf €90 mln.²⁷³ Daarbij worden ook bij dit regime verschillende verkrijgingen binnen tien jaren bij elkaar opgeteld en een eerder verleende vrijstelling teruggenomen. Bovendien sluit de keuze voor toepassing van het ‘afsmeltende tarief’ de (latere) keuze voor de *Verschonungsbedarfsprüfung* uit.²⁷⁴

Het ‘afgesmolten tarief’ is van toepassing op het gehele belastbare bedrag, dus ook op het gedeelte van het vermogen waarmee de toetsingsdrempel niet wordt overschreden.²⁷⁵ Daardoor ontstaat een omslagpunt voor de absolute hoogte van het vrijgestelde bedrag. Naarmate de waarde van de verkrijging toeneemt wordt de negatieve impact van de verlaging van het vrijstellingspercentage op het absoluut vrijgesteld bedrag namelijk groter. Korezkij heeft dit effect voor de *Optionsverschoning* weergegeven in een grafiek, die in figuur 3 is opgenomen. Het omslagpunt wordt voor de *Regel-* en *Optionsverschoning* respectievelijk bereikt bij een waarde van €45 mln. en €51 mln. Omdat de marginale belastingdruk stijgt met de hoogte van de verkrijging wordt volgens Korezkij ook de prikkel om een verkrijging op te splitsen buiten de tienjaarstermijn om sterker. Hetzelfde geldt voor de prikkel om

²⁶⁹ §13a lid 10 ErbStG. Zie ook Milatz & Christopheit 2022, ErbStG §13a, rn. 40. En Hannes & Holtz 2021, ErbStG §13a, rn. 119; Jülicher 2022, §13a ErbStG, rn. 505-507, over de *Verwaltungsvermögensquote*.

²⁷⁰ BVerfG 17 december 2014, 1 BvL 21/12, r.o. 150-155, 167 & 292-295.

²⁷¹ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 23-24. Zie uitgebreider Jülicher 2022, §13a ErbStG, rn. 7.

²⁷² §13c ErbStG.

²⁷³ §13c lid 1 ErbStG.

²⁷⁴ §13c lid 2 ErbStG.

²⁷⁵ Zie ook Hannes & Holtz 2021, 13a ErbStG, rn. 4-5.

beleggingsvermogen aan te houden in plaats van kwalificerend vermogen.²⁷⁶ In zoverre werkt de *abschmelzenden Verschonungsabschlag* verstorende, wanneer economisch wenselijke bedrijfsoverdrachten worden uitgesteld of beleggingsvermogen economisch gezien onnodig wordt aanhouden in plaats van kwalificerend vermogen.

Figuur 3: Vrijgesteld vermogen onder abschmelzenden Verschonungsabschlag (uitgangspunt: 100%-vrijstelling)

Verschonungsbedarfsprüfung

De *Verschonungsbedarfsprüfung* vormt een (vermogens-)toets (i.e. *Prüfchwelle*), waarmee de wetgever invulling heeft gegeven aan de voormelde *Bedürfnisprüfung*.²⁷⁷ Door de *Verschonungsbedarfsprüfung* kan belasting over het *Begünstigtes Vermögen* op verzoek van de verkrijger onder ontbindende voorwaarden mogelijk geheel of gedeeltelijk worden kwijtgescholden, als de verkrijger kan aantonen dat hij persoonlijk niet in staat is om de belasting uit zijn *verfügbaren Vermögen* (i.e. beschikbare vermogen) te voldoen.²⁷⁸

Daarbij wordt slechts het gedeelte van de belasting kwijtgescholden dat niet kan worden voldaan uit het beschikbare vermogen. Zou het vermogen namelijk toereikend zijn, dan valt kwijtschelding volgens de wetgever niet te rechtvaardigen.²⁷⁹ Het *verfügbaren Vermögen* omvat daarbij 50 procent van de som van de waarde van de gelijktijdig met de erfenis of schenking overgedragen vermogensbestanddelen en de vermogensbestanddelen die op dat moment reeds toebehoren aan de verkrijger, waarbij beide categorieën geen onderdeel uitmaken van het *Begünstigtes Vermögen*.²⁸⁰

De ontbindende voorwaarde gaat in vervulling als niet aan de voortzettingseisen wordt voldaan die ook gelden voor de *Optionsverschonung*, binnen tien jaren wederom vermogensbestanddelen worden verkregen of de waardering van de verkregen vermogensbestanddelen wijzigt. In de laatste twee gevallen is het wel mogelijk om opnieuw toepassing van de vrijstelling te verzoeken.²⁸¹ Voor de verschuldigde belasting die niet wordt kwijtgescholden, kan, naast het algemene uitstel van betalingsregeling,²⁸² geheel of gedeeltelijk

²⁷⁶ Korezkij, *DStR* 2017/4, p. 190-192.

²⁷⁷ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 32.

²⁷⁸ §28a lid 1 ErbStG.

²⁷⁹ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 32-34.

²⁸⁰ §28a lid 2 ErbStG. Zie voor rekenvoorbeelden Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 105.

²⁸¹ §28a lid 4 ErbStG.

²⁸² Van §28 lid 1 en 2 ErbStG, zie hierna par. 3.2.2.4.

rentedragend uitstel van betaling worden verkregen voor ten hoogste zes maanden, met de mogelijkheid tot verlenging, als de invordering voor aanzienlijke moeilijkheden (i.e. *erhebliche Härte*) zorgt. Die aanzienlijke moeilijkheden worden geacht aanwezig te zijn als de verkrijger een lening moet afsluiten of gedeelten van het *verfügbaren Vermögen* zou moeten verkopen.²⁸³

3.3.2.3 Specifieke vrijstelling voor familiebedrijven (*Vorwegabschlag*)

Alvorens een van de vrijstellingen wordt toegepast, bestaat de mogelijkheid om een vrijstelling te verkrijgen in de vorm van *Vorwegabschlag* (i.e. voorafgaande aftrek). Deze *Vorwegabschlag* bedraagt ten hoogste 30 procent en wordt pro rata toegerekend op basis van het gedeelte van het *Begünstigtes Vermögen* waarvoor in de akte van oprichting of de statuten van een personen- of kapitaalvennootschap reeds gedurende twee jaren bepalingen zijn opgenomen die:

1. dividenduitkeringen, minus de daarover verschuldigde belasting, beperken tot maximaal 37,5 procent van de winst na belasting;
2. de vervreemding van het (aandelen)belang beperkt is tot medeaandeelhouders of -vennoten, aanverwanten²⁸⁴ of een familiestichting,²⁸⁵ en;
3. voorzien in een lagere vervreemdingsprijs dan de waarde in het economische verkeer.

Het maximum aftrekpercentage van de *Vorwegabschlag* wordt begrensd door het procentuele verschil tussen de vervreemdingsprijs en de waarde in het economische verkeer, zoals opgenomen in de derde bepaling. Daarnaast dienen de bepalingen ten minste twintig jaren in stand te worden gehouden.²⁸⁶ Met de *Vorwegabschlag* heeft de wetgever specifiek een vrijstelling ingevoerd voor familiebedrijven. Volgens de wetgever zijn dergelijke bedrijven doorgaans namelijk gericht op het behoud en de voortzetting van de onderneming op lange termijn, waardoor vrijhandel in de (aandelen)belangen vaak (statutair) wordt beperkt of uitgesloten. Deze beperking zou de behoefte aan een vrijstelling verhogen. Aanvankelijk wilde de wetgever hieraan tegemoetkomen door de *Prüfswelle* voor deze bedrijven te verhogen naar €52 mln.²⁸⁷ Uiteindelijk is echter de *Vorwegabschlag* ingevoerd voor alle kwalificerende familiebedrijven, zonder dat de *Prüfswelle* een rol speelt.²⁸⁸ De *Vorwegabschlag* werkt door naar de andere vrijstellingsregimes. Zo passeert een verkrijging met een waarde van €37,1 mln. door toepassing van de *Vorwegabschlag* nog niet het grensbedrag van €26 mln.,²⁸⁹ en wordt de *Abschmelzenden Verschonungsabschlag* bij toepassing van de *Regel-* of *Optionsverschonung* pas nihil wanneer *Begünstigtes Vermögen* wordt verkregen met een waarde vanaf respectievelijk €128,3 mln. of €128,6 mln.²⁹⁰

3.3.2.4 Uitstel van betaling

Ten aanzien van eventueel verschuldigde belasting over *Begünstigtes Vermögen* is het mogelijk om gedurende zeven jaren uitstel van betaling van de Erbschaftsteuer te verkrijgen, maar niet voor verschuldigde schenkbelasting. Van deze zeven jaren wordt het eerste jaar renteloos uitstel van betaling verleend.²⁹¹ Voor de resterende zes jaren bedraagt de rente 0,5 procent per

---

²⁸³ §28a lid 3 ErbStG.

²⁸⁴ In de zin van §15 Abgabenordnung.

²⁸⁵ In de zin van §1 lid 1 onderdeel 4.

²⁸⁶ §13a lid 9 ErbStG.

²⁸⁷ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 24.

²⁸⁸ Zie uitbreider Jülicher 2022, §13a ErbStG, rn. 471-475.

²⁸⁹ Afgerond op één decimaal. De grens wordt pas daadwerkelijk overschreden bij €37.142.857,10.

²⁹⁰ Afgerond op één decimaal. Het tarief is pas daadwerkelijk nihil bij respectievelijk €128.214.286 en €128.571.429. Zie ook Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 106.

²⁹¹ §28 lid 1 ErbStG.

maand.²⁹² Indien niet wordt voldaan aan de voortzettings- of bezitsvereisten van het regime waarvoor initieel een belastingvrijstelling voor is aangevraagd, eindigt het uitstel.²⁹³

3.3.2.5 Eisen aan het ondernemingsvermogen: *Begünstigtes Vermögen*

§13b ErbStG maakt een onderscheid tussen het potentieel kwalificerende vermogen (i.e. *begünstigungsfähige Vermögen*) en het daadwerkelijk kwalificerende vermogen (i.e. *Begünstigtes Vermögen*). Het *Begünstigtes Vermögen* vloeit daarbij voort uit een nadere afbakening van het *begünstigungsfähige Vermögen*. Daaronder wordt onder voorwaarden (al dan niet geconsolideerd)²⁹⁴ begrepen:

1. het binnenlands gelegen economisch deel van land- en bosbedrijven (i.e. *inländische Wirtschaftsteil des land- und forstwirtschaftlichen Vermögens*);²⁹⁵
2. het vermogen van in het binnenland gelegen ondernemingen²⁹⁶ (i.e. *inländisches Betriebsvermögen*);²⁹⁷
3. aandelen in een kapitaalvennootschap (*Anteile an einer Kapitalgesellschaft*) die haar statutair zetel of directie (i.e. *Geschäftsleitung*) in het binnenland, de EU of EER heeft gevestigd en waarvan de erfflater of schenker voldoet aan het bezitsvereiste (*Mindestbeteiligung*).²⁹⁸

Om van het potentieel kwalificerende vermogen tot het daadwerkelijk kwalificerende vermogen te komen dient rekening te worden gehouden met het netto beleggingsvermogen. Het *begünstigungsfähige Vermögen* wordt namelijk slechts aangemerkt als *Begünstigtes Vermögen*, voor zover de waarde in het economische verkeer van het *begünstigungsfähige Vermögen* de nettowaarde van het beleggingsvermogen (i.e. *Nettowert des Verwaltungsvermögens*) overstijgt. Daarbij wordt wel nog een correctie toegestaan op deze nettowaarde van het beleggingsvermogen in de vorm van het onschadelijke beleggingsvermogen (i.e. *unschädliches Verwaltungsvermögens*).²⁹⁹ Bestaat de waarde in het economische verkeer van het *begünstigungsfähige Vermögen* echter voor meer dan 90 procent uit beleggingsvermogen, dan wordt het *begünstigungsfähige Vermögen* in zijn geheel niet aangemerkt als *Begünstigtes Vermögen*.³⁰⁰

Alvorens de nettowaarde van het belegginsvermogen te kunnen bepalen, dient allereerst het (bruto) beleggingsvermogen te worden bepaald.³⁰¹ Dit (bruto) beleggingsvermogen bestaat onder andere uit:³⁰²

1. grond en gebouwen die aan een derde ter beschikking worden gesteld;
2. aandelenkapitaal in kapitaalvennootschappen voor zover niet wordt voldaan aan het bezitsvereiste en het bedrijf niet met het hoofddoel fungeert als kredietverleningsinstituut, financieringsinstituut of verzekeringsmaatschappij;

²⁹² §238 lid 1 Abgabenordnung.

²⁹³ C.q. §13a leden 3 & 6 jo. §28 lid 1 ErbStG. Zie ook Hannes & Holtz 2021, 28 ErbStG, rn. 13-14.

²⁹⁴ Zie voor de voorwaarden uitgebreider §13b lid 9 ErbStG.

²⁹⁵ §13b lid 1 onderdeel 1 ErbStG.

²⁹⁶ Conform §95-97 BewG. Zie hierover uitgebreider Sonneveldt & De Kroon, *WPNR* 2009/6808, p. 663.

²⁹⁷ §13b lid 1 onderdeel 2 ErbStG.

²⁹⁸ §13b lid 1 onderdeel 3 ErbStG.

²⁹⁹ §13b lid 2 eerste volzin jo. §13b lid 7 ErbStG. Dit *unschädliches Verwaltungsvermögens* heeft een hoogte van 10 procent van het saldo van de waarde in het economische verkeer van het bedrijfsvermogen verminderd met de nettowaarde van het beleggingsvermogen, waarbij beleggingsvermogen en financiële middelen die korter dan twee jaren in het bedrijf aanwezig zijn worden uitgesloten.

³⁰⁰ §13b lid 2 laatste volzin ErbStG.

³⁰¹ Ik ontleen de term '(bruto) beleggingsvermogen' aan Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 110.

³⁰² §13b lid 4 onderdelen 1-5 ErbStG.

3. werken van kunst, verzamelingen en andere voorwerpen die een privékarakter hebben en waarmee niet het hoofddoel van het bedrijf wordt nagestreefd;
4. waardepapieren en vergelijkbare vorderingen, waarmee niet het hoofddoel van het bedrijf wordt nagestreefd;
5. de na aftrek van schulden resterende liquide middelen in het bedrijf.

Bij de vaststelling van de omvang van het (bruto) beleggingsvermogen wordt evenwel nog een aantal correcties gemaakt.³⁰³ Allereerst worden financiële middelen die verband houden met een pensioenverplichting (i.e. *Altersversorgungsverpflichtungen*) namelijk niet gerekend tot het beleggingsvermogen.³⁰⁴ Daarnaast geldt voor andere financiële middelen, voor zover die niet korter dan twee jaren in het bedrijf aanwezig zijn, dat zij slechts tot het beleggingsvermogen worden gerekend wanneer zij meer bedragen dan 15 procent van de waarde in het economische verkeer van het bedrijfsvermogen (c.q. het *begünstigungsfähige Vermögen*).³⁰⁵ Om uiteindelijk tot het netto beleggingsvermogen te komen, wordt het (bruto) beleggingsvermogen, na toepassing van §13b leden 3 en 4 ErbStG, verminderd met de schulden die zijn toe te rekenen aan dit (bruto) beleggingsvermogen.³⁰⁶

3.3.2.6 Eisen aan het bezit

Zoals beschreven stelt de wetgever in §13b lid 1 onderdeel 3 ErbStG een eis aan het bezit van aandelen in een kapitaalvennootschap, alvorens dit bezit kan worden aangemerkt als *begünstigungsfähige Vermögen*. Deze bezitseis (c.q. *Mindestbeteiligung*) houdt in dat door de erflater of schenker onmiddellijk een aandelenbelang van minimaal 25 procent in het maatschappelijk aandelenkapitaal van de kapitaalvennootschap dient te worden aangehouden.³⁰⁷ Volgens de wetgever vormt de 25%-grens een indicatie dat de aandeelhouder betrokken is bij de vennootschap, en het aandelenbelang niet louter aanhoudt als belegging.³⁰⁸ Indirecte aandelenbelangen van 25 procent vallen evenwel niet onder de bezitseis. Wel geldt voor dergelijke indirecte belangen dat deze kunnen worden geconsolideerd.³⁰⁹ Op de bezitseis voor directe aandelenbelangen geldt één wettelijke uitzondering. De erflater of schenker voldoet namelijk ook aan de bezitseis als hij tezamen met andere aandeelhouders 25 procent van het aandelenbelang bezit en zij onderling verplicht zijn de aandelen slechts op uniforme wijze te vervreemden of uitsluitend over te dragen aan andere aandeelhouders die aan dezelfde verplichting zijn onderworpen en het stemrecht op uniforme wijze uitoefenen ten opzichte van aandeelhouders die niet zijn gebonden aan deze verplichting.³¹⁰

3.3.2.7 Eisen aan de voortzetting

De bedrijfsopvolgingsfaciliteiten zijn onderworpen aan voortzettingseisen die per regime (e.g. *Regelverschonung*) verschillend uitwerken. Deze voortzettingseisen worden ingevuld door drie onderdelen, te weten het periodiek voortzetten van loonbetaling (c.q. *Lohnsummenfrist*), waarbij het loon gedurende die periode gemiddeld niet onder een bepaald minimum mag komen (c.q. *Mindestlohnsumme*) en een termijn waarbinnen het verkregen kwalificerend vermogen dient te worden aangehouden (c.q. *Behaltenfrist*).³¹¹ In het geval de *Regelverschonung* van

³⁰³ Zie uitgebreider over §13b lid 5 ErbStG Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 110-114.

³⁰⁴ §13b lid 3 ErbStG.

³⁰⁵ §13b lid 4 onderdeel 5 ErbStG. Zie voor uitzonderingen de laatste vier volzinnen van §13b lid 4 onderdeel 5 ErbStG.

³⁰⁶ Zie uitgebreider §13b lid 6 jo. lid 8 ErbStG.

³⁰⁷ §13b lid 1 onderdeel 3 eerste volzin ErbStG.

³⁰⁸ Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 16/7918, 28 januari 2008, p. 35.

³⁰⁹ Zie hierover uitgebreider §13b lid 9 ErbStG.

³¹⁰ §13b lid 1 onderdeel 3 tweede volzin ErbStG.

³¹¹ §13a lid 3 zin 1 en lid 6 ErbStG.

toepassing is, of de *abschmeldzende verschonung* waarbij datzelfde regime wordt gekozen, dan worden de voortzettingseisen ingevuld door, hetgeen ik aanduid als, standaard parameters.³¹² Is daarentegen de *Optionsverschonung*, de *abschmeldzende verschonung* waarbij de *Optionsverschonung* wordt gekozen, of de *Verschonungsbedarfsprüfung* van toepassing, dan worden de voortzettingseisen ingevuld door, hetgeen ik aanduid als, strenge parameters.³¹³ Deze verschillende parameters zijn opgenomen in figuur 4.

De voortzettingseisen die zien op het loon, worden gedetermineerd door een som van het jaarlijks maatgevende loon voor een aantal jaren.³¹⁴ De *Lohnsummenfrist* vult dit aantal jaren in, hetgeen verschilt voor de standaard en strenge parameters. Deze som mag vervolgens niet het *Mindestlohnsumme* onderschrijden. Is dat wel het geval, dan wordt de voorwaardelijk verleende vrijstelling met terugwerkende kracht pro rata verminderd.³¹⁵ Deze *Mindestlohnsumme* wordt vastgesteld op basis van een percentage van de gemiddelde loonsom van de vijf boekjaren voorafgaand van de verkrijging van het kwalificerend vermogen (i.e. *Ausgangslohnsumme*). De hoogte van dit percentage is afhankelijk van het aantal werknemers dat, al dan niet indirect, werkzaam is voor het bedrijf,³¹⁶ alsmede voor de standaard of strenge parameters. In figuur 4 is te zien onder welke parameters de *Lohnsummenfrist* en *Mindestlohnsumme* variëren. Beide vereisten zijn evenwel niet van toepassing in het geval de *Ausgangslohnsumme* van het bedrijf nihil bedraagt, of wanneer bij het bedrijf minder dan vijf werknemers (indirect) werkzaam zijn.³¹⁷

De voorwaardelijke vrijstelling en het *Abzugsbetrag* vallen daarnaast, eventueel gedeeltelijk,³¹⁸ met terugwerkende kracht weg als binnen de termijn van de *Behaltenfrist* sprake is van:³¹⁹

1. vervreemding of staking van (een gedeelte van) het kwalificerend vermogen, dan wel het niet voortzetten van de onderneming;³²⁰
2. het niet langer exploiteren van het kwalificerend vermogen in de vorm van landbouw- en bosactiva, of het niet langer zelf beheren van ‘zelf bewerkte grond’;³²¹
3. het onttrekken of uitkeren van het vermogen respectievelijke aan of uit het bedrijf, waarbij de onttrekking of uitkering de som van hetgeen aanvankelijk is ingebracht en als winst toerekenbaar is, met meer dan €150.000 overstijgt;³²² of
4. een zodanige wijziging plaatsvindt van overdrachtsbeperkingen of stemrechtenbundeling, dat de uitzondering van §13b lid 3 tweede volzin ErbStG niet langer van toepassing is.³²³

Deze termijn van de *Behaltenfrist* verschilt eveneens voor de standaard en strenge parameters, en is opgenomen in figuur 4. Er geldt evenwel een uitzondering voor de gevallen genoemd

³¹² Zie daarvoor §13a lid 3 & 6 jo. 13c lid 2 eerste volzin 28 lid 2 zin 4 ErbStG.

³¹³ Zie daarvoor §13a lid 10 jo. 13c lid 1 & 2 jo. 28 lid 1 zin 5 jo. 28a lid 4 zin 1 onder 1 & 2 ErbStG.

³¹⁴ Zie hierover uitgebreider §13a lid 3 zin 6-13 ErbStG.

³¹⁵ §13a lid 3 zin 5 ErbStG.

³¹⁶ §13a lid 3 zin 1, 4, 11-13 ErbStG.

³¹⁷ §13a lid 3 zin 2 ErbStG. Zie voorts BVerfG 17 december 2014, 1 BvL 21/12, r.o. 240-250; Gesetzentwurf Deutscher Bundestag, Drucksache 18/5923, 7 september 2015, p. 1-2.

³¹⁸ In de hierna onder 1, 2 & 5 genoemde gevallen. Zie ook §13a lid 6 zin 2 ErbStG.

³¹⁹ Zie uitgebreider Jülicher 2022, §13a ErbStG, rn. 191-197, 266-270, 331-332 & 376-385.

³²⁰ §13a lid 6 zin 1 onder 1 & 4 ErbStG jo. §97 lid 1 eerste volzin onder 5 eerste volzin BewG. Zie ook Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 114.

³²¹ §13a lid 6 zin 1 onder 2 ErbStG.

³²² §13a lid 6 zin 1 onder 3 ErbStG.

³²³ §13a lid 6 zin 1 onder 5 ErbStG.

onder 1 en 2 wanneer de opbrengst blijft behoren tot het *begünstigungsfähige Vermögen*. In die gevallen wordt niet met terugwerkende kracht belasting verschuldigd.³²⁴

				Parameters	
				Standaard parameters (c.q. §13a lid 3 en 6 ErbStG)	Strengere parameters (c.q. §13a lid 10 ErbStG)
Voortzettingseisen	Lohnsummen- frist			5 jaren	7 jaren
	Mindest- lohnsumme	Aantal werknemers = X	$X \leq 5$	Niet van toepassing	Niet van toepassing
			$5 < X \leq 10$	250% van Ausgangslohnsumme	500% van Ausgangslohnsumme
			$10 < X \leq 15$	300% van Ausgangslohnsumme	565% van Ausgangslohnsumme
			$X > 15$	400% van Ausgangslohnsumme	700% van Ausgangslohnsumme
Behaltenfrist			5 jaren	7 jaren	

Figuur 4: Voortzettingseisen

3.3.3 De Duitse en Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling vergeleken

Op verschillende gebieden wijkt de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteit voor de schenk- en erfbelasting af van de Nederlandse evenknie zoals beschreven in paragraaf 3.2.2. Om deze verschillen te duiden, vergelijk ik in tabel 5 beide regeling schematisch achtereenvolgens op het gebied van het toepassingsbereik, de vrijstellingsfaciliteit, de uitstelfaciliteit, de bezitseisen en de voortzettingseisen.

³²⁴ §13a lid 6 zin 3 ErbStG.

Tabel 5: Bedrijfsopvolgingsfaciliteiten vergeleken

		Bedrijfsopvolgingsregelingen	
		Vergelijking	
Kenmerken	Toepassingsgebied	<p>De bedrijfsopvolgingsfaciliteit geldt in Nederland voor verkregen ondernemingsvermogen en in Duitsland voor <i>Begünstigtes Vermögen</i>. Van dit vermogen wordt in beginsel zowel in Nederland als in Duitsland respectievelijk beleggingsvermogen en <i>Verwaltungsvermögen</i> (i.e. beleggingsvermogen) onderscheiden. In Nederland zijn daartoe de regels omtrent vermogensetikettering leidend, terwijl in Duitsland bepaalde vermogensbestanddelen bij wet worden aangemerkt als bruto beleggingsvermogen (zie par. 3.3.2.5).</p> <p>In beide landen bestaan voorts regels op basis waarvan het vermogen dat kwalificeert voor de faciliteit nader bij wet wordt ingevuld. Zo omvat het ondernemingsvermogen in Nederland in beginsel geheel geen beleggingsvermogen, behoudens hetgeen specifiek valt onder de doelmatigheidsmarge, van 5% van het ondernemingsvermogen, van een lichaam waarin een aanmerkelijk belang wordt gehouden.</p> <p>In Duitsland bestaan meer generieke regels. Zo geldt dat geheel geen <i>Begünstigtes Vermögen</i> in aanmerking wordt genomen als het <i>begünstigungsfähige Vermögen</i> voor 90 procent of meer bestaat uit <i>Verwaltungsvermögen</i>. Daarnaast geldt meer specifiek dat voor de toepassing van de 100%-vrijstelling het bruto beleggingsvermogen niet meer dan 20% mag bedragen van het <i>begünstigungsfähige Vermögen</i> (c.q. <i>Verwaltungsvermögensquote</i>). Voorts wordt na vaststelling van het <i>begünstigungsfähige Vermögen</i> generiek bij wet bepaald dat tot het <i>Begünstigtes Vermögen</i> horen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pensioenverplichtingen; - overige financiële middelen die langer dan twee jaar in het bedrijf zijn, tot een hoogte van maximaal 15 procent van het <i>begünstigungsfähige Vermögen</i>; - de schulden die toerekenbaar zijn aan het (bruto) beleggingsvermogen, en - het <i>unschädliches Verwaltungsvermögens</i>, zijnde 10% van het saldo tussen het <i>begünstigungsfähige Vermögen</i> en het netto beleggingsvermogen. 	
	Vrijstelling	<p>Hoewel de vrijstellingen in zowel Nederland als Duitsland voorwaardelijk worden verleend, verschillen zij op meerdere punten. Allereerst bestaat voor de Duitse vrijstellingen namelijk de mogelijkheid om een keuze te maken voor het toepasselijke vrijstellingsregime, terwijl in Nederland die mogelijkheid niet bestaat. Daarnaast verandert het karakter van de vrijstelling in Duitsland wanneer het verkregen ondernemingsvermogen een bepaalde waarde (c.q. €26 mln.) overschrijdt, terwijl in Nederland alleen het vrijstellingspercentage verandert bij overschrijding van een bepaald bedrag (c.q. €1.205.871). In Duitsland verandert de keuzemogelijkheid in dat geval namelijk doordat niet langer louter een keuze dient te worden gemaakt tussen de <i>Regel-</i> en <i>Optionsverschonung</i> (c.q. $BV < €26$ mln.), maar tussen enerzijds de toepassing van een van die twee regimes die onderhevig worden aan een afbouwend vrijstellingspercentage (c.q. <i>abschmelzenden Verschonung</i>), en anderzijds de <i>Verschonungsbedarfsprüfung</i> (c.q. $BV > €26$ mln.).</p> <p>Een opvallend verschil is daarbij dat de Duitse regeling ruimer van aard is voor verkrijgingen onder de €26 mln., door de werking van de 100%-vrijstelling, en voor verkrijgingen boven de €26 mln. wanneer de belastingclaim door toepassing van de <i>Verschonungsbedarfsprüfung</i> wordt kwijtgescholden. De Nederlandse regeling is daarentegen in beginsel (zonder rekening te houden met de <i>Vorwegabschlag</i>) ruimer van aard bij verkrijgingen onder de €10.249.904 wanneer in Duitsland wordt gekozen voor de <i>Regelverschonung</i>,³²⁵ maar ook bij verkrijgingen boven de €27,5 mln. of €38,75 mln. voor respectievelijk de <i>Regel-</i> en</p>	

³²⁵ Voor die gevallen geldt namelijk dat de Nederlandse gedifferentieerde vrijstelling lager is dan de Duitse *Regelverschonung*, ook als rekening zou worden gehouden met het *Abzugsbetrag*. Immers, $(x-1.205.871)*0,17 > x*0,15$ voor $x > 10.249.903,50$, waarbij x staat voor kwalificerend (ondernemings-)vermogen.

Uitstelregeling	<p><i>Optionsverschoning</i>, doordat het Duitse vrijstellingspercentage, door de <i>abschmelzenden Verschoning</i>, is afgenomen tot onder de 83% en uiteindelijk afneemt tot nihil.</p>
	<p>Een ander verschil vormen de aanvullende vrijstellingen in Duitsland in de vorm van het <i>Abzugsbetrag</i> en de <i>Vorwegabschlag</i>, waar respectievelijk ‘kleinere’ bedrijven en familiebedrijven van profiteren. In beide landen geldt wel dat de vrijstellingen met name zijn bedoeld voor de mkb-sector.</p>
	<p>Een opmerkelijk verschil tussen de algemene uitstelfaciliteiten is dat de Duitse faciliteit alleen geldt voor verkrijgingen krachtens erfrecht.</p> <p>Los daarvan, is de Nederlandse uitstelfaciliteit aan de ene kant ruimer dan de Duitse. De Nederlandse uitsteltermijn bedraagt namelijk 10 jaren, terwijl de Duitse uitsteltermijn 7 jaren bedraagt. Aan de andere kant is de Nederlandse uitstelfaciliteit minder ruim, doordat het uitstel slechts rentedragend wordt verleend. In Duitsland is het eerste jaar van uitstel daarentegen renteloos.</p> <p>Daarnaast is ten behoeve van de Nederlandse regeling niet specifiek voorzien in de mogelijkheid tot verlenging van de uitsteltermijn in het kader van verkregen ondernemingsvermogen, wanneer invordering tot aanzienlijke moeilijkheden leidt, hetgeen wel mogelijk is voor de verschuldigde belasting die resteert na toepassing van de <i>Verschonungsbedarfsprüfung</i>.</p>
Bezitsvereisten	<p>De Duitse regeling kent in vergelijking tot de Nederlandse regeling geen bezitstermijn.</p>
	<p>Wel wordt in Duitsland een generieke eis gesteld aan het bezit van aandelenkapitaal, dat ten minste 25 procent dient te bedragen. De Nederlandse regeling kent alleen een vergelijkbare eis met betrekking tot ondernemingsvermogen dat behoort tot een aanmerkelijk belang. Opvallend daarbij is dat het Duitse criterium van 25 procent aanzienlijk hoger ligt dan het Nederlandse criterium voor het in aanmerking nemen van een aanmerkelijk belang (c.q. 5%). Volgens de Duitse wetgever vormt de 25%-grens een indicatie dat de aandeelhouder betrokken is bij de vennootschap, en het aandelenbelang niet louter aanhoudt als belegging. De Nederlandse wetgever acht een bedrijfsopvolging kennelijk al reëel wanneer sprake is van een aanmerkelijk belang.</p>
Voortzettingvereisten	<p>De voortzettingvereisten verschillen op meerdere punten. Allereerst wordt bij het niet voldoen aan de voortzettingseis in Nederland de vrijstelling in zijn geheel teruggenomen, terwijl in Duitsland de vrijstelling slechts pro rata wordt teruggenomen.</p>
	<p>Ook gelden in Duitsland voortzettingseisen in verschillende vormen. In Duitsland geldt naast een voortzettingstermijn voor het verkregen kwalificerend vermogen namelijk ook een voortzettingseis met betrekking tot de loonsom. In Nederland is daarentegen uitdrukkelijk overwogen om geen voortzettingseis te koppelen aan de loonsom. In zoverre is de Duitse voortzettingseis strenger dan de Nederlandse.</p> <p>Daarnaast gelden in Duitsland verschillende voortzettingseisen naar gelang het vrijstellingsregime verschilt, hetgeen niet het geval is voor het voortzettingseis in Nederland. Zo gelden voor de <i>Optionsverschoning</i> en de <i>Verschonungsbedarfsprüfung</i> strengere parameters voor de <i>Behalten-, Lohnsummenfrist</i> en <i>Mindestlohnsumme</i>. Voor wat betreft de voortzettingstermijn, geldt dan een termijn van 7 jaren. Bij toepassing van de <i>Regelverschoning</i> geldt een termijn van 5 jaren, hetgeen overeenkomt met de Nederlandse voortzettingstermijn.</p>

3.4 Deelconclusie

In dit hoofdstuk staan de deelvragen twee en drie centraal:

2. Wat houdt de huidige bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet 1956 in, wat is de ratio erachter en hoe is de regeling tot stand gekomen?
3. Hoe zijn de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Duitse Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz vormgegeven en in hoeverre verschillen die van de Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling?

Het antwoord op deze deelvragen is in twee paragrafen uitgewerkt.

De Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling

Ter beantwoording van deelvraag twee is allereerst beschreven dat de Successiewet 1956 voornamelijk een verkrijgersbelasting vormt, met als dragende rechtsgrond het draagkrachtbeginsel. Ten behoeve van verkregen ondernemingsvermogen wordt als heffingssubject de verkrijger beschouwd en als heffingsobject het ondernemingsvermogen, met als heffingsgrondslag de goingconcernwaarde of hogere liquidatiewaarde. Door de BOR kan deze belastinggrondslag (gedeeltelijk) voorwaardelijk worden vrijgesteld. Een volledige vrijstelling bestaat daarbij voor zover de liquidatiewaarde hoger is dan de goingconcernwaarde, en voor zover de goingconcernwaarde niet hoger is dan €1.205.871. Voor zover de goingconcernwaarde hoger is dan €1.205.871 geldt een vrijstellingspercentage van 83%. De voorwaardelijke vrijstelling wordt alleen verleend bij een ‘bedrijfsopvolging’. Voor dat begrip zijn de begrippen ondernemingsvermogen, bezitstermijn en voortzettingsvereiste van belang. Voor eventueel verschuldigde belasting kan rentedragend uitstel van betaling worden verleend.

Vervolgens is de ratio van de BOR uiteengezet. Daaruit destilleer ik een economische-bedrijvigheids-, liquiditeits- en realiteitselement. Ik ben van mening dat deze eerste twee elementen de voornaamste onderbouwing van de gewijzigde BOR in 2010 vormen en het derde element meer als afbakening van het toepassingsbereik functioneert. De BOR biedt daarom niet alleen een oplossing voor liquiditeitsproblemen bij de heffing van schenk- en erfbelasting over verkregen ondernemingsvermogen, maar heeft mede tot doel ondernemerschap in het algemeen, en met name het mkb, te stimuleren.

Ten slotte is de ontstaansgeschiedenis van de BOR uiteengezet. De betalingsregeling uit 1981 vormde de bakermat als specifieke tegemoetkoming voor verkregen ondernemingsvermogen. Een vrijstelling werd niet opportuun geacht. Over de jaren heen is daar verandering in gekomen. Zo ook in de motivering voor een bedrijfsopvolgingsfaciliteit. Aanvankelijk stond het wegnemen van liquiditeitsproblemen centraal, maar die motivering is verruimd met het sociaal-economische belang. Het is opmerkelijk dat de wetgever diens standpunten om geen vrijstelling in te voeren, nooit heeft weerlegd en evenmin heeft onderbouwd in hoeverre verschuldigde successierechten een gevaar vormen voor de continuïteit van ondernemingen.

De Duitse bedrijfsopvolgingsregeling

Ter beantwoording van deelvraag drie is allereerst beschreven wat ten behoeve van verkregen kwalificerend vermogen voor de ErbStG het heffingssubject en -object vormt. Net als in Nederland wordt de belasting in beginsel geheven van de verkrijger en vormt het object van heffing de waarde in het economische verkeer van het kwalificerend vermogen, met als minimumwaardering de liquidatiewaarde.

Vervolgens is beschreven dat, net zoals in Nederland, deze belastinggrondslag voorwaardelijk kan worden vrijgesteld, of dat uitstel van betaling kan worden verleend voor de verschuldigde belasting. Daarbij geldt dat de faciliteiten slechts worden verleend voor

kwalificerend vermogen en is de voorwaardelijkheid van de faciliteiten afhankelijk van bezit- en voortzettingsvereisten. De ratio van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteit is daarbij breder dan de Nederlandse, doordat naast het beschermen van de liquiditeit, ondernemerschap en het investeringsvermogen, specifiek werkgelegenheid als factor wordt genoemd ter rechtvaardiging van de faciliteiten. Wel zouden de faciliteiten ook met name zijn bedoeld voor mkb-ondernemingen.

In Duitsland gelden in vergelijking tot de Nederlandse regeling evenwel meer en ruimere uitzonderingen bij wet op basis waarvan vermogen wordt aangemerkt als kwalificerend vermogen, of in zijn geheel niet wordt begunstigd. Daarnaast werken de voortzettingseisen strenger uit, doordat deze naast een voortzettingstermijn, die langer dan 5 jaar kan zijn, ook specifiek zijn gekoppeld aan loonsommen. Voorts geldt geen bezitstermijn zoals die in Nederland geldt voor het bezitsvereiste. Wel geldt als bezitseis voor aandelen dat ten minste een 25%-aandelenbelang wordt aangehouden, hetgeen aanzienlijk hoger ligt dan hetgeen geldt voor de Nederlandse regeling uit hoofde van een aanmerkelijk belang.

Op het niveau van de vrijstellingen bestaan ook verschillen. Zo kan voor de belastingplichtige in Duitsland een mogelijkheid bestaan om een bepaald vrijstellingsregime te kiezen. Daarnaast verschillen de vrijstellingsregimes naar gelang de waarde van het kwalificerend (ondernemings-)vermogen hoger of lager is dan €26 mln. Onder de €26 mln. bestaat de keuze voor toepassing van een 85- of 100%-vrijstellingstarief onder respectievelijk de *Regel-* of *Optionsverschonung*. Boven dat bedrag geldt voor die regimes dat het vrijstellingstarief afsmelt (i.e. *abschmelzenden Verschonung*) met 1 procentpunt voor iedere €750.000 waarmee €26 mln. wordt overschreden, tenzij wordt gekozen voor de *Verschonungsbedarfsprüfung*. De Duitse vrijstelling is daarbij ruimer van aard dan de Nederlandse, voor verkrijgingen onder de €26 mln. als wordt gekozen voor de *Optionsverschonung* en voor verkrijgingen boven de €26 mln. wanneer de belastingclaim door toepassing van de *Verschonungsbedarfsprüfung* wordt kwijtgescholden. Voorts bestaan in Duitsland nog aanvullende vrijstellingen in de vorm van het *Abzugsbetrag* en de *Vorwegabschlag*, waar respectievelijk ‘kleinere’ bedrijven en familiebedrijven van profiteren.

Op het gebied van de algemene uitstelfaciliteit is de Nederlandse faciliteit ruimer dan de Duitse. De Nederlandse faciliteit is namelijk generiek en wordt voor 10 jaren rentedragend verleend, terwijl de Duitse faciliteit alleen geldt voor verkrijgingen krachtens erfrecht en slechts wordt verleend voor 7 jaren. Wel wordt in Duitsland het eerste jaar renteloos uitstel verleend. Daarnaast kent Duitsland een specifieke uitstelfaciliteit na toepassing van de *Verschonungsbedarfsprüfung*, die kan worden verlengd wanneer invordering tot aanzienlijke moeilijkheden leidt.

Hoofdstuk 4: Een aangepaste Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan de volgende twee deelvragen centraal:

4. In hoeverre voldoet de BOR anno 2023 aan de toetsingscriteria van legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doelmatigheid en doeltreffendheid?
5. Welke voorstellen tot hervorming van de BOR kunnen worden overwogen op basis van de fiscale literatuur en de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, en in hoeverre voldoen die voorstellen vanuit het perspectief van legitimiteit, neutraliteit, gelijkheid, doeltreffendheid en doelmatigheid?

Ter beantwoording van deelvraag 4 wordt in paragraaf 4.2 de huidige vormgeving van de faciliteiten van de BOR getoetst op basis van: legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doeltreffendheid en doelmatigheid. In paragraaf 4.3 wordt vervolgens deelvraag 5 behandeld. Daartoe worden allereerst verschillende voorstellen tot wijziging van de BOR uiteengezet en eveneens getoetst aan de voormelde criteria. Daartoe behandel ik voorstellen die reeds zijn gedaan in de fiscale literatuur, alsmede een mogelijke wijziging op basis van de Duitse regeling (paragraaf 4.3.1). In paragraaf 4.3.2 draag ik zelf ook twee voorstellen aan tot wijziging van de BOR. Er wordt afgesloten met een deelconclusie (paragraaf 4.4).

4.2 Toetsingscriteria toegepast op de faciliteiten van de BOR

4.2.1 Legitimiteit

Als uitgangspunt geldt dat fiscaal overheidsingrijpen legitiem is ter correctie van marktfalen of -verstoringen.³²⁶ Voor de BOR zijn kapitaalmarktfalen en externe effecten van belang.³²⁷

4.2.1.1 Externe effecten

Voor de legitimiteitsbeoordeling vraagt Tigelaar-Klootwijk zich af of een bedrijfsoverdracht positieve of negatieve externe effecten genereert voor partijen die niet bij de overdracht betrokken zijn. Uit haar literatuuronderzoek blijken economische verliezen, bestaande uit omzet- en winstderving en kapitaal- en werkgelegenheidsverlies,³²⁸ op de korte termijn te ontstaan door het niet (kunnen) overdragen van bedrijven. De langetermijneffecten bleken destijds echter niet empirisch onderbouwd, waardoor zij concludeert dat subsidiëring van bedrijfsoverdrachten moeilijk kan worden gelegitimeerd op basis van externe effecten. Buiten de directbetrokkenen lijken volgens haar geen partijen te profiteren van een bedrijfsoverdracht.³²⁹

Ik sluit mij aan bij de conclusie van Tigelaar-Klootwijk, dat subsidiëring van bedrijfsoverdrachten door middel van de BOR moeilijk kan worden gelegitimeerd op basis van externe effecten. Ik kom echter op basis van andere argumenten tot die conclusie. In paragraaf 2.4 heb ik allereerst gepoogd het geïsoleerde economische effect te analyseren van de heffing van schenk- en erfbelasting over bedrijfsoverdrachten. Ik kwam daar tot de conclusie dat negatieve economische effecten van de heffing in beginsel lijken te overheersen, ook als studies

---

³²⁶ Zie over marktverstoring door overheidsingrijpen uitgebreider Tigelaar-Klootwijk 2013 par. 2.4-2.5 & p. 290.

³²⁷ Zie par. 2.2.2 & 2.4. Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 60 & 427.

³²⁸ Zie ook Oudmaijer 2006; Bangma & Bruins 2010; Van Teeffelen 2012. Recenter Van Teeffelen 2015.

³²⁹ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 4-5, 29, 60.

met langetermijneffecten worden meegenomen. Toch ben ik van mening dat nader empirisch onderzoek nog steeds nodig is, om de magnitude en de richting van het netto externe effect te bepalen. Ten tweede lijkt de definitie van externe effecten die Tigelaar-Klootwijk aanhangt geen ruimte toe te staan voor effecten tussen de donor en ontvanger van bedrijfsvermogen. In paragraaf 2.3 heb ik evenwel uiteengezet dat dergelijke effecten vanuit welfaristisch perspectief kunnen worden aangemerkt als externe effecten. Zou de definitie van Tigelaar-Klootwijk worden aangehangen, dan kunnen motieven van de *donor* geen externe effecten induceren. Mijn kanttekeningen op het onderzoek van Grossmann en Strulik gaan dan slechts deels op. Als de welfaristische effecten van motieven achter schenkingen en nalatenschappen niet worden meegenomen, kan uit hun onderzoek in beginsel worden opgemaakt dat de negatieve welvaartseffecten van fiscale stimulering van bedrijfsverdrachten in de schenk- of erfbelasting overheersen. Dat neemt echter niet weg dat in het onderzoek van Grossmann en Strulik geen rekening wordt gehouden met effecten die een bedrijfsopvolgingsfaciliteit induceert wanneer sprake is van meerdere generaties van ‘high-ability heirs’, op het (fiscale) vestigingsklimaat, en op migratie.³³⁰

De legitimiteit van overheidsingrijpen op basis van externe effecten zal mijns inziens primair afhankelijk zijn van de daarvoor aangehouden definitie. In het door mij gehanteerde uitgangspunt worden de effecten tussen de donor en ontvanger gekwalificeerd als externe effecten. In dat geval blijft het netto welvaartseffect ambigu, hetgeen vraagt om nader empirisch onderzoek. Worden de effecten tussen de donor en ontvanger daarentegen niet gekwalificeerd als externe effecten, dan overheersen de negatieve welvaartseffecten in beginsel, maar is eveneens nader empirisch onderzoek nodig. Hoe dan ook blijft fiscale facilitering van bedrijfsverdrachten voor de schenk- en erfbelasting moeilijk te legitimeren op basis van externe effecten.

4.2.1.2 Kapitaalmarktfaalen

Zoals in paragraaf 2.4.1.2 uiteengezet, blijkt dat sprake kan zijn van financieringsbehoefte met betrekking tot het voldoen van de verschuldigde schenk- en erfbelasting over verkregen ondernemingsvermogen. In eerder onderzoek werd op grond daarvan geconcludeerd dat als de kapitaalmarkt faalt te voldoen aan die financieringsbehoeften, bedrijfsopvolgingsfaciliteiten kunnen worden gelegitimeerd voor de groep belastingplichtigen die door de heffing van schenk- en erfbelasting wordt geconfronteerd met liquiditeitsproblemen. Volgens zowel Tigelaar-Klootwijk als Hoogeveen zou overheidsingrijpen door middel van een generieke vrijstelling voor verkregen ondernemingsvermogen in veel gevallen evenwel te ver gaan. De juiste voorwaarden zouden moeten worden gesteld om onnodig gebruik te voorkomen.³³¹

Zoals ook beschreven is recentelijk in de RE-BOR wederom onderzoek gedaan naar deze liquiditeitsproblemen. Als uitgangspunt wordt gesteld dat de noodzaak om daarvoor overheidsmaatregelen te treffen afhangt van de mate waarin financieringsproblemen ontstaan bij de verkrijger. Met name zouden financieringsproblemen ontstaan door informatieasymmetrie op de kapitaalmarkt. Voor kleinere bedrijven zou dergelijk kapitaalmarktfaalen een groter probleem vormen, omdat die minder goed in staat zijn om een volledig inzicht te verschaffen in de financiële positie en een hoger kredietrisico op mkb-leningen kennen. Opmerkelijk genoeg vermeldt de RE-BOR evenwel niet de situatie voor grotere bedrijven, terwijl wel wordt aangegeven dat vaker een financieringsbehoefte bestaat naarmate de waarde van het verkregen ondernemingsvermogens hoger is. Uiteindelijk wordt geconcludeerd dat de overheid de rol van externe financier op zich kan nemen, primair door een betalingsregeling en eventueel aanvullend met de BOR, als daar aanleiding toe bestaat.³³²

³³⁰ Zie par. 2.4.4 en par. 4.2.4.2.

³³¹ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 292-295; Vgl. Hoogeveen 2011, par. 14.3.2.

³³² CPB 2022, p. 14 & 20.

In veel gevallen zouden evenwel voldoende vrije middelen aanwezig zijn om de schenk- en erfbelasting direct te kunnen voldoen, waardoor een betalingsregeling zou volstaan. Verkrijgers van ondernemingsvermogen met een relatief hoge waarde zouden eenvoudiger financiering kunnen aantrekken dan kleinere bedrijven.³³³

De NOB uit kritiek op deze conclusies. Terecht wordt opgemerkt dat daarmee voorbij wordt gegaan aan de gevallen waarin onvoldoende vrije middelen beschikbaar zijn. Uit de testresultaten blijken namelijk wel degelijk gevallen waarin sprake is van financieringsproblemen.³³⁴ Daarnaast zijn banken volgens de NOB (ook) zeer terughoudend in de financiering van belastingschulden van grotere bedrijven.³³⁵ Ook uit eerder onderzoek blijkt dat kapitaalmarktfalen in het kader van het financieren van belastingschulden bij bedrijfsoverdrachten zich niet beperkt tot mkb-bedrijven, maar wel een groter probleem vormt voor die sector, en in het bijzonder ook voor familiebedrijven.³³⁶

In zoverre ben ik dan ook van mening dat overheidsingrijpen kan worden gelegitimeerd op basis van de financieringsproblemen die ontstaan bij met name mkb-bedrijven, maar ook bij grotere bedrijven en in het bijzonder familiebedrijven. Toch dient overheidsingrijpen niet in ieder geval plaats te vinden, maar slechts voor die gevallen waarin rationeel gezien geen reden bestaat voor banken om de financiering aan de ondernemingen te weigeren. Slechts in die gevallen is immers sprake van marktfalen.³³⁷ Wel dient bij overheidsingrijpen te worden meegewogen dat kapitaalmarktfalen niet voor ieder individueel geval valt te onderzoeken en dat overheidsingrijpen kan leiden tot overheidsfalen.³³⁸ Of overheidsingrijpen door middel van de BOR daarom aanvaardbaar is, wordt beoordeeld aan de hand van de toetsingscriteria.

4.2.2 Gelijkheid

Voor het criterium 'gelijkheid' wordt getoetst of de BOR valt te aanvaarden vanuit het gelijkheids- en draagkrachtbeginsel.

4.2.2.1 *Spanning met het gelijkheidsbeginsel?*

De Hoge Raad heeft reeds geoordeeld over de strijdigheid van de BOR met het gelijkheidsbeginsel. Hij stelt daartoe voorop dat niet iedere ongelijke behandeling van gelijke gevallen verboden is, doch alleen die welke als discriminatie moet worden beschouwd, waarvan sprake is als een gemaakt onderscheid geen gerechtvaardigde doelstelling heeft of niet in een redelijke verhouding staat tot een beoogd gerechtvaardigd doel. Daartoe heeft de wetgever, op fiscaal gebied, een ruime beoordelingsvrijheid (i.e. 'wide margin on appreciation'), tenzij een oordeel evident van redelijke grond ontbloomt is (i.e. 'manifestly without reasonable foundation').³³⁹ De doelstellingen van de BOR, om liquiditeitsproblemen te voorkomen die ontstaan door de heffing van successie- en schenkingsrecht, ondernemerschap te stimuleren en de activiteiten van familiebedrijven onbelemmerd te doen voortzetten, vormen volgens de Hoge Raad gerechtvaardigde doelstellingen in voormelde zin.³⁴⁰ Ondanks de aanwijzingen dat in een aanzienlijk deel van de gevallen geen sprake is van liquiditeitsproblemen, levert de faciliteit een oplossing voor de liquiditeitsproblemen in de gevallen waarin zij zich wel voordoen. Volgens de Hoge Raad kan daarom niet worden gezegd dat de BOR evident van redelijke grond

---

³³³ CPB 2022, p. 41-44.

³³⁴ Zie ook figuur 1 in par. 2.4.1.2.

³³⁵ NOB 2022, p. 6.

³³⁶ Zie uitbreider De Massis, Chua & Chrisman, *Family Business Review* 2008, p. 189-190; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 33-38; Van Teeffelen 2015, p. 16-17. Hoogeveen (2011, p. 209 & 219) wijst specifiek op familiebedrijven.

³³⁷ Zie ook Hoogeveen 2011, p. 193.

³³⁸ Zie over vormen van marktfalen o.a. Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 39 & par. 2.6; Hoogeveen 2011, par. 6.2.3.2.

³³⁹ HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1211, *BNB* 2014/30, r.o. 3.3.1.

³⁴⁰ HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1211, *BNB* 2014/30, r.o. 3.3.8.

is ontbloomt en dat de wetgever de grenzen van zijn ruime beoordelingsvrijheid heeft overschreden.³⁴¹

Daarmee lijkt de kous af voor wat betreft de rechterlijke toetsing,³⁴² maar blijft mijns inziens onbeantwoord in hoeverre de BOR spanning oplevert met het gelijkheidsbeginsel. Deze spanning kan worden beoordeeld op basis van de hoogte van de vrijstelling. Zo benadrukte Stevens tijdens de parlementaire behandeling al dat bij een vrijstellingspercentage van 90 procent die spanning groter zal zijn dan bij een vrijstelling van 75 procent.³⁴³

Hij is niet de enige die de spanning afmeet aan het vrijstellingspercentage. De Raad van State uitte bij verschillende verhogingen van het vrijstellingspercentage kritiek. Zo miste hij bij de verhoging van 25 naar 30 procent een toereikende afweging ten opzichte van niet of beperkt gefacilieerde verkrijgingen.³⁴⁴ Bij de verhoging van 30 naar 50 procent, die uiteindelijk uitmondde in een verhoging naar 60 en 75 procent, is de Raad van State niet om advies gevraagd. Wel gaven de staatssecretaris en de Minister van Financiën bij de verhoging van 30 naar 50 procent al aan dat een verdere verhoging naar hun oordeel zijn doel voorbij zou schieten, waardoor terecht afgevraagd kan worden of sprake is van strijd met het gelijkheidsbeginsel.³⁴⁵ Bij het voorstel van de verhoging van 75 naar 90 procent is de Raad van State wel weer om advies gevraagd en gaf aan dat reeds bij de verhoging naar 75 procent de grens werd overschreden waarbij de facilititeit nog geplaatst kon worden in de sleutel van het voorkomen van de continuïteitsbedreiging door liquiditeitsproblemen. De verhoging roept spanning op met het gelijkheidsbeginsel, die alleen kan worden weggenomen door een objectieve en redelijke grond.³⁴⁶

In de literatuur vindt de opvatting van de Raad van State steun.³⁴⁷ De Haan meent zelfs dat een percentage hoger dan 50 niet kan worden gerechtvaardigd. Het doel om liquiditeitsproblemen te voorkomen zou namelijk al bij een percentage van 30 procent zijn bereikt en rechterlijk ingrijpen ligt in de rede bij tarieven boven de 50 procent, omdat de staatssecretaris heeft aangegeven dat het beoogde doel dan reeds wordt bereikt.³⁴⁸ Ook Gribnau verwijst naar dit standpunt van de staatssecretaris en concludeert ook dat een verhoging boven de 50 procent in strijd komt met het gelijkheidsbeginsel.³⁴⁹ Tigelaar-Klootwijk sluit zich aan bij het standpunt van De Haan. Ter aanbeveling van een optimaler stelsel doet zij een second-best voorstel, waarin een vrijstellingspercentage blijft gehandhaafd. De ideale hoogte van het vrijstellingspercentage noemt zij in beginsel niet, omdat dit arbitrair zou zijn en in het democratisch proces tot stand dient te komen. Wel meent zij 25 of 30 procent redelijk te achten en een voorkeur te hebben voor een lager percentage dan 50. Een hoger percentage maakt strijdigheid met het gelijkheidsbeginsel aannemelijker,³⁵⁰ hetgeen het geval zou zijn bij het huidige gedifferentieerde tarief.³⁵¹ Kuivenhoven en Nieuwenhuizen menen evenwel dat de BOR geheel geen strijd oplevert met het gelijkheidsbeginsel en als dit toch het geval is, dan zouden objectieve rechtvaardigingsgronden bestaan. Zij achten een volledige vrijstelling

---

³⁴¹ HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1211, *BNB* 2014/30, r.o. 3.3.11-3.3.13.

³⁴² Zie voorts EHRM 27 mei 2014, ECLI:NL:XX:2014:263, *BNB* 2014/237 (*Berkvens/Nederland*), r.o. 34-37. Het EHRM oordeelde dat de wetgever een 'legitimate aim' heeft en het onderscheid niet leidt tot een 'disproportionate measure'.

³⁴³ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 17, p. 27.

³⁴⁴ *Kamerstukken II*, 2001/02, 28015, nr. A, p. 19.

³⁴⁵ *Kamerstukken II*, 2004/05, 29767, nr. 14 (NV II), p. 38.

³⁴⁶ *Kamerstukken II*, 2008/09, 31930, nr. 4, blz. 3.

³⁴⁷ Zie ook Sonneveldt, *TFO* 2009/83, par 4; Stevens, *WFR* 2009/1183, par. 10.

³⁴⁸ De Haan 2007, p. 215.

³⁴⁹ Gribnau, *NtFR* 2013/444, p. 3.

³⁵⁰ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 311, 405-406 & 409; Tigelaar-Klootwijk, *WFR* 2022/20, p. 146.

³⁵¹ Tigelaar-Klootwijk, *WPNR* 2014/7022, p. 538.

verdedigbaar, maar menen tevens dat handhaving van het huidige vrijstellingspercentage meer voor de hand ligt vanwege mogelijk maatschappelijke en politieke druk. Bovendien zou handhaving in lijn liggen met de Nederland omringende landen.³⁵²

De spanning die de hoogte van het vrijstellingspercentage oplevert met het gelijkheidsbeginsel valt ook af te leiden uit rechterlijke oordelen. Zo oordeelde Rechtbank Breda dat met een vrijstelling van 75 procent een grens is overschreden waarmee de begunstiging veel verder gaat dan enigszins redelijk is gezien het beoogde doel. Bij 25 of 30 procent zou die redelijkheid nog wel kunnen worden aangenomen.³⁵³ De rechtbank geeft evenwel geen uiterlijke redelijkheidsgrens aan, maar acht die kennelijk nog niet overschreden bij een 60%-vrijstelling.³⁵⁴ A-G IJzerman geeft wel een duidelijke grens aan. Hij is van oordeel dat een vrijstelling van 75 procent nog niet ‘manifestly without reasonable foundation’ is, maar een hoger vrijstellingspercentage wel. Bij hogere percentages bestaat volgens hem nog wel een legitiem doel, maar staat het wettelijke verschil in behandeling niet meer in redelijke verhouding tot het gerechtvaardigde doel. Daardoor zou sprake zijn van een onaanvaardbare overschrijding van proportionaliteit en schending van het gelijkheidsbeginsel. De eerdere verhogingen naar 60 en 75 procent wil hij nog niet bestempelen als zijnde ‘devoid of reasonable foundation’ (i.e. van redelijke grond ontbloot), maar nog laten vallen onder de ‘wide margin of appreciation’ van macro-economische doeleinden, ook al ontbreekt dienaangaande degelijk cijfermatig onderzoek.³⁵⁵

Uit het oordeel van de Hoge Raad leid ik niet af dat de BOR in zijn geheel geen spanning oplevert met het gelijkheidsbeginsel. Ik zet mij dan ook af tegen de conclusie van Kuivenhoven en Nieuwenhuizen. Op basis van de andere visies meen ik wel degelijk enige spanning te kunnen constateren, zij het dat die thans niet leidt tot het in strijd zijn van de BOR met het gelijkheidsbeginsel. De wetgever heeft immers niet diens ruime beoordelingsmarge overschreden. Uit de beschreven visies leid ik af dat de spanning met name oploopt bij vrijstellingspercentages boven de 50 procent. Mocht de wetgever toch besluiten de koninklijke weg te bewandelen door het vrijstellingspercentage te verlagen,³⁵⁶ dan meen ik dat een verlaging naar 75 procent het minimum vormt voor een aanvaardbaar niveau van spanning. Daarbij meen ook ik dat de keuze voor een vrijstellingspercentage arbitrair blijft. Een volledige vrijstelling wijs ik in ieder geval af. Zeker nu de staatssecretaris dit heeft ontraden omdat de faciliteiten reeds voldoende ruim zouden zijn.³⁵⁷

4.2.2.2 Draagkrachtbeginsel

Het draagkrachtbeginsel vormt de dragende rechtvaardigingsgrond voor de Successiewet 1965. Iedere draagkrachtvermeerdering ontstaan uit een schenking of nalatenschap wordt in beginsel in de heffing betrokken.³⁵⁸ De BOR maakt hier een inbreuk op. De vraag is of deze inbreuk aanvaardbaar is. Volgens De Wit vereist het draagkrachtbeginsel dat de belastingdruk gelijkmatig wordt verdeeld, zodat belastingplichtigen met dezelfde draagkracht ook dezelfde belastingdruk dragen.³⁵⁹ Het draagkrachtbeginsel is volgens Gribnau ook nauw verbonden met rechtsgelijkheid. Burgers met een hoge draagkracht zijn volgens hem ongelijk aan burgers met

---

³⁵² Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 960.

³⁵³ Rb. Breda 13 juli 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BX3386, *V-N* 2012/43.20, r.o. 4.17.

³⁵⁴ Rb. Breda 22 november 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY8838, *V-N* 2013/8.2.4, r.o. 2.9.2.

³⁵⁵ Concl. A-G R.L.H. IJzerman bij HR 22 november 2013, ECLI:NL:PHR:2013:863, *BNB* 2014/30, r.o. 4.5 & bijlage par. 8.7, 8.21-8.24.

³⁵⁶ Aldus ook Gribnau, *NTFR* 2013/444, p. 6.

³⁵⁷ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 36, p. 6.

³⁵⁸ Zie par. 3.2.1.

³⁵⁹ De Wit 2005, p. 117-118.

een geringe draagkracht.³⁶⁰ Om de aanvaardbaarheid van de inbreuk te beoordelen, wordt dan ook de draagkrachtvermeerdering die ontstaat door verkregen ondernemingsvermogen vergeleken met draagkrachtvermeerderingen voor andersoortig verkregen vermogensbestanddelen. Daartoe kan mijns inziens niet het oordeel van de Hoge Raad, dat sprake is van gelijke gevallen voor het gelijkheidsbeginsel, worden doorgetrokken naar het draagkrachtbeginsel. Zo werd in het arrest *Della Cija/Italië* bijvoorbeeld geoordeeld dat een ongelijke behandeling van gelijke gevallen voor het gelijkheidsbeginsel kon worden gerechtvaardigd vanwege een verschil in draagkracht.³⁶¹

Volgens Hoogeveen vormt de vermogensvergelijkingstheorie de meest juiste manier om iemands draagkrachtvermeerdering te bepalen.³⁶² Daarvoor is van belang dat vermogensvermeerderingen voor verkrijgingen van zowel ondernemingsvermogen als andere vermogensbestanddelen worden gewaardeerd tegen de waarde in het economische verkeer. Hoogeveen en De Haan concluderen op basis daarvan dat sprake is van gelijke gevallen voor het draagkrachtbeginsel, hetgeen ik onderschrijf.³⁶³ Kuivenhoven en Nieuwenhuizen menen evenwel dat een dergelijke beoordeling op macroniveau niet de voorkeur zou moeten genieten boven een beoordeling op microniveau, omdat de BOR een objectieve vrijstelling is. Ondernemingsvermogen zou daarbij naar zijn aard niet als object vergelijkbaar zijn met ander vermogen. Zo kan het ‘vastzitten’ en resulteren in verminderde draagkracht.³⁶⁴ Daarnaast zouden verkrijgers geen draagkrachtvermeerdering ervaren wanneer zij de voortzetting van de onderneming als plicht zien en nooit diens waarde realiseren. Door vrijstellingen blijft de liquiditeitspositie van familieondernemingen behouden en profijt opleveren voor de samenleving.³⁶⁵

Ik ben het hiermee oneens. De successiewet heeft primair het karakter van een verkrijgingsbelasting waardoor de BOR juist inbreuk maakt op de heffing over draagkrachtvermeerderingen bij belastingsubjecten.³⁶⁶ Volgens Tigelaar-Klootwijk is het bovendien niet de aard van het vermogen waar de vrijstelling op is gebaseerd, maar de liquiditeitsproblemen. Bovendien dient met een eventuele incurantheid door het ‘vastzitten van vermogen’ rekening te worden gehouden in de waardering.³⁶⁷ Wellicht ontstaat door ‘vastzittend vermogen’ een ongelijkheid met verkrijgers van meer liquide vermogen, maar dat maakt niet dat sprake is van ongelijke gevallen naar de maatstaf van draagkracht. Naar mijn mening bestaat primair dan ook geen reden om verkrijgingen van ondernemingsvermogen minder zwaar te belasten. Wel ben ik het met Hoogeveen eens dat het ‘vastzitten van vermogen’ een mogelijk rechtvaardigingselement bevat voor het gemaakte onderscheid,³⁶⁸ hetgeen ik overigens slechts het geval acht voor zover dit resulteert in liquiditeitsproblemen.³⁶⁹ Voorts acht ik het argument dat een vrijstelling maatschappelijk profijt oplevert slechts te billijken als rechtvaardigingsgrond wanneer de inbreuk op het draagkrachtbeginsel ook daadwerkelijk wordt gecompenseerd door geaggregeerde welvaartsverhoging.³⁷⁰

---

³⁶⁰ Gribnau 2006, p. 63.

³⁶¹ EHRM 22 juni 1999, ECLI:NL:XX:1999:AV1935, *BNB* 2002/398 (*Della Cija/Italië*). Vgl. Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 301.

³⁶² Zie uitgebreider Hoogeveen 2011, p. 67.

³⁶³ De Haan 2007, p. 172; Hoogeveen 2011, p. 289-290.

³⁶⁴ Zie ook par. 3.2.3.3.

³⁶⁵ Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 954, 956-957.

³⁶⁶ Zie ook par. 3.2.1.

³⁶⁷ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 318-319.

³⁶⁸ Hoogeveen 2011, p. 290.

³⁶⁹ Zie ook par. 3.2.3.3.

³⁷⁰ Vgl. Gribnau 2006, p. 63.

Deze rechtvaardigingsgronden vormen mijns inziens geen rechtvaardiging voor de vrijstelling met betrekking tot de goingconcernwaarde. Ten eerste faciliteert de wetgever hiermee namelijk op generieke wijze afstel van belastingheffing, zodra de vrijstelling onvoorwaardelijk wordt. De inbreuk die hiermee wordt gemaakt op het draagkrachtbeginsel kan mijns inziens niet worden gerechtvaardigd door liquiditeitsproblemen die slechts bestaan bij sommige verkrijgingen.³⁷¹ Ten tweede biedt ook de welvaartseconomie hier geen rechtvaardigingsgrond voor, nu geen evident empirisch bewijs bestaat dat dit de maatschappelijke welvaart verhoogt.³⁷² In zoverre acht ik de vrijstelling voor de goingconcernwaarde daarom in strijd met het draagkrachtbeginsel.³⁷³ Dit is anders voor de invorderingsfaciliteit van artikel 25 lid 12 IW 1990, die ook generiek wordt verstrekt. De verkrijger moet dan immers uiteindelijk de belasting voldoen en de invorderingsfaciliteit is bovendien rentedragend, hetgeen deze faciliteit aanvaardbaar maakt vanuit draagkrachtperspectief.³⁷⁴ Ook voor de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde is dit anders. Bij belastingheffing over de hogere liquidatiewaarde wordt immers geheven over vermogen dat niet wordt ontvangen wanneer de onderneming wordt voortgezet.³⁷⁵ De verkrijger wordt dan in zijn draagkracht getroffen, hetgeen wordt voorkomen door de voorwaardelijke vrijstelling. Dit is anders wanneer hij de onderneming liquideert. Voor die gevallen kan de voorwaardelijkheid van de vrijstelling evenwel een passend middel zijn.³⁷⁶ Hoogeveen vindt dat niet. Volgens haar creëert de mogelijk om de liquidatiewaarde na vijf jaren alsnog belastingvrij te realiseren, een te grote ongelijkheid. Daarnaast zou voortzetting van slecht rendabele ondernemingen om maatschappelijke redenen wel kunnen worden begeleid, maar te weinig offers zouden worden gevraagd van de voortzetter. Een langere voortzettingstermijn van twintig tot vijfentwintig jaar zou dat anders maken, en een onbeperkte voortzettingstermijn is nog juister.³⁷⁷ Ik onderschrijf die mening niet. Ik meen dat een ondernemer de vrijheid moet hebben om naar goeddunken te stoppen met ondernemen. Een termijn van vijf jaren lijkt mij voldoende om voortzettingsintenties te beoordelen.³⁷⁸ Bovendien kan het voortzettingsvereiste strikt uitwerken, bijvoorbeeld in faillissementssituaties.³⁷⁹ De verkrijger van een ‘slecht rendabele onderneming’ zal dan tenminste vijf jaren moeten voortzetten, als hij niet geconfronteerd wil worden met belastingheffing over de hogere liquidatiewaarde. Een langere voortzettingstermijn lijkt mij daarom niet noodzakelijk om de intenties of gebrachte ‘offers’ (nog meer) te testen.

4.2.3 Neutraliteit

Ter beoordeling van de neutraliteit is het van belang om te constateren of de faciliteiten onbedoelde prikkels geven aan belastingplichtigen, hetgeen leidt tot economische gedragsveranderingen en verstoringen.³⁸⁰ Op het niveau van het belastingsubject onderscheid ik daartoe twee aspecten.

---

³⁷¹ Zie ook par. 4.2.1.2; Hoogeveen 2011, p. 323-324; Hoogwout, *FTV* 2019/22, p. 6.

³⁷² Zie ook par. 2.4.4.

³⁷³ Aldus ook Hoogeveen 2011, p. 324 & 346; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 320.

³⁷⁴ Zie ook Rijkers, *NtFR* 2009/2031, p. 4-5; Van den Dool & Heithuis 2009, p. 183; Hoogeveen 2011, p. 315 & 382; Van Vijfeijken 2011, p. 243; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 320.

³⁷⁵ Zie ook Van Vijfeijken, *WPNR* 2008/6757, p. 429.

³⁷⁶ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 318.

³⁷⁷ Hoogeveen 2011, p. 291-292 & 346.

³⁷⁸ Vgl. Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 318 & 408-409. Zij acht vijf jaren het minimum, 10 jaren het maximum en 25 jaren onredelijk lang.

³⁷⁹ Zie par. 3.2.2.4.

³⁸⁰ Zie ook Gribnau 2006, p. 54.

Allereerst is de BOR zowel toegankelijk voor verkrijgingen krachtens schenking als erfrecht, hetgeen vanuit neutraliteitsperspectief als wenselijk kan worden beschouwd.³⁸¹ Tot 1984 gold de BOR slechts voor verkrijgingen krachtens erfrecht, maar dat werd gewijzigd om gunstigere behandeling bij overlijden te voorkomen.³⁸² Tigelaar-Klootwijk meent evenwel in haar first-best voorstel dat overheidsingrijpen door middel van de BOR ter voorkoming van liquiditeitsproblemen niet valt te legitimeren voor verkrijgingen krachtens schenking, omdat schenkingen per definitie voorzienbaar zijn en kunnen worden gepland.³⁸³ Ik deel die mening niet. Vanuit economisch perspectief zou het juist optimaal kunnen zijn om bedrijfsoverdrachten krachtens schenking meer te stimuleren dan krachtens erfrecht.³⁸⁴ In haar second-best voorstel, waarin de vrijstellingsfaciliteit van de BOR blijft gehandhaafd, acht Tigelaar-Klootwijk het wel verdedigbaar om de faciliteit ook voor schenkingen te laten gelden, hetgeen ik onderschrijf. Vanuit neutraliteitsoogpunt kan een verschil in behandeling tussen verkrijgingen krachtens schenking of erfrecht namelijk onwenselijk zijn. Zou namelijk alleen een verkrijging krachtens schenking of erfrecht worden gefaciliteerd, dan kan dit resulteren in verstoringen door een economisch onnodig vroege, respectievelijk late overdracht van ondernemingsvermogen.³⁸⁵

Ten tweede kan de BOR verstoringen veroorzaken doordat de keuze van de overdrager voor een mogelijke opvolger wordt beïnvloed.³⁸⁶ Nader empirisch onderzoek dient echter uit te wijzen in hoeverre dit het geval is.³⁸⁷ Als de BOR een prikkel creëert om eerder familieleden te kiezen, dan heeft dit vanuit welfaristisch perspectief doorgaans een negatief effect,³⁸⁸ hetgeen deze prikkel vanuit neutraliteitsoogpunt onwenselijk maakt.

Op het niveau van het belastingobject werkt de BOR verstoringen veroorzakend. Enerzijds geldt dit voor de overdrager die door de faciliteit zijn ondernemingsvermogen langer aanhoudt. Anderzijds geldt dit voor situaties waarin vermogen wordt omgevormd louter om aanspraak te kunnen maken op de faciliteit. Deze verstoringen worden met name veroorzaakt door het belastingvoordeel dat wordt behaald met de voorwaardelijke vrijstellingsfaciliteit, hetgeen met name ook leidt tot het niet neutrale karakter.³⁸⁹ Ik acht dit overigens, om dezelfde redenen als uiteengezet voor het draagkrachtbeginsel, niet het geval voor de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde.

Als mogelijke oplossing voor deze verstoring noemen De Beer en Hoogeveen aanscherping van de toepassingsvoorwaarden en beperking van het fiscale voordeel, al dan niet tot een rentedragende betalingsregeling. Als de belastingdruk even hoog blijft, neemt de fiscale prikkel namelijk af. Alleen gevallen met daadwerkelijk liquiditeitsproblemen, zouden zich melden.³⁹⁰ Hoewel de eerste oplossing de faciliteit mogelijk toespitst op reële bedrijfsopvolgingen, meen ik dat dit de verstoringen nooit geheel wegneemt.³⁹¹ Zeker niet met betrekking tot het onnodig aanhouden van bestaand ondernemingsvermogen. Het kan de faciliteit zelfs verstoringen veroorzaken.³⁹² De tweede oplossing acht ik geschikter. Met een verlaging van het vrijstellingspercentage neemt de mate van verstoring af,³⁹³ hetgeen nog sterker gebeurt wanneer slechts een rentedragende invorderingsfaciliteit resteert.

---

³⁸¹ Zie ook Van Vijfeijken, *WPNR* 2008/6757, p. 429; par. 3.2.3.1.

³⁸² Zie par. 3.2.3.2.

³⁸³ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 290-291 & 375.

³⁸⁴ Zie par. 2.4.2.

³⁸⁵ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 320-322, 404.

³⁸⁶ Zie ook De Wijkerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2009/6802, p. 513; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 325.

³⁸⁷ Vgl. Hoogeveen 2011, p. 413 & 452-453.

³⁸⁸ Zie par. 4.2.4.

³⁸⁹ Zie ook Hoogeveen 2011, p. 446 & 453; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 322-324; Van Vijfeijken, *WFR* 2020/153, p. 1058.

³⁹⁰ De Beer & Hoogeveen, *TFO* 2019/160.5, par. 6.

³⁹¹ Zie o.a. *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling* 2022, p. 67 & 226-227; Hoogeveen 2011, p. 452.

³⁹² Zie ook CPB 2022, p. 67-72; over onredelijke uitwerking in toepassing op feitelijk 'reële bedrijfsopvolgingen'.

³⁹³ Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 413; Tigelaar-Klootwijk, *WPNR* 2014/7022, p. 538.

4.2.4 Doeltreffendheid en doelmatigheid

Voor beoordeling van de doeltreffend- en doelmatigheid is concrete omschrijving van het doel van de BOR van belang. In paragraaf 3.2.3.1 concludeerde ik dat het doel primair is gericht op het liquiditeitselement en secundair op het economische-bedrijvigheidselement, met de achterliggende gedachte om de economische bedrijvigheid, met name in het mkb, niet te belemmeren.³⁹⁴

4.2.4.1 Doeltreffendheid

De RE-BOR concludeert dat de BOR doeltreffend is, in de zin dat erf- en schenkbelasting door de vrijstellingen (vrijwel) geen gevaar meer vormt voor de continuïteit van ondernemingen. Voor de overige financieringsbehoefte geldt bovendien nog een uitstelregeling. Daarnaast bewerkstelligt de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde dat de belastingheffing beter aansluit bij de relevante waarde van het verkregen ondernemingsvermogen voor de verkrijger die de onderneming daadwerkelijk voortzet. Immers, voor de voortzetter is de goingconcernwaarde relevant en niet de liquidatiewaarde. Afschaffing van deze waarderingsfaciliteit zou laagrenderende ondernemingen een prikkel geven om te liquideren, terwijl met de BOR juist continuïteit is beoogd.³⁹⁵ Ik onderschrijf deze conclusie. De faciliteiten voldoen effectief aan het liquiditeits- en economische-bedrijvigheidselement door de heffing van erf- en schenkbelasting nagenoeg weg te nemen en uit te stellen. In zoverre treft de BOR voor beide elementen doel.³⁹⁶

4.2.4.2 Doelmatigheid

Doelmatigheid vergt beoordeling van efficiëntie, hetgeen betekent dat de baten van de faciliteiten niet in een wanverhouding staan tot de lasten.

Het liquiditeitselement

In de kwantitatieve analyse van de RE-BOR wordt de noodzaak van de faciliteiten afgemeten aan liquiditeitsproblemen. Daar is niet bij iedere toepassing van de BOR sprake van.³⁹⁷ In de RE-BOR wordt mede daarom aangegeven dat de budgettaire kosten van de vrijstelling goingconcernwaarde onnodig hoog zijn.³⁹⁸ Daarnaast zou de BOR gepaard gaan met hoge uitvoeringskosten voor de Belastingdienst ter verificatie of verkrijgers daadwerkelijk aan de toepassingsvoorwaarden voldoen. Deze uitvoeringskosten zouden met name voortkomen uit het grote financiële belang, het complexe karakter van de regeling en meer specifiek toepassing van de gedifferentieerde vrijstelling goingconcernwaarde.³⁹⁹ Uiteindelijk wordt de conclusie getrokken dat de vrijstelling goingconcernwaarde niet doelmatig is. Daartoe wordt overwogen om deze vrijstelling te vervangen door een verruimde betalingsregeling, hetgeen zou volstaan voor voldoende rendabele ondernemingen. Hoewel een verruimde betalingsregeling, met een langere betalingstermijn en/of renteloos karakter, een ‘cadeau-effect’ heeft, is dit effect minder dan bij een vrijstelling, waardoor dit doelmatiger wordt geacht. Omwille van toegankelijk- en uitvoerbaarheid wordt uiteindelijk de voorkeur gegeven aan een generieke rentedragende betalingsregeling, boven aanvullende voorwaarden tegen oneigenlijk gebruik.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Ik abstraheer van het realiteitselement. Zie daarover Tigelaar-Klootwijk 2013, par. 5.3.5-5.3.6.

³⁹⁵ CPB 2022, p. 5-6 & 53-54.

³⁹⁶ Zie ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 326; CPB 2014, p. 80; *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport 2020*, p. 56. Anders Hoogeveen 2011, p. 519-520.

³⁹⁷ Zie par. 4.2.2.1.

³⁹⁸ CPB 2022, p. 2-3, 13-14, 23-25.

³⁹⁹ Zie uitgebreider CPB 2022, hoofdstuk 4.

⁴⁰⁰ CPB 2022, p. 25, 45 & 53-55.

In eerdere onderzoeken werd reeds geconcludeerd dat de BOR als geheel ondoelmatig is vanwege het cadeau-effect.⁴⁰¹ Vanuit het liquiditeitselement gezien ben ik het daar in beginsel mee eens. Toch meen ik op basis van de RE-BOR dat voornamelijk de vrijstelling goingconcernwaarde vanuit die doelstelling ondoelmatig is, met name vanwege het generieke karakter en de uitvoeringskosten.⁴⁰² Rentedragende invorderingsfaciliteiten kunnen vanuit deze doelstelling doelmatiger zijn,⁴⁰³ en vallen volgens de RE-BOR zelfs als generieke faciliteit te aanvaarden. Het rentedragende karakter reduceert bovendien het ‘cadeau-effect’ en voorkomt onnodig gebruik. Voorts ben ik het met de RE-BOR eens dat de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde aanvaardbaar is vanuit doelmatigheidsperspectief, zelfs wanneer geen financieringsbehoeften bestaan. Bij voortzetting van de onderneming kan immers slechts de goingconcernwaarde worden gerealiseerd. De waarderingsfaciliteit belemmert dan niet onnodig de liquiditeitspositie van de onderneming.⁴⁰⁴

Het economische-bedrijvigheidselement

De RE-BOR laat het secundaire doel van de BOR buiten beschouwing, maar erkent wel dat de niet gekwantificeerde (economische) neveneffecten (c.q. level-playing-field, vestigingsklimaat, migratie-effecten en intergenerationele vermogensongelijkheid) meewegen in de doelmatigheidsbeoordeling.⁴⁰⁵ Zowel de NOB als de Redactie Vakstudie Nieuws zijn terecht kritisch. De NOB acht de conclusies te voorbarig omdat de focus te veel zou liggen op liquiditeitsproblemen en niet op continuïteit van ondernemingen in bredere economische en maatschappelijke context. De economische baten (c.q.: continuïteit van ondernemingen, bedrijfsinvesteringen, werkgelegenheid en sociale en maatschappelijke effecten van ondernemingen in het sociale ecosysteem’) zouden in kaart moeten worden gebracht.⁴⁰⁶ Daarnaast ontbreekt onderzoek naar de BOR in internationaal perspectief en naar de mogelijk versturende werking van een betalingsregeling voor de arbeidsmarkt, bepaalde branches en familiebedrijven.⁴⁰⁷ In paragraaf 2.5 heb ik met betrekking tot de economische effecten in ieder geval geconcludeerd dat de negatieve effecten overheersen. Die analyse strekt zich evenwel niet uit over de neveneffecten van de BOR met betrekking tot ‘level-playing-field’, vestigingsklimaat en migratie. Daarnaast heb ik ook geconcludeerd dat het totale effect op de geaggregeerde welvaart onduidelijk is omdat evident empirisch bewijs ontbreekt over het interactie-effect met betrekking tot het motief en het karakter van giften.

Met betrekking tot het argument dat vrijstellingen een ‘level-playing-field’ creëren tussen familiebedrijven en multinationals zet Hoogeveen vraagtekens. Een vergelijking tussen beide type bedrijven zou namelijk verder gaan dan alleen de heffing van schenk- en erfbelasting. Bovendien lijken lang niet alle bedrijven waarvoor gebruik wordt gemaakt van de BOR op een multinational.⁴⁰⁸ Hoogeveen maakt wel de vergelijking tussen kopers en verkrijgers van ondernemingsvermogen. Tussen hen zouden de concurrentieverhoudingen worden verstoord door de BOR. Verkrijgers die gebruik maken van de BOR ontvangen namelijk als het ware ‘subsidie’ of goedkoop krediet voor de ‘aanschafprijs’ van hun onderneming, terwijl andere

---

⁴⁰¹ Zie o.a. Hoogeveen 2011, p. 416-420 & 456; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 347, 353.

⁴⁰² Die uitvoeringskosten zijn evenwel niet kwantitatief uitgedrukt in tijd of valuta. Zie ook CPB 2022, p. 31.

⁴⁰³ Aldus ook Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 358 & 363. Zie ook Hoogeveen 2011, p. 382.

⁴⁰⁴ Anders Hoogeveen 2011, p. 419-420 & 443-444.

⁴⁰⁵ CPB 2022, p. 54-55. Gekwantificeerde data ontbreekt evenwel over intergenerationele vermogensongelijkheid. Vgl. CPB 2019, p. 16-17; *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022*, p. 66-67.

⁴⁰⁶ Zie ook NOB 2022, p. 4-6.

⁴⁰⁷ Redactie Vakstudie Nieuws, *V-N 2022/26.9*.

⁴⁰⁸ Vgl. Weyzig en anders Thomassen in ‘NOB-BelastingPoort’, *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min 0:23-0:25 & 0:36-0:38.

ondernemers de aanschafprijs zelf moeten financieren.⁴⁰⁹ Ik volg die vergelijking niet. Een cruciaal verschil is mijns inziens dat de vervreemder in het ene geval *donor* is en in het andere geval verkoper, hetgeen geheel andere welvaartseffecten creëert. In zoverre acht ik de vergelijking van Hoogeveen vanuit welfaristisch perspectief niet valide.⁴¹⁰

Thomassen en Rozendal trekken het ‘level-playing-field’-argument breder en menen dat De BOR bijdraagt aan instandhouding van het ondernemersklimaat, kapitaalvlucht voorkomt en het landelijk verdienvermogen niet uitholt. Thomassen verwijst daarbij naar onwenselijke negatieve economische effecten van versobering van de BOR, die zouden blijken uit een onderzoek van KPMG.⁴¹¹ Uitkomst van dit onderzoek is dat afschaffing van de BOR netto geen besparing oplevert vanwege negatieve economische effecten door migratie, verkoop van de onderneming aan niet-regionale of buitenlandse partijen, verplaatsing van hoofdkantoren, kapitaalvlucht en verlies aan werkgelegenheid, innovatievermogen en concurrentiepositie.⁴¹² Bij dit onderzoek moeten evenwel kanttekeningen worden geplaatst. Zo berusten de resultaten op afgenomen enquêtes en ‘indicaties’.⁴¹³ Daarnaast wordt uitgegaan van simultane afschaffing van de BOR en DSR, zonder de introductie van een betalingsregeling. De negatieve impact op de economie wordt daarmee hoger ingeschat dan wanneer dit niet het geval zou zijn. Bovendien zijn bepaalde economische effecten niet meegenomen vanwege gebrek aan data (e.g. werkgelegenheidseffecten bij verkoop aan private-equitypartijen). Naar mijn mening kan vooralsnog dan ook weinig worden geconcludeerd uit dit onderzoek, maar geeft het wel een duidelijk signaal af met betrekking tot de aanwijzing dat sprake kan zijn van negatieve macro-economische effecten van het afschaffen van de BOR.⁴¹⁴

Synthese: doelmatigheid

De verschillende beschreven aspecten dienen in hun onderlinge samenhang te worden beoordeeld. Voor wat betreft het secundaire doel van de BOR is het thans onduidelijk of de baten van de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten de lasten overtreffen. Daardoor meen ik dat geen evidente conclusie kan worden getrokken over de doelmatigheid op dit punt. Het is evenwel van belang te onderkennen dat de primaire doelstelling vooralsnog de enige grond vormt voor legitiem overheidsingrijpen. Daarom dient die doelstelling ook primair te worden meegewogen in de doelmatigheidsbeoordeling. Op basis daarvan valt de vrijstelling goingconcernwaarde in beginsel niet te aanvaarden, vanwege het generieke karakter en de hoogte van de vrijstellingspercentages die niet in verhouding staan tot de op te lossen liquiditeitsproblemen. Versobering van de BOR lijkt vanuit doelmatigheidsperspectief dan voor de hand te liggen. Toch kan mijns inziens niet zonder meer de conclusie worden getrokken dat de vrijstelling goingconcernwaarde in zijn geheel niet valt te aanvaarden. Juist vanwege de secundaire doelstelling zou die vrijstelling vanuit doelmatigheidsperspectief aanvaardbaar kunnen zijn, zij het dat de netto-effecten niet empirisch zijn aangetoond. Versobering zou vanuit doelmatigheidsperspectief slechts zonder bezwaar kunnen geschieden voor zover negatieve neveneffecten ontbreken, of zijn te verwaarlozen. Negatieve effecten door migratie en een verslechterd vestigingsklimaat kunnen naar mijn mening worden gemitigeerd door bij de versobering rekening te houden met bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Nederland omringende landen, zij het beperkt omdat deze effecten van verschillende factoren afhankelijk zijn.⁴¹⁵ Ook zou vanuit welfaristisch perspectief rekening dienen te worden gehouden met progressie in het

⁴⁰⁹ Hoogeveen 2011, p. 315-316, 413-415 & 446-448. Aldus ook CPB 2022, p. 21.

⁴¹⁰ Zie par. 2.3 & 4.2.3.

⁴¹¹ ‘NOB-BelastingPoort’, *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min. 1:07-1:10. Zie ook Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 957-958.

⁴¹² KPMG 2021, p. 7. Vgl. PWC 2018, p. 14.

⁴¹³ KPMG p. 12-13 & 64. Zie ook CPB 2022, p. 19.

⁴¹⁴ Aldus ook Janssen in *NOB-BelastingPoort*, *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min 1:10-1:12.

⁴¹⁵ Zie uitgebreider Hoogeveen 2001, p. 316; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 298; CPB 2022, p. 2-3.

belastingtarief en het verwaarloosbaar worden van mogelijk positieve externe effecten van het doen van giften voor meer vermogende individuen, hetgeen belastingheffing optimaler maakt en in overeenstemming is met de Nederlandse herverdelingsvoorkeuren.⁴¹⁶

4.3 Mogelijkheden tot hervorming van de BOR

4.3.1 Analyse van de reeds aangedragen hervormingsvoorstellen in de fiscale literatuur en een aanpassing op basis van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten

Het kabinet heeft aangegeven de BOR te willen behouden, maar waar nodig aan te passen. Mogelijkheden en voorstellen daartoe hebben reeds de revue gepasseerd.⁴¹⁷ In deze paragraaf beoordeel ik mogelijke hervormingen op basis van deze voorstellen en een aanpassing op basis van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten vanuit het toetsingskader van paragraaf 1.3.2. Daartoe worden hervormingen op basis van de volgende uitgangspunten beoordeeld:

- I. Afschaffing van de vrijstellingsfaciliteiten en behoud van een (ruime) betalingsregeling;
- II. Afschaffing van de vrijstelling goingconcernwaarde;
- III. Verval van differentiatie in de vrijstelling goingconcernwaarde, en aftopping van die vrijstelling;
- IV. Verhoging van het grensbedrag van de 100%-vrijstelling en verlaging van de 83%-vrijstelling;
- V. Vervanging van de BOR door het systeem van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten.

4.3.1.1 I: Afschaffing vrijstellingsfaciliteit; behoud van een (ruime) betalingsregeling

Verschillende onderzoeken en auteurs achten een (verruimde) betalingsregeling een afdoende middel om tegemoet te komen aan financieringsbehoeften die worden veroorzaakt door de heffing van schenk- en erfbelasting over bedrijfsoverdrachten.⁴¹⁸ Stevens heeft de regering ook gewezen op de mogelijkheid om het continuïteitsrisico te ondervangen door een 'heel uitgebreide betalingsregeling',⁴¹⁹ hetgeen uiteindelijk niet is gebeurd. In verschillende onderzoeken is dan ook de aanbeveling gedaan om geen vrijstellingsfaciliteit meer op te nemen in de BOR, maar alleen een betalingsregeling.⁴²⁰

Over de vormgeving verschillen de meningen. Zo staat in de RE-BOR de voorkeur voor een rentedragende betalingsregeling, maar wordt ook een renteloze variant overwogen al dan niet met verlenging van de uitsteltermijn. Volgens Hoogeveen dient daarentegen een niet-belastinggerelateerde kredietfaciliteit, die ook toekomt aan kopers van een onderneming, te worden ingevoerd.⁴²¹ Tigelaar-Klootwijk acht het evenwel doeltreffender en doelmatiger wanneer de overheid wel een invorderingsfaciliteit biedt, omdat die de belastingheffing veroorzaakt. Zij doet als first-best voorstel een marktconforme rentedragende betalingsregeling voor de duur van tien jaren voor verkregen ondernemingsvermogen krachtens erfrecht, maar niet voor schenkingen.⁴²²

---

⁴¹⁶ Zie par. 2.5.

⁴¹⁷ Zie par. 1.1.

⁴¹⁸ Zie o.a. Zwemmer, *WPNR* 2000/6391, p. 144-145; Stubbé, *NTFR-B* 2008/3, par. 4; Van Arendonk, *MBB* 2009/6, p. 228; Van Vijfeijken, *WFR* 2009/1231, par. 3.2; Rijkers, *NTFR* 2009/2031, p. 4; Gribnau, *NTFR* 2013/444, p. 6; SEO 2014, p. iv; De Beer & Hoogeveen, *TFO* 2019/160.5, p. 27; CPB 2022, p. 54.

⁴¹⁹ *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 17, p. 24.

⁴²⁰ Zie o.a. Van den Dool & Heithuis 2009, p. 183; Tigelaar-Klootwijk 2013, par. 6.2.2; CPB 2020, p. 132; *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel, Fichebundel beleidsopties* 2020, fiche 153.

⁴²¹ Hoogeveen 2011, p. 507.

⁴²² Tigelaar-Klootwijk 2013, par. 6.2.2.

Ik volg het standpunt om geen niet-belastinggerelateerde kredietfaciliteit te bieden,⁴²³ maar niet het standpunt om schenkingen uit te sluiten van een betalingsregeling. Dit laatst acht ik namelijk wel te legitimeren.⁴²⁴ Daarbij geniet een rentedragende betalingsregeling zowel vanuit het draagkrachtbeginsel, als vanuit neutraliteitsoogpunt mijn voorkeur. Een versobering waarbij slechts de huidige betalingsregeling van artikel 25 lid 12 IW 1990 resteert, voldoet mijns inziens aan het gelijkheidsbeginsel en tevens aan het toetsingscriterium van neutraliteit.⁴²⁵ Bij de doeltreffend- en doelmatigheid van een dergelijke versobering kunnen echter vraagtekens worden gesteld. Financieringsbehoeften worden bij een dergelijke versobering immers niet volledig weggenomen. Verschillende auteurs achten het dan ook wenselijk om naast een betalingsregeling een kwijtscheldingsfaciliteit te bieden voor die gevallen waarin alsnog sprake is van liquiditeitsproblemen.⁴²⁶

Deze versobering valt vanuit het liquiditeitselement te aanvaarden. Zoals blijkt uit figuur 6 bedraagt de hoogste financieringsbehoefte voor verkrijgers, wanneer tevens rekening wordt gehouden met hun eigen vermogen, in minder dan 25 procent van de gevallen meer dan 20 procent van de verschuldigde erf- en schenkbelasting. Met Weyzig meen ik dat het dan lastig is om aan te tonen dat een betalingsregeling niet voldoende zou zijn om de financieringsbehoefte weg te nemen. In beginsel renderen ondernemingen immers over een langere periode, hetgeen ook maakt dat een langere periode om te betalen aansluit bij het financieringsprobleem.⁴²⁷ Toch acht ik deze versobering vanuit doeltreffend- en doelmatigheidsperspectief bezwaarlijk. Met de afschaffing van de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde wordt mijns inziens namelijk afbreuk gedaan aan de draagkracht van het ondernemingsvermogen dat voortgezet kan worden.⁴²⁸ De versobering doet met dit aspect ook afbreuk aan de doeltreffend- en doelmatigheid, en voldoet daardoor niet aan het draagkrachtbeginsel.

4.3.1.2 II: Afschaffing van de vrijstelling goingconcernwaarde

Verschillende auteurs benadrukken het belang van de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde.⁴²⁹ Ook worden in verschillende onderzoeken beleidsopties aangedragen ter versobering van de BOR waarbij de vrijstelling goingconcernwaarde wordt afgeschaft, maar de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde en een betalingsregeling behouden blijven.⁴³⁰ Een dergelijke versobering voldoet, net als die van paragraaf 4.3.1, mijns inziens aan het gelijkheidsbeginsel, in die zin dat het geen spanning daarmee oplevert. Daarnaast voldoet deze versobering mijns inziens aan het toetsingscriterium van neutraliteit het draagkrachtbeginsel. De zojuist beschreven bezwaren met betrekking tot het ontbreken van de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde gaan immers niet op.

Wel stuit een dergelijke versobering mogelijk op bezwaren met betrekking tot de doeltreffend- en doelmatigheid. Zo wordt volgens De Wijkerslooth-Lhoëst met een dergelijke versobering onderkend dat de financiële buffer van bedrijven daalt na een bedrijfsoverdracht, waardoor het lastiger wordt om financiering aan te trekken en tegenvallers op te vangen bij

⁴²³ Zie voor nadere onderbouwing par. 4.2.4.

⁴²⁴ Zie par. 4.2.1.

⁴²⁵ Zie ook par. 4.2.2-4.2.3.

⁴²⁶ Zie o.a. De Haan 2007, p. 233-234; Hoogwout, *FTV* 2019/22, p. 6. Vgl. ook Blokland, *FED* 2001/410, par. 10; die niet wijst op kwijtschelding, maar op betaling bij 'verzilvering'. Vgl. voorts Van Vijfeijken, *WPNR* 2008/6757, p. 429; zij wijst op een opmaatgemaakte uitstel- of afstelregeling.

⁴²⁷ Zie ook 'NOB-BelastingPoort', *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min. 22-23.

⁴²⁸ Zie ook par. 4.2.2.1.

⁴²⁹ Zie o.a. Van Vijfeijken, *WPNR* 2008/6757, p. 429; Hoogwout, *FTV* 2019/22, p. 6; Weyzig in 'NOB-BelastingPoort', *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min. 0:22-0:23.

⁴³⁰ Hoogeveen 2011, p. 507-508; *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel, Fichebundel beleidsopties* 2020, fiche 30; CPB 2022, p. 54; *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling* 2022, bijlage 15, fiche 11.

economische crises. Volgens haar worden bedrijfsoverdrachten uitgesteld en de investeringscapaciteiten beperkt, hetgeen niet wordt opgelost door een betalingsregeling. Dat zou met name familiebedrijven schaden in hun concurrentiepositie met multinationals.⁴³¹

Zoals beschreven acht ik het vooralsnog evenwel onduidelijk of de BOR voor het economische-bedrijvigheidselement doeltreffend en doelmatig is. Een versobering acht ik daarom niet onaanvaardbaar, maar wel mogelijk bezwaarlijk. Overigens acht ik deze versobering vanuit dit oogpunt minder bezwaarlijk dan de beschreven versobering in paragraaf 4.3.1. De hiervoor genoemde bezwaren acht ik vanuit doeltreffendheidsoogpunt te aanvaarden, omdat het lastig aantoonbaar is dat een betalingsregeling geen passend middel vormt voor financieringsbehoeften. Hoewel een betalingsregeling een stimulans voor de economische bedrijvigheid vormt, blijft het mijns inziens onduidelijk of bij een dergelijke versobering de maatschappelijke economische kosten niet in een wanverhouding staan tot de baten. Daarom acht ik het effect van deze versobering vanuit doelmatigheidsperspectief ambig.

4.3.1.3 III: Aftopping en verval van differentiatie in vrijstelling goingconcernwaarde

Zowel De Bouwstenennotitie 2020, de werkgroep IBO Vermogensverdeling en de Kamerleden Maatoug, Van der Lee en Nijboer dragen de optie aan om het gedifferentieerde percentage van de vrijstelling goingconcernwaarde terug te brengen naar één percentage en de omvang van de gehele vrijstelling af te toppen. De huidige betalingsregeling en vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde blijven behouden. Zowel de Bouwstenennotitie als de werkgroep IBO Vermogensverdeling stelt een aftopping op €5 miljoen voor en een vrijstellingspercentage van 25 procent.⁴³² De Kamerleden dragen in het initiatiefwetsvoorstel ook een vrijstellingspercentage van 25 procent aan, maar toppen de vrijstelling af op €1 miljoen.⁴³³

Het argument om de differentiatie te laten vervallen is niet nieuw. De vormgeving van de differentiatie zou namelijk niet proportioneel zijn gezien het doel van de regeling,⁴³⁴ maakt oneigenlijk gebruik mogelijk en verhoogt de complexiteit van de regeling.⁴³⁵ De Beer en Hoogeveen wijten die knelpunten aan een gebrekkige redactie van de gedifferentieerde vrijstelling in artikel 35b lid 1 SW. Als belangrijkste oorzaak wijzen zij op het niet aansluiten van de definitie van kwalificerend ondernemingsvermogen bij het objectieve ondernemingsvermogen,⁴³⁶ hetgeen volgens hen opgelost zou kunnen worden door deze begrippen in overeenstemming te brengen. Vanwege de uitvoeringslasten die daarbij gepaard zouden gaan, verdient afschaffing van de differentiatie evenwel hun voorkeur.⁴³⁷ Dit laatste lijkt mij echter niet de meest optimale oplossing. Door de differentiatie kan de vrijstelling namelijk gericht worden toegepast en wordt recht gedaan aan het welfaristische uitgangspunt dat progressiviteit in de afbouw van de vrijstelling optimaal is. De knelpunten in de toepassing van het gedifferentieerde tarief zouden mijns inziens moeten worden opgelost in de definitie van hetgeen daarvoor in aanmerking komt, en niet door de differentiatie af te schaffen.⁴³⁸

Het argument voor aftopping is ook niet nieuw. Het Kamerlid Bashir droeg eerder al aan om de vrijstelling doelgerichter te maken voor ‘kleinere’ bedrijven door aftopping op €5

⁴³¹ De Wijkerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2020/795, p. 698-699.

⁴³² *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel, Fichebundel beleidsopties 2020*, fiche 29; *Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022*, bijlage 15, fiche 19.

⁴³³ *Kamerstukken II* 2021/22, 36128, nr. 2, p. 5.

⁴³⁴ Zie par. 3.2.3.

⁴³⁵ Zie uitgebreider Heithuis, *WFR* 2010/348, p. 348-351; Tigelaar-Klootwijk 2013, p. 405.

⁴³⁶ Vgl. Stevens *TFO* 2010/25, par. 3.1-3.2; Hoogwout, *FTV* 2010/5, p. 34-35. Beiden wijzen op knelpunten m.b.t. het begrip objectieve onderneming.

⁴³⁷ De Beer & Hoogeveen, *WFR* 2016/161, p. 1038-1047; *WFR* 2016/183, p. 1174.

⁴³⁸ Zie uitgebreider De Wijkerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2020/795, p. 699; Brief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 25 mei 2022, DGBI/22572682, p. 8.

miljoen en een vrijstellingspercentage van 75 procent. De staatsecretaris ontraadde echter het amendement, omdat het de vrijstelling beperkt.⁴³⁹ Ook De Wijckerslooth-Lhoëst is geen voorstander van een dergelijke aftopping, hetgeen volgens haar geen recht doet aan liquiditeitsproblemen waarvoor ook ‘grotere’ ondernemingen komen te staan.⁴⁴⁰ Voorts staat het RB kritisch tegenover het initiatiefwetsvoorstel, dat vanwege de ‘ingrijpende inkrimping’ geen recht zou doen aan het belang van de BOR.⁴⁴¹ Ook in de Tweede Kamer wordt kritisch gereageerd op het initiatiefwetsvoorstel. Met name zou niet duidelijk worden wat de economische effecten van de versoering zijn voor mkb-(familie)bedrijven.⁴⁴²

Ik stel voorop dat ik geen van deze voorgestelde versoeringen, vanwege het behoud van een vrijstelling, neutraal acht, en evenmin acht te voldoen aan het draagkrachtbeginsel. In tegenstelling tot verschillende auteurs doet mij een aftopping op het eerste oog niet onwenselijk voor. Daarmee kan de faciliteit namelijk gerichter uitwerken, voor met name mkb-bedrijven. Het is immers voornamelijk deze sector waarvoor een legitiem argument voor overheidsingrijpen bestaat en waarvoor de regeling met name is bedoeld.⁴⁴³

De uitwerking van de aftopping in combinatie met de voorgestelde vrijstellingspercentages stuit evenwel op bezwaren. Niet zozeer op basis van het gelijkheidsbeginsel, nu de voorgestelde vrijstellingspercentages niet een onaanvaardbaar niveau van spanning opleveren,⁴⁴⁴ maar wel op basis van doeltreffend- en doelmatigheid. Zo heeft de aftopping op €5 miljoen nog een herkomst (c.q. de budgettaire ‘scheve verdeling’), maar uit het initiatiefwetsvoorstel blijkt geen herkomst voor aftopping op €1 miljoen.⁴⁴⁵ Als reden wordt slechts gegeven dat met die grens de vrijstelling vooral ten goede komt aan ‘kleine ondernemingen’ en daardoor doelmatiger uitwerkt.⁴⁴⁶ Beide redenen kunnen echter worden betwist.

Ten eerste geldt het vrijstellingspercentage namelijk niet alleen voor ‘kleine ondernemingen’, maar voor alle overgedragen ondernemingen waarvoor gebruik wordt gemaakt van de faciliteit. Daarbij gaat de aftopping pas effect sorteren voor verkrijgingen met een goingconcernwaarde vanaf €4 miljoen. Ten tweede leidt de aftopping tot een abrupte verhoging van het marginale belastingtarief, hetgeen aanleiding kan geven tot verstoringe economische gedragsveranderingen. Daarnaast verdient het vanuit welfaristisch oogpunt de voorkeur dat de vrijstelling progressief afbouwt, hetgeen nu met één schok gebeurt.⁴⁴⁷ Beide opmerkingen gelden mutatis mutandis voor de aftoppingen op €5 miljoen, zij het dat aftopping dan pas effect sorteert bij een goingconcernwaarde vanaf €20 miljoen.

In zoverre wordt met de voorgestelde versoeringen niet bereikt dat de vrijstelling specifiek ten goede komt aan mkb-ondernemingen. Wel acht ik de voorstellen te aanvaarden als doeltreffend, omdat daarmee financieringsbehoeften worden weggenomen. Ik acht deze versoeringen echter niet doelmatig. Hoewel de economische effecten ambigu blijven, meen ik namelijk dat de abrupte verhoging van het marginale belastingtarief hier afbreuk aan doet.

---

⁴³⁹ Zie *Kamerstukken II* 2009/10, 31930, nr. 27; Par. 3.2.3.2.

⁴⁴⁰ De Wijckerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2020/795, p. 699.

⁴⁴¹ RB 2022, par. 5.

⁴⁴² *Kamerstukken II* 2022/23, 36128, nr. 7 (Verslag II), p. 8-9 & 12-13.

⁴⁴³ Zie par. 3.2.3.

⁴⁴⁴ Zie par. 4.2.2.1.

⁴⁴⁵ Zie *Kamerstukken II* 2022/23, 36128, nr. 4, p. 7.

⁴⁴⁶ *Kamerstukken II* 2022/23, 36128, nr. 6 (MvT), p. 12-13.

⁴⁴⁷ Zie par. 2.3.4 & 2.4.2. Vgl. Korezkij, *DStR* 2017/4, p. 191.

4.3.1.4 IV: Verhoging grensbedrag 100%-vrijstelling en verlaging 83%-vrijstelling

Verschillende auteurs achten het behoud van de vrijstellingsfaciliteit wenselijk, voornamelijk ter stimulering van het bedrijfsleven en de Nederlandse economie.⁴⁴⁸ Ook het RB wijst in haar voorstel op stimulering van werkgelegenheid, verduurzaming, innovatiekracht en het ondernemingsklimaat. Wel zou met de vrijstelling in het bijzonder het mkb-bedrijf ten goede moeten komen ter bewerkstelling van ‘een eerlijkere verdeling van de beschikbare gelden’. Daartoe wordt voorgesteld om het grensbedrag van de 100%-vrijstelling te verhogen naar €5 miljoen en het percentage van de 83%-vrijstelling te verlagen naar 50 procent, waarbij eventueel verschuldigde belasting in tien jaren renteloos mag worden afgelost.⁴⁴⁹

Hoewel ik deze verlaging van het vrijstellingspercentage aanvaardbaar acht voor het gelijkheidsbeginsel, vind ik de verhoging van het grensbedrag bezwaarlijk. Aanvankelijk is het grensbedrag van €1 miljoen immers ingevoerd om tegemoet te komen aan mkb-ondernemingen,⁴⁵⁰ maar met de verhoging naar €5 miljoen geldt voor ten minste 97,3 procent van de gevallen waarin de BOR wordt toegepast een volledige vrijstelling.⁴⁵¹ Met die 100%-vrijstelling tot €5 miljoen wordt mijns inziens een onaanvaardbaar niveau van spanning met het gelijkheidsbeginsel bereikt. Ook voldoet een dergelijke aanpassing mijns inziens niet aan het draagkrachtbeginsel en is het evenmin neutraal, zeker niet door het renteloze karakter van de betalingsregeling. Wel kan deze aanpassing als doeltreffend worden bestempeld, in die zin dat in ten minste 97,3 procent van de gevallen de financieringsbehoeften volledig worden weggenomen. Vanuit doelmatigheidsperspectief acht ik deze wijziging evenwel bezwaarlijk. Hoewel de economische effecten van een dergelijke wijziging ambigu zijn, bestaat onvoldoende progressiviteit in de afbouw van de vrijstelling en wordt geen recht gedaan aan het welfaristische uitgangspunt dat positieve economische effecten naar nihil tenderen voor grotere verkrijgingen.⁴⁵²

4.3.1.5 V: Aanpassing BOR op basis van de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten

Het CDA heeft in diens oproep om de BOR niet slechts te versoberen, maar in zijn geheel te bekijken, gevraagd naar de inpasbaarheid van elementen uit de Duitse regeling.⁴⁵³ Dit kan wenselijk zijn nu ik meen dat rekening houden met bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Nederland omringende landen een mogelijkheid vormt om de bezwaren omtrent versoering te mitigeren.⁴⁵⁴ Om een globale implementatie van de Duitse regeling te beoordelen, beoordeel ik allereerst verschillende elementen uit die regeling vanuit het toetsingskader.⁴⁵⁵

In Duitsland kunnen familiebedrijven een specifieke vrijstelling verkrijgen (c.q. *Vorwegabschlag*).⁴⁵⁶ In beginsel valt implementatie van een dergelijke vrijstelling te overwegen nu voor familiebedrijven de kapitaalmarkt gebrekiger kan werken,⁴⁵⁷ en ook specifiek het belang van familiebedrijven wordt benadrukt in de parlementaire geschiedenis.⁴⁵⁸ Volgens het kabinet druist opname van een familiebegrip echter in tegen zijn uitgangspunt om

---

⁴⁴⁸ Zie o.a. Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, par. 6; De Wijkerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2020/795, p. 698-699; Schenk, *FutD* 2021/0105, p. 6-10.

⁴⁴⁹ RB 2021, p. 2.

⁴⁵⁰ Zie par. 3.2.3.

⁴⁵¹ Zie ook CPB 2022, p. 37. Uitgegaan van het laagste percentage (100%-2,7%).

⁴⁵² Zie par. 2.3.4 & 2.4.2.

⁴⁵³ *Kamerstukken II* 2022/23, 36128, nr. 7 (Verslag II), p. 9.

⁴⁵⁴ Zie par. 4.2.4.2.

⁴⁵⁵ Zie par. 1.3.2 m.b.t België.

⁴⁵⁶ Zie par. 3.3.2.3.

⁴⁵⁷ Zie uitgebreider Hoogeveen 2011, par. 6.4.6.

⁴⁵⁸ Zie par. 3.2.

reële bedrijfsopvolgingen te faciliteren en de BOR eenvoudiger te maken.⁴⁵⁹ Daarnaast kan een dergelijke vrijstelling ook onwenselijk zijn vanuit neutraliteitsoogpunt. Met een vrijstelling voor familiebedrijven wordt immers een prikkel geïnduceerd om specifieke opvolgers te benoemen, die economisch gezien wellicht minder geschikt zijn.⁴⁶⁰

Zowel in de literatuur als de Tweede Kamer wordt de vraag gesteld of een voortzettingsvereiste vergelijkbaar met de *Lohnsummenfrist* overgenomen kan worden.⁴⁶¹ De staatssecretaris heeft mijns inziens echter terecht overwogen om geen voortzettingsvereiste met betrekking tot loonsommen in te voeren. Zou dat wel het geval zijn, dan kan een loonafname leiden tot terugvordering van de faciliteit, hetgeen innovatie kan remmen en de continuïteit van de onderneming in gevaar kan brengen.⁴⁶² Voor de Duitse regeling geldt die kritiek evenwel gedeeltelijk omdat de faciliteit slechts pro rata wordt teruggenomen. Dat neemt mijns inziens echter niet weg dat een loonsomseis vanuit neutraliteits- en doelmatigheidsperspectief onwenselijk kan zijn. Een loonsomseis kan namelijk leiden tot economisch versturende gedragseffecten doordat werknemers onnodig in dienst worden gehouden of aangenomen. Bovendien heeft de BOR niet specifiek het doel om werkgelegenheid te stimuleren, hetgeen wel een doel is van de Duitse regeling.⁴⁶³

De Duitse standaardvrijstellingen kennen in beginsel vrijstellingspercentages van 85 of 100 procent voor respectievelijk de *Regel-* of *Optionsverschonung*,⁴⁶⁴ hetgeen spanning oplevert met het gelijkheidsbeginsel. Vanaf een verkrijging van €26 miljoen smelt het vrijstellingspercentage evenwel af (c.q. *abschmelzenden Verschonungsabschlag*) of geldt een noodzakelijkheidstoets (c.q. *Verschonungsbedarfsprüfung*).

Hoewel dit afsmeltende tarief vanuit weljaristisch perspectief beantwoordt aan het uitgangspunt van progressieve afname in de vrijstelling die tevens tendeert naar nihil, kan deze afsmelting verstrend werken. Het afgesmolten vrijstellingspercentage geldt namelijk voor de gehele waarde van het verkregen ondernemingsvermogen, hetgeen resulteert in een oplopend marginaal belastingtarief tot 60 procent aan het einde van de ‘smeltzone’. Dit veroorzaakt enerzijds, vanwege de tienjaarstermijn waarbinnen verschillende verkrijgingen worden samengeteld, een prikkel om verkrijgingen op te knippen, en anderzijds om kwalificerend vermogen onnodig om te zetten in beleggingsvermogen zodat de vrijstelling niet afsmelt.⁴⁶⁵ Overigens komt een degressief element ook terug in het *Abzugsbetrag*. Deze extra kwijtschelding poogt een gerichte vrijstelling te bieden aan ‘kleinere’ bedrijven en administratieve lasten te verlichten. Dit doet mij evenwel omslachtig voor omdat de berekening geschiedt na de *Vorwegabschlag* en de standaardvrijstellingen. Het direct opnemen van een dergelijke berekening in de vrijstellingspercentages zoals bij de *abschmelzenden Verschonungsabschlag* acht ik doelmatiger.

Met de *Verschonungsbedarfsprüfung* kan kwijtschelding van belasting plaatsvinden voor zover de belastingplichtige dit niet kan voldoen uit zijn beschikbare vermogen (c.q. *verfügbaren Vermögen*). Hoewel dit effectief overkomt met betrekking tot het wegnemen van liquiditeitsproblemen, is het allerm minst doelmatig en neutraal. Deze vermogenstoets geeft namelijk aanleiding om te anticiperen op de overdracht door bijvoorbeeld niet-kwalificerend vermogen om te zetten in kwalificerend vermogen, hetgeen buiten de toets valt. Bovendien kan

---

⁴⁵⁹ Brief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 9 december 2022, DGBI/ 22572682, p. 8-9.

⁴⁶⁰ Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 106. Zie ook par. 4.2.3.

⁴⁶¹ Zie ook Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 959-960.

⁴⁶² Zie par. 3.2.2.4.

⁴⁶³ Zie par. 3.4.

⁴⁶⁴ Zie par. 3.3.2.1-3.3.2.2.

⁴⁶⁵ Korezkij, *DStR* 2017/4, p. 190-192.

de vermogenstoets slechts worden toegepast voor verkrijgingen met een waarde boven de €26 miljoen, hetgeen mogelijk in strijd is met het gelijkheidsbeginsel.⁴⁶⁶

De Duitse regeling kent ook een betalingsregeling voor verkrijgingen krachtens erfrecht. Zoals betoogd voldoet een dergelijke betalingsregeling niet vanuit neutraliteitsperspectief. Slechts na toepassing van de *Verschönungsbedarfsprüfung* kan aanvullend betalingsuitstel worden verkregen, ook voor verkrijgingen krachtens schenking. Dit uitstel wordt evenwel alleen verleend wanneer invordering zorgt voor aanzienlijke moeilijkheden. Met het CPB ben ik van mening dat dergelijke omstandigheden per bedrijf kunnen verschillen. Verlening van betalingsuitstel onder dergelijke voorwaarden belemmert dan ook de toegankelijkheid en uitvoerbaarheid.⁴⁶⁷

Bij globale implementatie van de Duitse regeling meen ik dat niet wordt voldaan aan het draagkrachtbeginsel. De regeling kent immers verschillende generieke vrijstellingsfaciliteiten, hetgeen de regeling in beginsel ook niet neutraal maakt. Daarbij komt nog dat de vermogenstoets, betalingsregeling, loonsomeis en vrijstelling voor familiebedrijven eveneens afbreuk doen aan de neutraliteit. Voorts levert de hoogte van de vrijstellingspercentages van de *Regel-* en *Optionsverschönung* bezwaarlijke spanning op met het gelijkheidsbeginsel. Dit verandert mijns inziens niet vanwege het afsmeltende tarief en de vermogenstoets, die beide pas effect sorteren voor verkrijgingen met een waarde van meer dan €26 miljoen. Dit maakt ook dat ik de regeling vanuit doelmatigheidsperspectief bezwaarlijk acht. Tot een hoogte van €26 miljoen vindt namelijk geen progressieve afname plaats van het vrijstellingstarief. Bovendien induceert het afsmeltende tarief versturende gedragseffecten doordat het geen voet-, maar meer een drempelvrijstelling is. Daarnaast leidt de loonsomeis vanuit de Nederlandse doelstelling gezien tot onnodige versturende economische gedragsveranderingen. Daaraan doet niet af dat het netto economische effect evenwel ambigu is. Wel meen ik dat de regeling doeltreffend zou werken, in die zin dat zowel voor verkrijgingen tot €26 miljoen als daarboven liquiditeitsproblemen volledig worden weggenomen.

4.3.2 Twee ‘nieuwe’ hervormingsvoorstellen voor de vrijstelling goingconcernwaarde

Wijziging van de BOR op basis van de beoordeelde hervormingen vergt afweging van de verschillende toetsingscriteria. Geen van de vijf beoordeelde hervormingen stuit mijns inziens namelijk op geen enkel bezwaar. Volledig recht doen aan alle criteria lijkt mij, gezien het huidige economisch empirische bewijs, overigens onmogelijk. Op basis van de beoordeelde hervormingen meen ik dat een betalingsregeling in combinatie met de vrijstelling voor een hogere liquidatiewaarde op de minste weerstand stuit. Toch meen ik, mede vanwege de voorstellen waarin de vrijstellingsfaciliteiten behouden blijven, dat het vervolgonderzoek van het kabinet vermoedelijk niet leidt tot een dergelijke versobering.⁴⁶⁸ Met Janssen ben ik ook van mening dat dit voorbarig zou zijn, alvorens nader onderzoek is gedaan naar de economische neveneffecten.⁴⁶⁹ Daarom doe ik op basis van de verkregen inzichten in de vorige paragrafen en hoofdstukken zelf twee nieuwe voorstellen tot hervorming van de BOR, waarin ik de vrijstelling goingconcernwaarde aanpas, maar wel handhaaf. Daarbij probeer ik recht te doen aan de welfaristisch economische aspecten uit hoofdstuk 2, waar het in de vijf beoordeelde hervormingen mijns inziens aan schort, alsmede aan de toetsingscriteria, hoewel ik erken dat dit laatste een arbitraire aangelegenheid vormt. Handhaving van de vrijstelling

---

⁴⁶⁶ Zie uitgebreider Tigelaar-Klootwijk, *TFO* 2020/169.2, p. 107-108.

⁴⁶⁷ CPB 2022, p. 45.

⁴⁶⁸ Vgl. De Beer & Hoogeveen, *TFO* 2019/160.5, p. 27; Hoogeveen & De Neve, *WPNR* 2021/7339, p. 678-679.

⁴⁶⁹ ‘NOB-BelastingPoort’, *NOB, YouTube* 5 juli 2022, min. 1:10-1:12.

goingconcernwaarde voldoet mijns inziens namelijk niet aan het draagkrachtbeginsel en evenmin vanuit neutraliteitsoogpunt.

4.3.2.1 *Uitgangspunten voor beide voorstellen en het onderscheid daartussen*

Ik hanteer een aantal uitgangspunten die naar voren komen in beide hervormingsvoorstellen. Zo leidt een vrijstellingspercentage boven de 75 procent mijns inziens tot een onaanvaardbare spanning met het gelijkheidsbeginsel, acht ik de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde wenselijk en kan een betalingsregeling als invorderingsfaciliteit behouden blijven als tegemoetkoming voor financieringsbehoeften. Daarmee wordt mijns inziens afdoende voldaan aan het liquiditeitselement. In zoverre leiden de door mij aangedragen voorstellen alleen tot wijziging van de vrijstelling goingconcernwaarde. Voor het economische-bedrijvigheidselement verwijs ik naar de wetsgeschiedenis:⁴⁷⁰

‘(...) de achterliggende gedachte van de faciliteit (...) is [altijd] geweest om de economische bedrijvigheid, *met name in het mkb*, niet te belemmeren.’

Gezien deze passage acht ik het van belang om de vrijstelling goingconcernwaarde meer gericht te laten werken voor mkb-ondernemingen dan thans het geval is. Aan de huidige faciliteit ontleen ik daartoe het originele grensbedrag van €1 miljoen, dat onder politieke consensus is ingevoerd als specifieke tegemoetkoming voor mkb-ondernemingen. Tot aan dit grensbedrag hanteer ik in beide voorstellen een 75%-vrijstelling voor de goingconcernwaarde, die daarna afneemt tot nihil. Daarbij acht ik een progressieve afname vanuit welfaristisch perspectief wenselijk, waartoe een voorbeeld wordt genomen aan de afsmelting van de *abschmelzenden Verschonungsabschlag*.

De afsmelting geschiedt in tranches gekoppeld aan de goingconcernwaarde van de verkrijging. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de bezwaarlijke pieken in marginale belastingdruk, hetgeen verstoringen induceert.⁴⁷¹ Die pieken kunnen worden gereduceerd door het afgesmolten vrijstellingspercentage slechts effect te laten sorteren voor de tranche waarmee de vrijstelling afsmelt, en niet voor de gehele goingconcernwaarde van de verkrijging. Daarmee wordt het parabolische verloop van figuur 3 (paragraaf 3.3.2.2) voorkomen. Bijkomend voordeel is dat het budgettaire beslag relatief meer neerslaat bij verkrijgingen van geringere goingconcernwaarde, en niet evenredig zoals het geval is bij de voorstellen met één generiek vrijstellingspercentage.

Het onderscheid tussen de twee hierna beschreven hervormingsvoorstellen, vormt het punt waarop de afsmelting van het vrijstellingspercentage resulteert in een vrijstellingspercentage van nihil. Ik noem dat het ‘nihilpunt’. Dit ‘nihilpunt’ bepaal ik op twee verschillende manieren, hetgeen resulteert in een hervormingsvoorstel op basis van:

1. ‘Aftopping’ van het vrijstellingsbedrag. Bij dit voorstel wordt het ‘nihilpunt’ gesteld op het punt van de goingconcernwaarde waarvoor geldt dat het bedrag van de vrijstelling een bepaalde hoogte bereikt. Het vrijstellingsbedrag wordt dan ‘afgetopt’. Ik noem dit bedrag daarom het ‘aftoppingsbedrag’.
2. ‘Begrenzing’ van de vrijstellingsfaciliteit. Bij dit voorstel wordt het ‘nihilpunt’ gesteld op het punt waarop de hoogte van de goingconcernwaarde een bepaalde grenswaarde bereikt. Indien dit punt wordt overschreden, dan geldt geen verdere facilitering door middel van de vrijstelling goingconcernwaarde. Ik noem dat punt daarom het ‘begrenzingsbedrag’.

⁴⁷⁰ Zie par. 3.2.3.1. *Cursivering MvD*.

⁴⁷¹ Zie par. 4.3.5.

Bij beide voorstellen resulteert de afsmelting van het vrijstellingspercentage in aftopping van het bedrag van de vrijstelling. Bij het hervormingsvoorstel door middel van ‘aftopping’ van het vrijstellingsbedrag geschiedt dat op een directe wijze, doordat het ‘nihilpunt’ wordt bepaald door dit ‘aftoppingsbedrag’. Bij het hervormingsvoorstel door middel van ‘begrenzing’ van de vrijstellingsfaciliteit, geschiedt aftopping op indirecte wijze. Immers, de afsmelting wordt bij dat voorstel direct gedetermineerd door het ‘begrenzingsbedrag’. Per definitie wordt door het bereiken van het ‘nihilpunt’ bij het ‘begrenzingsbedrag’ de hoogte van het vrijstellingsbedrag afgetopt, zij het dus op indirecte wijze.

De hoogte van het ‘aftoppingsbedrag’ en het ‘begrenzingsbedrag’, baseer ik op de onderzoeken in de Bouwestenennotitie 2020 en de RE-BOR. Uit beide onderzoeken blijkt dat het budgettaire beslag van de BOR scheef neerslaat bij een geringe groep verkrijgers die een waarde aan ondernemingsvermogen verkrijgen van €5 miljoen of meer. Zo heeft volgens het onderzoek in de RE-BOR slechts 2,2 en 2,7 procent van de verkrijgingen krachtens respectievelijk erfrecht en schenking een dergelijke waarde. In bepaalde hervormingsvoorstellen in paragraaf 4.3.1.3 is dit bedrag van €5 miljoen gekozen als ‘aftoppingsbedrag’. Op basis van vergelijkbare statistieken (c.q. 1,5 (2012) tot 1,7 (2013) procent) is in Duitsland evenwel gekozen voor een ‘toetsingsdrempel (c.q. de *erwerbsbezogene Prüfschwelle*). Die toetsingsdrempel is ingevoerd in de vorm van het grensbedrag van €26 miljoen, hetgeen overeenkomt met de waarde van de top 1 procent van de verkrijgingen.⁴⁷² Op basis van de Nederlandse statistieken zou een equivalent grensbedrag bij benadering op €5 miljoen kunnen worden gesteld. Ik baseer het ‘begrenzingsbedrag’ op dit bedrag.

De vraag kan gesteld worden of een ‘aftoppingsbedrag’ van €5 miljoen, of een ‘begrenzingsbedrag’ van €5 miljoen de voorkeur verdient. Het verloop van de vrijstelling goingconcernwaarde zet ik voor beide voorstellen hieronder grafisch uiteen in respectievelijk paragraaf 4.3.2.2 en 4.3.2.3. Ik licht mijn voorkeur voor een ‘begrenzingsbedrag’ toe in paragraaf 4.3.2.4.

4.3.2.2 Hervormingsvoorstel op basis van ‘aftopping’ van het vrijstellingsbedrag

Om tot een hervorming te komen van de vrijstelling voor de goingconcernwaarde waarbij de vrijstelling wordt afgetopt op een bedrag van rond de €5 miljoen, laat ik het vrijstellingspercentage van 75 procent afsmelten met één procentpunt per tranche van €150.000 aan verkregen ondernemingsvermogen vanaf een bedrag van €1 miljoen. Het vrijstellingspercentage bereikt dan het ‘nihilpunt’ bij een goingconcernwaarde van €12.250.000, waarbij het vrijstellingsbedrag is afgetopt op €4.912.500.⁴⁷³

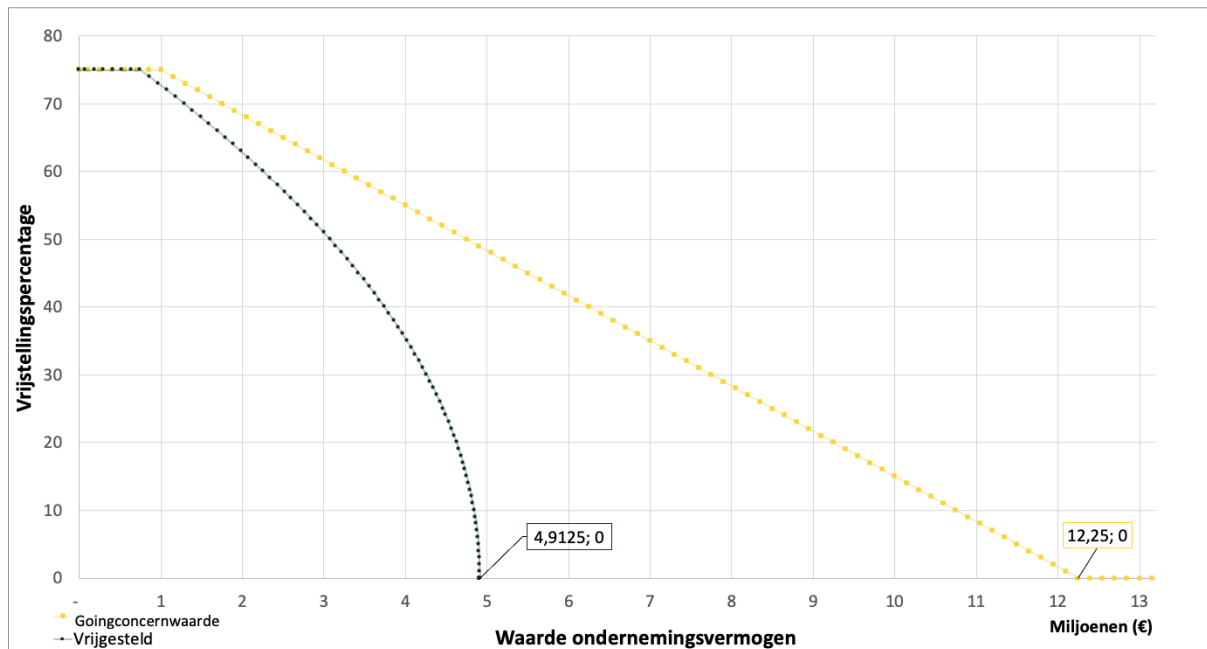
Om het verloop van de vrijstelling inzichtelijk te maken, is in figuur 5 de afsmelting van het vrijstellingspercentage weergegeven als functie van het verkregen ondernemingsvermogen (c.q. de gele/ lichte lijn) en als functie van de omvang van de vrijstelling (c.q. de groene/ donkere lijn). Daarnaast is in figuur 6 de omvang van de vrijstelling weergegeven als functie van het verkregen ondernemingsvermogen. In Appendix A.1 is ter nadere toelichting een tabel opgenomen waarin de afsmelting van het vrijstellingspercentage en de berekening van de hoogte van de vrijstelling voor verschillende waarden van het ondernemingsvermogen is weergegeven.

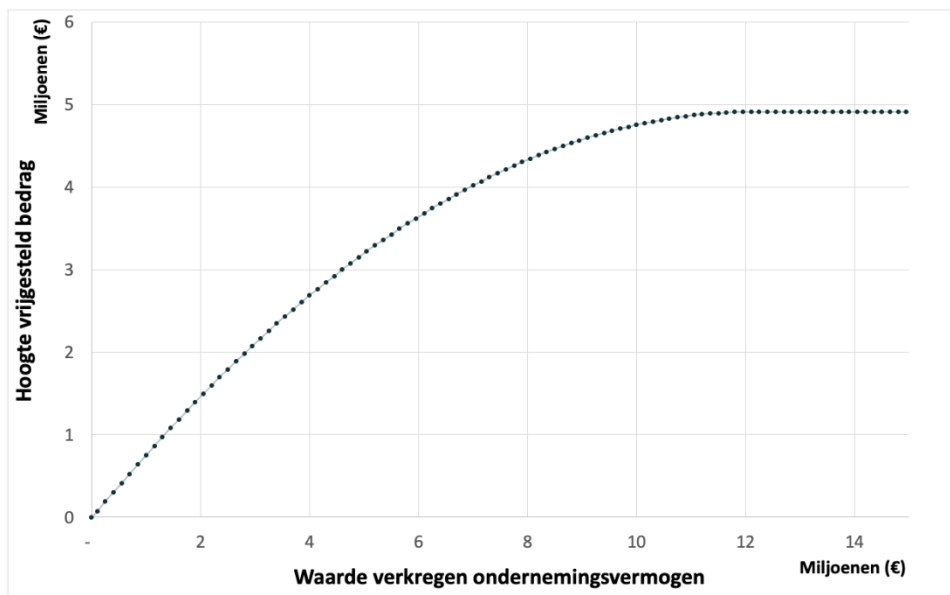
⁴⁷² Aanvankelijk is als eindpunt van de afsmelting een bedrag van €20 mln. overwogen, maar vormde een bedrag van €90 mln. een compromis. Zie ook Bundesrat Plenarprotokoll 949, 14 oktober 2014, p. 407; Deutscher Bundestag Plenarprotokoll 18/180, 24 juni 2016, p. 17785-17786.

⁴⁷³ Getallen zijn vanwege eenvoud gekozen. Aftopping op exact €5 mln. vindt plaats wanneer de vrijstelling afneemt in stappen van €153.153,15 tot een bedrag van €12.486.486,25.

Figuur 5: Verloop vrijstellingspercentage als functie van de goingconcernwaarde en de vrijgestelde waarde

Figuur 6: Hoogte vrijgesteld bedrag als functie van de verkregen waarde

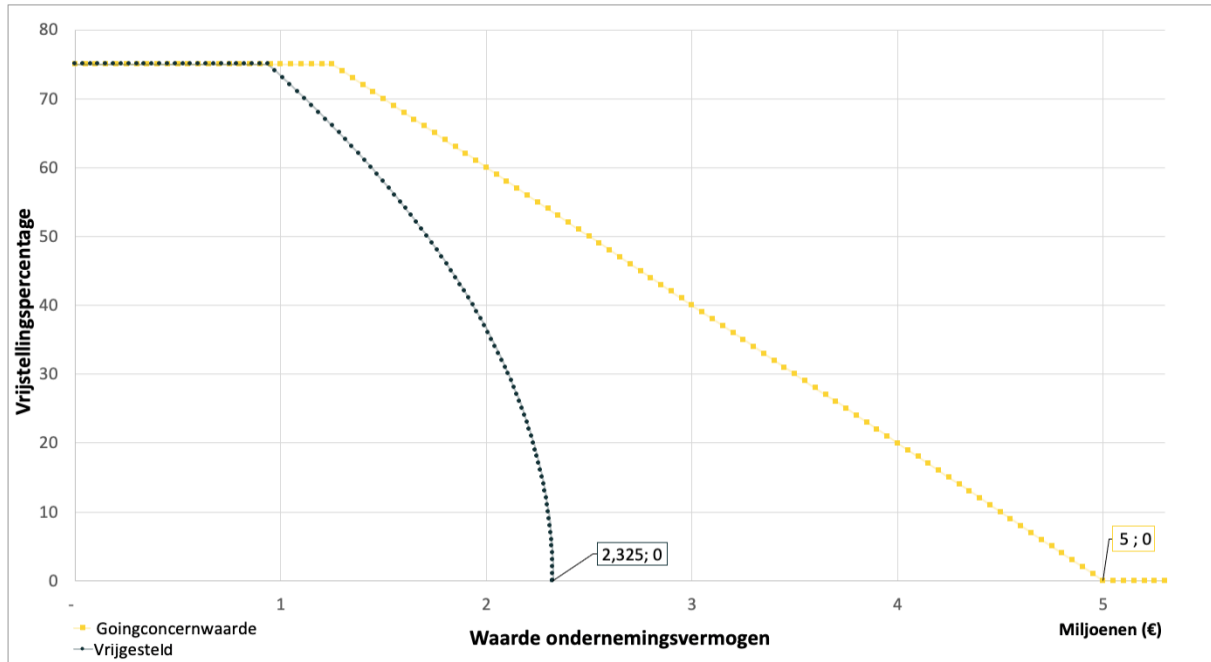
4.3.2.3 Hervormingsvoorstel op basis van 'begrenzing' van de vrijstellingsfaciliteit

Om tot een hervorming te komen van de vrijstelling voor de goingconcernwaarde waarbij de vrijstelling het 'nihilpunt' bereikt bij een goingconcernwaarde van €5 miljoen, laat ik het vrijstellingspercentage van 75 procent puntsgewijs afsmelten vanaf €1.250.000 in tranches van €50.000 per procentpunt. Indirect leidt dat tot een aftopping van het vrijstellingsbedrag op €2.325.000.⁴⁷⁴

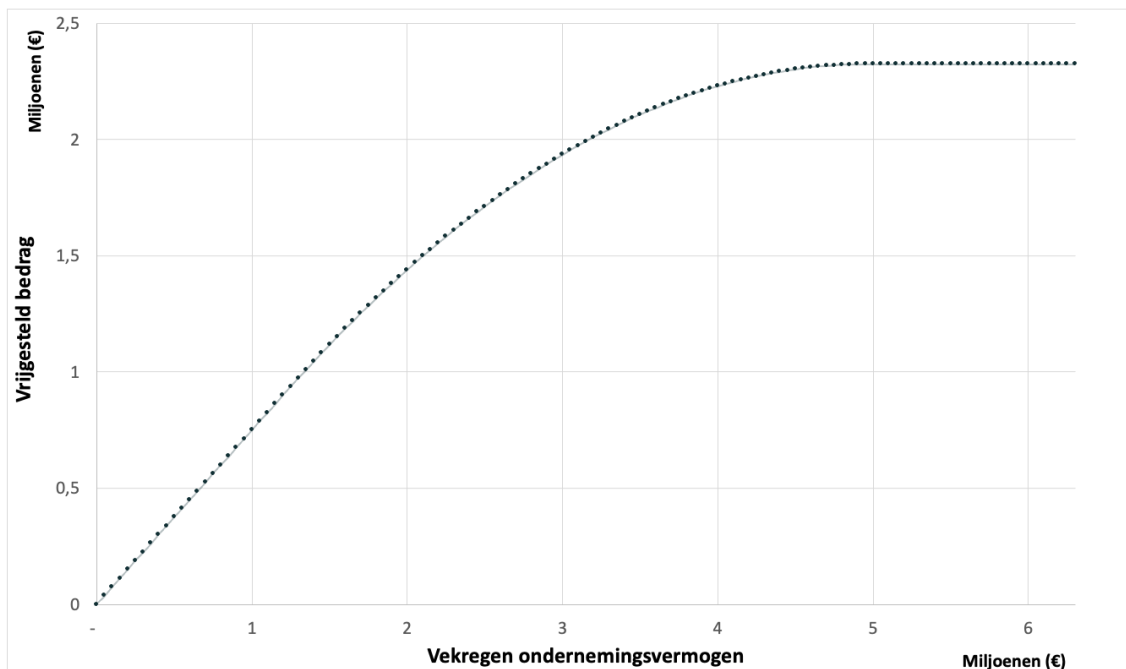
Ook voor deze hervorming is het verloop van de vrijstelling inzichtelijk gemaakt. Zo is in figuur 7 is de afsmelting weergegeven als functie van de omvang van het verkregen ondernemingsvermogen (c.q. de gele/ lichte grafiek) en als functie van de omvang van de

⁴⁷⁴ Getallen zijn vanwege eenvoud gekozen. Afsmelting kan ook verlopen vanaf exact €1 mln. wanneer de afsmelting geschiedt in stappen van €53.333,33. Aftopping vindt dan plaats op €2.230.000.

vrijstelling (c.q. de groene/ donkere grafiek). In figuur 8 is de omvang van de vrijstelling weergegeven als functie van de verkrijging. In Appendix B.1 is ter nadere toelichting een tabel opgenomen waarin de afsmelting van het vrijstellingspercentage en de berekening van de hoogte van de vrijstelling voor verschillende waarden van het ondernemingsvermogen is weergegeven.

Figuur 7: Verloop vrijstellingspercentage als functie van de goingconcernwaarde en de vrijgestelde waarde

Figuur 8: Hoogte vrijgesteld bedrag als functie van de verkregen waarde

4.3.2.4 Aftopping versus begrenzing; richting een passende handreiking

Deze aanbevolen wijzigingen zijn bezwaarlijk vanuit draagkrachts- en neutraliteits oogpunt. Zoals aangegeven acht ik dat inherent aan het behoud van de vrijstelling goingconcernwaarde. Wel acht ik deze vrijstellingsregimes doeltreffender dan een versobering waarbij de vrijstelling

goingconcernwaarde wordt afgeschaft. Beoordeling van de doelmatigheid van deze voorstellen blijft evenwel ambigu, maar vanuit de welvaartseconomie kunnen deze voorstellen mijns inziens wel als doelmatiger worden beschouwd dan versoering op basis van aftopping in combinatie met één vrijstellingspercentage. De voorstellen bewerkstelligen namelijk wel progressiviteit in de afname van de vrijstelling, hetgeen ook recht doet aan het welfaristische uitgangspunt dat mogelijke positieve externe effecten afvlakken naar mate de omvang van de verkrijging stijgt. Bovendien doen de voorstellen mijns inziens recht aan de Nederlandse politieke herverdelingsvoorkeuren, doordat het voordeel van de faciliteit relatief meer neerslaat bij mkb-ondernemingen.⁴⁷⁵ Ik erken dat de veelheid aan vrijstellingspercentages een complexer karakter van de regeling creëert, maar dat zou mijns inziens geen reden moeten zijn om dergelijke versoeringen af te wijzen.⁴⁷⁶

Een keuze voor en tussen de door mij voorgestelde vrijstellingsregimes kan arbitrair worden geacht. Toch heb ik een voorkeur voor een hervorming door middel van invoering van een ‘begrenzingsbedrag’. Gezien het doel van de BOR om de economische bedrijvigheid van voornamelijk mkb-ondernemingen niet te belemmeren, komt aftopping van de vrijstelling op €5 miljoen mij namelijk ruim voor. Het afgesmolten vrijstellingspercentage is dan namelijk nog gericht op verkrijgingen van ondernemingsvermogen tot een hoogte van €12.250.000. Ondernemingen met een dergelijke balanswaarde worden volgens de Europese Commissie niet meer aangemerkt als ‘small’.⁴⁷⁷ Bovendien bestond bij de vormgeving van het grensbedrag van de 100%-vrijstelling reeds consensus bij een waarde van €1 miljoen. Ook kan kritisch worden gewezen op de ‘scheve’ neerslag van het budgettaire beslag bij voornamelijk het geringe aantal ondernemingen met een waarde aan ondernemingsvermogen van boven de €5 miljoen. In zoverre heeft het voorstel voor invoering van een ‘begrenzingsbedrag’ op €5 miljoen mijn voorkeur. Daarmee wordt de vrijstelling namelijk relatief meer gericht op ondernemingen met een waarde tót €5 miljoen.

Dit wil niet zeggen dat bij invoering van een ‘begrenzingsbedrag’ voor verkrijgingen met een goingconcernwaarde van boven de €5 miljoen geen vrijstelling meer geldt. Voor dergelijke verkrijgingen geldt namelijk nog steeds een vrijstelling, zij het dat die weliswaar is afgetopt op €2.325.000. Bovendien blijft de rentedragende betalingsregeling behouden, hetgeen overige liquiditeitsproblemen afdoende wegneemt. Mocht het voorstel voor invoering van een ‘begrenzingsbedrag’ niet ruim genoeg geacht worden, dan kan het voorstel voor invoering van een ‘aftoppingsbedrag’ worden overwogen. Beide voorstellen bereiken in ieder geval dat het budgettaire beslag van de BOR relatief meer neerslaat bij mkb-ondernemingen, hetgeen meer het geval is dan bij de beoordeelde hervormingen waarin de vrijstelling goingconcernwaarde behouden blijft. Voor zowel het voorstel tot ‘aftopping’ als ‘begrenzing van het vrijstellingsbedrag’ is daarom in respectievelijk Appendix A.2 en B.2 een handreiking gedaan tot wijziging van wettekst van artikel 35b SW. Ik erken evenwel dat ook de door mij aangedragen voorstellen op bezwaren stuiten. Het blijft dan ook zoeken naar de heilige graal onder de hervormingen van de BOR, maar wellicht wordt met deze voorstellen, en in het bijzonder met het voorstel tot ‘begrenzing’, een meer passende handreiking geboden dan de reeds gedane hervormingsvoorstellen.

4.4 Deelconclusie

In dit hoofdstuk stonden de volgende deelvragen centraal:

4. In hoeverre voldoet de BOR anno 2023 aan de toetsingscriteria van legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doelmatigheid en doeltreffendheid?

---

⁴⁷⁵ Zie par. 2.2, 2.3.4 & 2.4.2.

⁴⁷⁶ Vgl. Hoogwout, *NLFs* 2020/0239; De Wijckerslooth-Lhoëst, *WPNR* 2020/795, p. 698.

⁴⁷⁷ Zie ook art. 2 Aanbeveling 2003/361/EG.

5. Welke voorstellen tot hervorming van de BOR kunnen worden overwogen op basis van de fiscale literatuur en de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, en in hoeverre voldoen die voorstellen vanuit het perspectief van legitimiteit, neutraliteit, gelijkheid, doeltreffendheid en doelmatigheid?

Deelvraag 4 is in paragraaf 4.2 aan bod gekomen. Daartoe is de legitimiteit van overheidsingrijpen door de BOR benaderd op basis van het bestaan van externe effecten en kapitaalmarktfaalen. Het overheidsingrijpen valt op basis van externe effecten moeilijk te legitimeren, omdat het netto welvaartseffect thans ambigu is. Het overheidsingrijpen is wel legitiem op basis van de aantoonbare financieringsproblemen vanwege kapitaalmarktfaalen bij met name, maar niet beperkt tot, mkb-ondernemingen. De aanvaardbaarheid van het overheidsingrijpen is vervolgens beoordeeld op basis van de andere toetsingscriteria.

Allereerst is daartoe uiteengezet dat de Hoge Raad heeft geoordeeld dat de BOR niet in strijd is met het gelijkheidsbeginsel. Wel meen ik dat de vrijstelling goingconcernwaarde spanning oplevert met het gelijkheidsbeginsel, hetgeen ik tot een hoogte van 75 procent te aanvaarden acht. Voorts acht ik de vrijstelling goingconcernwaarde in strijd met het draagkrachtbeginsel, maar de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde en de betalingsregeling van artikel 25 lid 12 IW 1990 niet.

Deze laatste conclusie geldt naar mijn mening ook vanuit neutraliteitsoogpunt. De vrijstelling goingconcernwaarde werkt namelijk verstorend, terwijl de hogere liquidatiewaarde en de betalingsregeling aanvaardbaar zijn vanuit neutraliteitsperspectief. Vanuit neutraliteitsoogpunt acht ik het wenselijk om verkrijgingen van ondernemingsvermogen zowel krachtens erfrecht als schenking gelijk te behandelen. Voorts kan de BOR verstorend werken als daarmee een prikkel wordt gegeven om familieleden aan te wijzen als opvolger.

Tenslotte zijn de faciliteiten beoordeeld op doeltreffend- en doelmatigheid. Zowel vanuit het doel om liquiditeitsproblemen weg te nemen, als het stimuleren van de economische bedrijvigheid, acht ik deze faciliteiten doeltreffend. Vanuit doelmatigheidsperspectief kan die conclusie niet zonder meer worden getrokken. Op basis van het liquiditeitselement zou een betalingsregeling namelijk een afdoende middel vormen om financieringsbehoeften weg te nemen, hetgeen leidt tot de conclusie dat de vrijstelling goingconcernwaarde niet valt te aanvaarden vanuit doelmatigheidsperspectief. Dat is overigens niet het geval voor de rentedragende betalingsregeling en de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde. Vanuit het economische-bedrijvigheidselement kan evenwel niet met zekerheid worden gezegd of de vrijstelling goingconcernwaarde niet doelmatig is, omdat het netto economische effect van een dergelijke vrijstelling thans empirisch niet is aangetoond. Dit betreft evenwel een secundaire doelstelling, waardoor versobering van deze vrijstelling wel voor de hand ligt. Daarbij kan rekening worden gehouden met de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Nederland omringende landen en het welfaristische uitgangspunt dat het optimaal is als de vrijstelling progressief afneemt en tendeert naar nihil voor grotere vermogens.

Deelvraag 5 is in paragraaf 4.3 aan bod gekomen. Allereerst zijn daartoe verschillende voorstellen tot hervorming van de BOR behandeld. De uitgangspunten van deze hervormingsvoorstellen zijn opgedeeld in een vijftal categorieën en vervolgens beoordeeld vanuit de toetsingscriteria, hetgeen schematisch is weergegeven in figuur 9.

Tot slot zijn twee suggesties tot aanpassing van de vrijstelling goingconcernwaarde gedaan. Voorgesteld wordt om deze vrijstelling, conform de *abschmelzenden Verschonungsabschlag*, in procentpunten af te laten smelten in tranches gekoppeld aan de goingconcernwaarde, totdat het vrijstellingspercentage een ‘nihilpunt’ bereikt. Op deze wijze wordt recht gedaan aan de welfaristische uitgangspunten en slaat het budgettaire beslag relatief meer neer bij mkb-

ondernemingen, waarvoor de faciliteit met name is bedoeld. De twee voorstellen onderscheiden zich door de manier waarop het ‘nihilpunt’ wordt bereikt. Ten eerste is daartoe de invoering van een ‘aftoppingsbedrag’ voorgesteld, waardoor het bedrag van de vrijstelling voor de goingconcernwaarde wordt afgetopt op een bedrag van €5 miljoen. Ten tweede, is de invoering van een ‘begrenzingsbedrag’ voorgesteld, waardoor het ‘nihilpunt’ wordt bereikt bij een goingconcernwaarde van €5 miljoen. Dit laatste voorstel heeft mijn voorkeur, omdat de vrijstelling dan relatief meer neerslaat bij bedrijven met een waarde tót €5 miljoen. De vrijstelling wordt dan indirect afgetopt op €2.325.000.

Voorstel		Beoordelingscriteria					
		Gelijkheid	Draagkracht	Neutraliteit	Doeltreffend	Doelmatig	
I.	Betalingsregeling	++	--	++	-	-	
II.	Afschaffing vrijstelling goingconcernwaarde	++	++	++	+	+/-	
III.	Vrijstelling 25% en aftopping op:	€1 mln.	+	--	--	+	-
		€5 mln.	+	--	--	+	-
IV.	Voorstel RB; grensbedrag €5 mln. vrijstelling 75%.	-	--	--	++	-	
V.	Duitsland	-	--	--	++	--	

Figuur 9: Beoordeling hervormingsvoorstellen BOR.

Legenda: Voldoet (++); Aanvaardbaar (+); Ambigu (+/-); Bezwaarlijk (-); Voldoet niet (--).

Hoofdstuk 5: Conclusie

5.1 Beantwoording hoofd- en deelvragen

In dit onderzoek staat de volgende hoofdvraag centraal:

In hoeverre is hervorming van de bedrijfsopvolgingsregeling, zoals thans vormgegeven in de Successiewet 1956, wenselijk en hoe zou deze vorm moeten worden gegeven op basis van economische theorie, hervormingsvoorstellen gedaan in de fiscale literatuur en/of de Duitse bedrijfsopvolgingsregeling?

5.1.1 Beantwoording deelvragen

Deze hoofdvraag tracht ik te beantwoorden aan de hand van de beantwoording van de deelvragen.

1. Wat zijn de economische effecten van een fiscale faciliteit die het verkrijgen van ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht stimuleert?

Bij een fiscale beleidsanalyse op basis van de welvaartseconomie geldt als uitgangspunt dat zowel individuen als de overheid streven naar nutsmaximalisatie. Overheden kunnen daartoe belastingen inzetten, hetgeen efficiëntieverhogend kan werken wanneer marktfalen wordt gecorrigeerd en verstoringen gecompenseerd. Met betrekking tot de en schenk- en erfbelasting kan belastingheffing verstorend werken door externe effecten van het doen van giften, het karakter van giften en motieven van de donor. Idealiter wordt belastingheffing afgestemd op basis van deze effecten, maar dat vereist nader empirisch onderzoek en lijkt praktisch niet haalbaar. Wel kan worden geconcludeerd dat progressie in belastingheffing en de afbouw van subsidieverlening optimaal is vanuit welfaristisch oogpunt.

Fiscale faciëring van verkregen ondernemingsvermogen krachtens schenking of erfrecht creëert verschillende economische effecten. Ten eerste stimuleert het ondernemerschap, maar tegelijkertijd pensionering. Ten tweede heeft het een positief effect op het voortbestaan, het aantal investeringen, de werkgelegenheidsverschaffing en de economische groei van (familie)bedrijven. Ten derde kan het een negatief effect hebben wanneer het leidt tot inefficiënte instandhouding van bedrijven door minder productieve bedrijfsopvolgers. Het totale economische effect op de geaggregeerde welvaart is daarbij enerzijds afhankelijk van de interactie tussen deze verschillende effecten, hetgeen negatief is. Anderzijds is het afhankelijk van de interactie met het motief en het karakter van de verkrijging, hetgeen ambigu is. Het netto-effect dient uit nader empirisch onderzoek te blijken.

2. Wat houdt de huidige bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet 1956 in, wat is de ratio erachter en hoe is de regeling tot stand gekomen?

De Successiewet 1956 kan worden beschouwd als een verkrijgersbelasting, met als dragende rechtsgrond het draagkrachtbeginsel. De verkrijger van ondernemingsvermogen is in beginsel belasting verschuldigd over de goingconcern- of hogere liquidatiewaarde. Bij bedrijfsopvolgingen kan door toepassing van de BOR evenwel voorwaardelijk een vrijstelling of rentedragend uitstel van belasting op verzoek worden verkregen. Daarbij vervalt de voorwaardelijkheid als aan het voortzettingsvereiste wordt voldaan. Voor het begrip bedrijfsopvolging zijn verder het begrip ondernemingsvermogen en het bezitsvereiste van belang. De vrijstelling bestaat uit een 100%-vrijstelling voor de goingconcernwaarde tot €1.205.871 en een 83%-vrijstelling voor het meerdere. Daarnaast geldt een 100%-vrijstelling voor de liquidatiewaarde die hoger is dan de goingconcernwaarde.

Doel van de BOR is te voorkomen dat de continuïteit van de onderneming in gevaar komt indien liquide middelen moeten worden onttrokken om de schenk- of erfbelasting te voldoen, hetgeen geen bedreiging mag vormen voor reële bedrijfsoverdrachten vanwege het belang van de onbelemmerde voortzetting van economische bedrijvigheid bij met name mkb-ondernemingen. Primair is het doel daarbij gelegen in het liquiditeitselement en secundair in het economische-bedrijvigheidselement. Aanvankelijk stond het wegnemen van liquiditeitsproblemen centraal en bestond de faciliteit slechts uit een betalingsregeling. Over de jaren is de faciliteit verruimd met een vrijstelling en is het vrijstellingspercentage verhoogd onder meer vanwege het ‘sociaal-economische belang’. De wetgever heeft evenwel nooit zijn standpunt – dat een vrijstelling niet opportuun was – weerlegd en nooit onderbouwd in hoeverre verschuldigde successierechten een gevaar vormen voor de continuïteit van ondernemingen.

3. Hoe zijn de bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Duitse *Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz* vormgegeven en in hoeverre verschillen die van de Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling?

In Duitsland wordt erf- en schenkbelasting in beginsel ook bij de verkrijger over verkregen ondernemingsvermogen geheven, tegen de waarde in het economisch verkeer of hogere liquidatiewaarde en gerechtvaardigd op basis van het draagkrachtbeginsel. Deze heffing kan ook voorwaardelijk worden vrijgesteld door middel van algemene en specifieke vrijstellingen voor ondernemingsvermogen. Een algemene rentedragende invorderingsfaciliteit bestaat evenwel slechts voor verkrijgingen krachtens erfrecht.

Om in aanmerking te komen voor deze bedrijfsopvolgingsfaciliteiten gelden verschillende voorwaarden. Zo dient sprake te zijn van kwalificerend (ondernemings-)vermogen (i.e. *Begünstigtes Vermögen*), geldt een bezitsei voor aandelen in kapitaalvennootschappen (i.e. *Mindestbeteiligung*) en gelden voortzettingsvereisten met betrekking tot loonbetalingen en het aanhouden van het ondernemingsvermogen (c.q. *Lohnsummenfrist* en *Behaltenfrist*). In vergelijking tot de BOR wijken die vereisten af van het ondernemingsvermogen, de bezitsei en voortzettingsei. Bovendien bestaan in Duitsland meer wettelijk vastgelegde aanvullingen en uitzonderingen op deze eisen.

Ook verschilt de doelstelling van de Duitse faciliteiten van die van de BOR. De doelstelling is namelijk breder geformuleerd. Zo vormt het behoud van werkgelegenheid en sociale cohesie een specifieke rechtvaardigingsfactor. Wel nemen mkb-ondernemingen ook een bijzondere positie in. Alleen voor die bedrijven is het ontbreken van een *Bedürfnisprüfung* namelijk te rechtvaardigen. Desalniettemin zijn de faciliteiten in beginsel generiek van aard en keert de *Bedürfnisprüfung* slechts terug in het aangebrachte verschil in keuzeregimes bij een *erwerbsbezogene Prüfschwelle* vanaf €26 miljoen.

Op het gebied van de vrijstellingsfaciliteiten bestaan verschillende verschillen met de BOR. Zo berusten de algemene vrijstellingen op twee keuzeregimes die respectievelijk onder en boven een waarderingsgrens van €26 miljoen aan verkregen kwalificerend (ondernemings-)vermogen van toepassing zijn. Voor verkrijgingen tot €26 miljoen kan een keuze worden gemaakt tussen de 85%-vrijstelling (c.q. *Regelverschonung*), of de 100%-vrijstelling (c.q. *Optionsverschonung*). Voorts kan voor verkrijgingen met een hogere waarde enerzijds de keuze worden gemaakt tussen de *abschmelzenden Verschonungsabschlag*, op basis waarvan een keuze voor de 85%- of 100%-vrijstelling met één procentpunt afsmelt voor iedere €750.000 waarmee de verkrijging €26 miljoen overschrijdt. Het vrijstellingspercentage bedraagt dan in beginsel nihil bij een verkrijging van €89,75 of €90 miljoen. Anderzijds kan worden gekozen voor de *Verschonungsbedarfsprüfung*, op basis waarvan kwijtschelding kan worden verleend voor de belasting die niet kan worden voldaan uit het beschikbare vermogen (*verfügbaren Vermögen*). Ook kan in dat geval betalingsuitstel worden verkregen voor zowel verkrijgingen krachtens schenking als erfrecht wanneer invordering leidt tot ‘aanzienlijke moeilijkheden’. Bij

de keuze voor de 100%-vrijstelling of de *Verschonungsbedarfsprüfung* gelden strengere voortzettingseisen. Daarnaast kan als aanvullende faciliteit voor verkrijgingen met een waarde tot €3 miljoen nog een kwijtschelding op basis van het *Abzugsbetrag* gelden, en kunnen familiebedrijven, vóór toepassing van algemene vrijstellingsregimes, aanspraak maken op een specifieke vrijstelling in de vorm van *Vorwegabschlag*.

4. *In hoeverre voldoet de BOR anno 2023 aan de toetsingscriteria van legitimiteit, gelijkheid, neutraliteit, doelmatigheid en doeltreffendheid?*

Overheidsingrijpen door middel van de BOR kan moeilijk worden gelegitimeerd op basis van externe effecten, omdat het netto welvaartseffect vooralsnog ambigu is. Dit kan wel op basis van kapitaalmarkfalen, hetgeen voornamelijk optreedt bij mkb-ondernemingen. De aanvaardbaarheid van de huidige vormgeving van de BOR is beoordeeld op basis van gelijkheid, neutraliteit, doeltreffend- en doelmatigheid.

Volgens de Hoge Raad is de BOR niet in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Naar mijn mening levert de vrijstelling goingconcernwaarde daar evenwel spanning mee op, hetgeen nog valt te aanvaarden bij een vrijstellingspercentage tot 75 procent. Deze vrijstelling voldoet evenwel niet op basis van het draagkrachtbeginsel en evenmin vanuit neutraliteitsoogpunt. Dit alles geldt daarentegen niet voor de betalingsregeling en de vrijstelling voor de hoger liquidatiewaarde. Voorts kan de BOR, zowel vanuit het liquiditeits- als het economische-bedrijvigheidselement, als doeltreffend worden aangemerkt, in de zin dat de heffing van schenk- en erfbelasting zodanig wordt weggenomen dat het daarvoor geen belemmering vormt. Vanuit doelmatigheidsperspectief kan die conclusie evenwel niet zonder meer worden getrokken. Hoewel de BOR als niet doelmatig kan worden beschouwd voor het liquiditeitselement, is dat niet het geval voor het economische-bedrijvigheidselement. Daarvoor bestaat namelijk onvoldoende empirisch bewijs over de economische effecten. Vanuit de primaire doelstelling lijkt versobering van de BOR evenwel voor de hand te liggen.

5. *Welke voorstellen tot hervorming van de BOR kunnen worden overwogen op basis van de fiscale literatuur en de Duitse bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, en in hoeverre voldoen die voorstellen vanuit het perspectief van legitimiteit, neutraliteit, gelijkheid, doeltreffendheid en doelmatigheid?*

Verskillende voorstellen zijn gedaan ter hervorming van de BOR. Zo kan worden overwogen om: (I) de BOR te vervangen door een betalingsregeling; (II) de vrijstelling goingconcernwaarde af te schaffen; (III) de vrijstelling goingconcernwaarde af te toppen, al dan niet in combinatie met verlaging van het vrijstellingspercentage; (IV) het grensbedrag van de 100%-vrijstelling te verhogen en de 83%-vrijstelling simultaan te verlagen, of (V) de BOR aan te passen naar het Duitse systeem. Geen van deze voorstellen is zonder bezwaren, maar afschaffing van de vrijstelling goingconcernwaarde stuit op de minste weerstand. Toch zou die afschaffing voorbarig zijn wanneer onderzoek naar de neveneffecten ontbreekt. Wel zou aanpassing kunnen plaatsvinden op basis van verschillende uitgangspunten. Zo dient de vrijstelling meer te worden gericht op mkb-ondernemingen en is het vanuit welfaristisch perspectief wenselijk om progressie aan te brengen in de afbouw van de vrijstelling. Daartoe kan een voorbeeld worden genomen aan de *abschmelzenden Verschonungsabschlag*. Bovendien dient het vrijstellingspercentage ten minste te worden verlaagd tot 75 procent.

5.1.2 Beantwoording hoofdvraag

In hoeverre is hervorming van de bedrijfsopvolgingsregeling, zoals thans vormgegeven in de Successiewet 1956, wenselijk en hoe zou deze vorm moeten worden gegeven op

basis van economische theorie, hervormingsvoorstellen gedaan in de fiscale literatuur en/of de Duitse bedrijfsopvolgingsregeling?

Op basis van het liquiditeitslement kan afschaffing van de vrijstelling goingconcernwaarde in beginsel wenselijk worden geacht. Die wenselijkheid kan evenwel niet worden bevestigd op basis van de secundaire doelstelling met betrekking tot het economische-bedrijvigheidslement. Thans ontbreekt namelijk afdoende empirisch onderzoek naar de (economische) neveneffecten van de BOR. Dit laatste dient evenwel niet primair te worden meegewogen in de beoordeling over de wenselijkheid van aanpassing van de vrijstelling. In zoverre kan het wenselijk zijn de BOR te versoberen. Ook op basis van het gelijkheidsbeginsel, draagkrachtbeginsel en vanuit neutraliteitsoogpunt bestaat daar aanleiding toe.

Bij een dergelijke versobering dient wel rekening te worden gehouden met een aantal uitgangspunten. Allereerst is het namelijk wenselijk om de vrijstelling meer te richten op mkb-ondernemingen. Voornamelijk voor die sector valt de BOR te legitimeren en is de faciliteit bedoeld. Ten tweede is het vanuit welfaristische perspectief optimaal om progressie in de afbouw van het vrijstellingspercentage te hebben, waar thans geen sprake van is. Ten derde zou bij een versobering van de vrijstelling goingconcernwaarde gestreefd moeten worden naar een vrijstellingspercentage van ten hoogste 75 procent. Tot slot dient de versobering niet te leiden tot een aanpassing van de vrijstelling voor de hogere liquidatiewaarde, hetgeen een wenselijke faciliteit vormt.

Op basis van deze uitgangspunten zijn twee hervormingsvoorstellen van de vrijstelling voor de goingconcernwaarde gedaan. In beide voorstellen bedraagt het vrijstellingspercentage 75 procent tot aan een bepaalde goingconcernwaarde, waarna het vrijstellingspercentage afsmelt in tranches. Daarnaast vormt in beide voorstellen het bedrag van €1 miljoen, dat onder politieke consensus aanvankelijk is ingevoerd in de BOR als specifieke tegemoetkoming voor mkb-bedrijven, de inspiratie voor het startpunt van de afsmelting. Voorts is bij beide voorstellen de 'scheve verdeling' van de neerslag van het budgettaire beslag bij voornamelijk verkrijgingen met een waarde van boven de €5 miljoen als uitgangspunt genomen voor het afsmelten van het vrijstellingspercentage naar een 'nihilpunt'. Bij het ene voorstel vormt dit bedrag van €5 miljoen de inspiratie voor een 'aftoppingsbedrag' en bij het andere voorstel voor een 'begrenzingsbedrag'.

In het voorstel waarin het vrijstellingsbedrag op basis van het 'aftoppingsbedrag' wordt afgetopt, smelt het vrijstellingspercentage procentpuntsgewijs af in tranches van €150.000 voor verkrijgingen die een waarde van €1 miljoen overstijgen. In dat geval is het vrijstellingspercentage nihil voor zover de goingconcernwaarde een waarde van €12.250.000 overschrijdt (c.q. het 'nihilpunt'). Vanaf dat 'nihilpunt' is de vrijstelling afgetopt op €4.912.500 (c.q. het 'aftoppingsbedrag').

In het voorstel waarin de vrijstellingsfaciliteit wordt begrensd op basis het 'begrenzingsbedrag', smelt het vrijstellingspercentage procentpuntsgewijs af in tranches van €50.000 voor verkrijgingen die een waarde van €1.250.000 overstijgen. In dat geval is het vrijstellingspercentage nihil voor zover de goingconcernwaarde een waarde van €5 miljoen overschrijdt (c.q. het 'nihilpunt' en tevens 'begrenzingsbedrag'). Vanaf dat punt is de vrijstelling afgetopt op €2.325.000.

5.2 Aanbevelingen en suggesties voor vervolgonderzoek

5.2.1 Aanbevelingen

Ik zou de wetgever beide hervormingsvoorstellen, zoals ik die hiervoor heb gedaan, in overweging willen geven. Beide voorstellen bereiken dat het budgettaire beslag van de BOR relatief meer neerslaat bij mkb-ondernemingen. Dit is het meest het geval bij het voorstel voor

begrenzing, hetgeen daarom mijn voorkeur geniet. Mocht dat niet ruim genoeg zijn, dan kan het voorstel voor aftopping worden overwogen. Er kleven ook nadelen aan deze voorstellen. Het blijft dan ook zoeken naar de heilige graal onder de hervormingen van de BOR, maar wellicht biedt dit een passende handreiking tot hervorming ten opzichte van de reeds gedane hervormingsvoorstellen.

5.2.2 Suggesties voor vervolgonderzoek

In dit onderzoek lag de nadruk op de vormgeving van de vrijstelling van artikel 35b lid 1 SW. Daartoe is fiscale faciëring van bedrijfsoverdrachten vanuit welfaristisch perspectief beoordeeld. Ik acht het evenwel wenselijk dat in vervolgonderzoek wordt gekeken naar:

- het interactie-effect van de motieven en karakteristieken van het doen van giften met de economische effecten van de BOR;
- de richting van het welvaartseffect voor het opgevatte geluk van bedrijfsopvolgers die het familiebedrijf overnemen;⁴⁷⁸
- de welvaartseffecten van het hanteren van het begrip ondernemingsvermogen en de bezits- en voortzettingsvereisten;
- de empirische welvaartseffecten die worden geïnduceerd door migratie-effecten en een internationaal level-playing-field, en
- de empirische aantoonbaarheid dat de BOR een prikkel induceert om ondernemingsvermogen eerder over te dragen aan familieleden.

Verder acht ik nader onderzoek naar de knelpunten in de discrepantie tussen het begrip kwalificerend ondernemingsvermogen en het objectieve ondernemingsvermogen noodzakelijk. Daarnaast acht ik het wenselijk om ook aspecten van bedrijfsopvolgingsregelingen in andere landen dan de Nederland omringende landen te onderzoeken.

---

⁴⁷⁸ Zie uitgebreider Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140, p. 956-957.

Appendix A: Hervormingvoorstel door middel van ‘aftopping’

A.1: Tabel met verloop van de vrijstelling

In de onderstaande tabel is schematisch weergegeven hoe de afsmelting van het vrijstellingspercentage verloopt wanneer de vrijstelling goingconcernwaarde wordt aangepast door middel van aftopping van het vrijstellingsbedrag. Zoals in de tabel bij ‘Start afsmelting’ is weergegeven, smelt het vrijstellingspercentage met één procentpunt af per tranche van €150.000, totdat het ‘nihilpunt’ is bereikt. Vanaf een goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen van €12.500.000 is het vrijstellingsbedrag dan afgetopt op €4.912.000.

Puntaanduiding	Goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen	Tranche	Vrijstellingspercentage van de tranche	Vrijgestelde bedrag van de tranche	Cumulatief vrijstellingsbedrag
	€ 0	€ 0	75	€ 0	€ 0
	€ 100.000	€ 100.000	75	€ 75.000	€ 75.000
	€ 250.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 187.500
	€ 400.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 300.000
	€ 550.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 412.500
	€ 700.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 525.000
	€ 850.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 637.500
Start afsmelting	€ 1.000.000	€ 150.000	75	€ 112.500	€ 750.000
	€ 1.150.000	€ 150.000	74	€ 111.000	€ 861.000
	€ 1.300.000	€ 150.000	73	€ 109.500	€ 970.500
	€ 1.450.000	€ 150.000	72	€ 108.000	€ 1.078.500
	€ 1.600.000	€ 150.000	71	€ 106.500	€ 1.185.000
	€ 1.750.000	€ 150.000	70	€ 105.000	€ 1.290.000
	€ 1.900.000	€ 150.000	69	€ 103.500	€ 1.393.500
	€ 2.050.000	€ 150.000	68	€ 102.000	€ 1.495.500
	€ 2.200.000	€ 150.000	67	€ 100.500	€ 1.596.000
	€ 2.350.000	€ 150.000	66	€ 99.000	€ 1.695.000
	€ 2.500.000	€ 150.000	65	€ 97.500	€ 1.792.500
	€ 2.650.000	€ 150.000	64	€ 96.000	€ 1.888.500
	€ 2.800.000	€ 150.000	63	€ 94.500	€ 1.983.000
	€ 2.950.000	€ 150.000	62	€ 93.000	€ 2.076.000
	€ 3.100.000	€ 150.000	61	€ 91.500	€ 2.167.500
	€ 3.250.000	€ 150.000	60	€ 90.000	€ 2.257.500
	€ 3.400.000	€ 150.000	59	€ 88.500	€ 2.346.000
	€ 3.550.000	€ 150.000	58	€ 87.000	€ 2.433.000
	€ 3.700.000	€ 150.000	57	€ 85.500	€ 2.518.500
	€ 3.850.000	€ 150.000	56	€ 84.000	€ 2.602.500
	€ 4.000.000	€ 150.000	55	€ 82.500	€ 2.685.000
	€ 4.150.000	€ 150.000	54	€ 81.000	€ 2.766.000
	€ 4.300.000	€ 150.000	53	€ 79.500	€ 2.845.500
	€ 4.450.000	€ 150.000	52	€ 78.000	€ 2.923.500
	€ 4.600.000	€ 150.000	51	€ 76.500	€ 3.000.000
	€ 4.750.000	€ 150.000	50	€ 75.000	€ 3.075.000
	€ 4.900.000	€ 150.000	49	€ 73.500	€ 3.148.500
	€ 5.050.000	€ 150.000	48	€ 72.000	€ 3.220.500
	€ 5.200.000	€ 150.000	47	€ 70.500	€ 3.291.000
	€ 5.350.000	€ 150.000	46	€ 69.000	€ 3.360.000
	€ 5.500.000	€ 150.000	45	€ 67.500	€ 3.427.500
	€ 5.650.000	€ 150.000	44	€ 66.000	€ 3.493.500
	€ 5.800.000	€ 150.000	43	€ 64.500	€ 3.558.000
	€ 5.950.000	€ 150.000	42	€ 63.000	€ 3.621.000
	€ 6.100.000	€ 150.000	41	€ 61.500	€ 3.682.500
	€ 6.250.000	€ 150.000	40	€ 60.000	€ 3.742.500
	€ 6.400.000	€ 150.000	39	€ 58.500	€ 3.801.000

Puntaanduiding	Goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen	Tranche	Vrijstellingspercentage van de tranche	Vrijgestelde bedrag van de tranche	Cumulatief vrijstellingsbedrag
	€ 6.550.000	€ 150.000	38	€ 57.000	€ 3.858.000
	€ 6.700.000	€ 150.000	37	€ 55.500	€ 3.913.500
	€ 6.850.000	€ 150.000	36	€ 54.000	€ 3.967.500
	€ 7.000.000	€ 150.000	35	€ 52.500	€ 4.020.000
	€ 7.150.000	€ 150.000	34	€ 51.000	€ 4.071.000
	€ 7.300.000	€ 150.000	33	€ 49.500	€ 4.120.500
	€ 7.450.000	€ 150.000	32	€ 48.000	€ 4.168.500
	€ 7.600.000	€ 150.000	31	€ 46.500	€ 4.215.000
	€ 7.750.000	€ 150.000	30	€ 45.000	€ 4.260.000
	€ 7.900.000	€ 150.000	29	€ 43.500	€ 4.303.500
	€ 8.050.000	€ 150.000	28	€ 42.000	€ 4.345.500
	€ 8.200.000	€ 150.000	27	€ 40.500	€ 4.386.000
	€ 8.350.000	€ 150.000	26	€ 39.000	€ 4.425.000
	€ 8.500.000	€ 150.000	25	€ 37.500	€ 4.462.500
	€ 8.650.000	€ 150.000	24	€ 36.000	€ 4.498.500
	€ 8.800.000	€ 150.000	23	€ 34.500	€ 4.533.000
	€ 8.950.000	€ 150.000	22	€ 33.000	€ 4.566.000
	€ 9.100.000	€ 150.000	21	€ 31.500	€ 4.597.500
	€ 9.250.000	€ 150.000	20	€ 30.000	€ 4.627.500
	€ 9.400.000	€ 150.000	19	€ 28.500	€ 4.656.000
	€ 9.550.000	€ 150.000	18	€ 27.000	€ 4.683.000
	€ 9.700.000	€ 150.000	17	€ 25.500	€ 4.708.500
	€ 9.850.000	€ 150.000	16	€ 24.000	€ 4.732.500
	€ 10.000.000	€ 150.000	15	€ 22.500	€ 4.755.000
	€ 10.150.000	€ 150.000	14	€ 21.000	€ 4.776.000
	€ 10.300.000	€ 150.000	13	€ 19.500	€ 4.795.500
	€ 10.450.000	€ 150.000	12	€ 18.000	€ 4.813.500
	€ 10.600.000	€ 150.000	11	€ 16.500	€ 4.830.000
	€ 10.750.000	€ 150.000	10	€ 15.000	€ 4.845.000
	€ 10.900.000	€ 150.000	9	€ 13.500	€ 4.858.500
	€ 11.050.000	€ 150.000	8	€ 12.000	€ 4.870.500
	€ 11.200.000	€ 150.000	7	€ 10.500	€ 4.881.000
	€ 11.350.000	€ 150.000	6	€ 9.000	€ 4.890.000
	€ 11.500.000	€ 150.000	5	€ 7.500	€ 4.897.500
	€ 11.650.000	€ 150.000	4	€ 6.000	€ 4.903.500
	€ 11.800.000	€ 150.000	3	€ 4.500	€ 4.908.000
	€ 11.950.000	€ 150.000	2	€ 3.000	€ 4.911.000
	€ 12.100.000	€ 150.000	1	€ 1.500	€ 4.912.500
Nihilpunt	€ 12.250.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500
	€ 12.400.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500
	€ 12.550.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500
	€ 12.700.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500
	€ 12.850.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500
	€ 13.000.000	€ 150.000	0	€ 0	€ 4.912.500

A.2: Voorstel tot wetwijziging

Op hoofdlijnen leidt de wijziging van artikel 35b SW op basis van het voorstel tot ‘aftopping’ van het vrijstellingsbedrag voor de goingconcernwaarde tot de volgende wijzigingen:

- aan de aanhef van het eerste lid wordt toegevoegd: «de som van»;
- de redactie van het eerste lid onderdeel a en b wordt vervangen;
- aan de redactie van het eerste lid wordt onderdeel c toegevoegd, en
- een achtste lid wordt toegevoegd.

Voor zover relevant luidt de redactie van artikel 35b SW na die wijzigingen concreet:

Artikel 35b Successiewet 1956:

1. Indien tot de verkrijging ondernemingsvermogen behoort als bedoeld in artikel 35c, dat wordt verkregen in het kader van een bedrijfsopvolging als bedoeld in het vijfde lid, wordt op verzoek van de verkrijger een voorwaardelijke vrijstelling verleend van de som van:
  - a. de liquidatiewaarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft, voor zover die liquidatiewaarde hoger is dan de waarde going concern;
  - b. 75% van de waarde going concern van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft, voor zover de waarde going concern €1.000.000 niet te boven gaat, en
  - c. het product van:
    - i. iedere afzonderlijke tranche ter grootte van €150.000 waarmee het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft een waarde van €1.000.000 te boven gaat,
en
    - ii. het vrijstellingspercentage, zoals bedoelde in lid 8, dat van toepassing is op die afzonderlijke tranche.

...
8. Het vrijstellingspercentage komt overeen met de uitkomst van 75% verminderd met een procentpunt voor iedere tranche van €150.000 waarmee het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft een waarde van €1.000.000 te boven gaat.

Appendix B: Hervormingsvoorstel door middel van ‘begrenzing’

B.1: Tabel met verloop van de vrijstelling

In de onderstaande tabel is schematisch weergegeven hoe de afsmelting van het vrijstellingspercentage verloopt wanneer de vrijstelling goingconcernwaarde wordt aangepast door middel van ‘begrenzing’ van de vrijstellingsfaciliteit. Zoals in de tabel bij ‘Start afsmelting’ is weergegeven, smelt het vrijstellingspercentage met één procentpunt af per tranche van €50.000, totdat het ‘nihilpunt’ is bereikt. Vanaf een goingconcernwaarde van het ondernemingsvermogen van €5.000.000 is het vrijstellingsbedrag dan afgetopt op €2.325.000.

Puntaanduiding	Goingconcern-waarde van het ondernemingsvermogen	Tranche	Vrijstellingspercentage van de tranche	Vrijgestelde bedrag van de tranche	Cumulatief Vrijstellingsbedrag
	€ 0	€ 0	75	€ 0	€ 0
	€ 50.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 37.500
	€ 100.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 75.000
	€ 1.000.000	€ 900.000	75	€ 675.000	€ 750.000
	€ 1.050.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 787.500
	€ 1.100.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 825.000
	€ 1.150.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 862.500
Start afsmelting	€ 1.200.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 900.000
	€ 1.250.000	€ 50.000	75	€ 37.500	€ 937.500
	€ 1.300.000	€ 50.000	74	€ 37.000	€ 974.500
	€ 1.350.000	€ 50.000	73	€ 36.500	€ 1.011.000
	€ 1.400.000	€ 50.000	72	€ 36.000	€ 1.047.000
	€ 1.450.000	€ 50.000	71	€ 35.500	€ 1.082.500
	€ 1.500.000	€ 50.000	70	€ 35.000	€ 1.117.500
	€ 1.550.000	€ 50.000	69	€ 34.500	€ 1.152.000
	€ 1.600.000	€ 50.000	68	€ 34.000	€ 1.186.000
	€ 1.650.000	€ 50.000	67	€ 33.500	€ 1.219.500
	€ 1.700.000	€ 50.000	66	€ 33.000	€ 1.252.500
	€ 1.750.000	€ 50.000	65	€ 32.500	€ 1.285.000
	€ 1.800.000	€ 50.000	64	€ 32.000	€ 1.317.000
	€ 1.850.000	€ 50.000	63	€ 31.500	€ 1.348.500
	€ 1.900.000	€ 50.000	62	€ 31.000	€ 1.379.500
	€ 1.950.000	€ 50.000	61	€ 30.500	€ 1.410.000
	€ 2.000.000	€ 50.000	60	€ 30.000	€ 1.440.000
	€ 2.050.000	€ 50.000	59	€ 29.500	€ 1.469.500
	€ 2.100.000	€ 50.000	58	€ 29.000	€ 1.498.500
	€ 2.150.000	€ 50.000	57	€ 28.500	€ 1.527.000
	€ 2.200.000	€ 50.000	56	€ 28.000	€ 1.555.000
	€ 2.250.000	€ 50.000	55	€ 27.500	€ 1.582.500
	€ 2.300.000	€ 50.000	54	€ 27.000	€ 1.609.500
	€ 2.350.000	€ 50.000	53	€ 26.500	€ 1.636.000
	€ 2.400.000	€ 50.000	52	€ 26.000	€ 1.662.000
	€ 2.450.000	€ 50.000	51	€ 25.500	€ 1.687.500
	€ 2.500.000	€ 50.000	50	€ 25.000	€ 1.712.500
	€ 2.550.000	€ 50.000	49	€ 24.500	€ 1.737.000
	€ 2.600.000	€ 50.000	48	€ 24.000	€ 1.761.000
	€ 2.650.000	€ 50.000	47	€ 23.500	€ 1.784.500
	€ 2.700.000	€ 50.000	46	€ 23.000	€ 1.807.500
	€ 2.750.000	€ 50.000	45	€ 22.500	€ 1.830.000
	€ 2.800.000	€ 50.000	44	€ 22.000	€ 1.852.000
	€ 2.850.000	€ 50.000	43	€ 21.500	€ 1.873.500
	€ 2.900.000	€ 50.000	42	€ 21.000	€ 1.894.500
	€ 2.950.000	€ 50.000	41	€ 20.500	€ 1.915.000
	€ 3.000.000	€ 50.000	40	€ 20.000	€ 1.935.000
	€ 3.050.000	€ 50.000	39	€ 19.500	€ 1.954.500
	€ 3.100.000	€ 50.000	38	€ 19.000	€ 1.973.500
	€ 3.150.000	€ 50.000	37	€ 18.500	€ 1.992.000
	€ 3.200.000	€ 50.000	36	€ 18.000	€ 2.010.000
	€ 3.250.000	€ 50.000	35	€ 17.500	€ 2.027.500
	€ 3.300.000	€ 50.000	34	€ 17.000	€ 2.044.500
	€ 3.350.000	€ 50.000	33	€ 16.500	€ 2.061.000
	€ 3.400.000	€ 50.000	32	€ 16.000	€ 2.077.000
	€ 3.450.000	€ 50.000	31	€ 15.500	€ 2.092.500
	€ 3.500.000	€ 50.000	30	€ 15.000	€ 2.107.500
	€ 3.550.000	€ 50.000	29	€ 14.500	€ 2.122.000
	€ 3.600.000	€ 50.000	28	€ 14.000	€ 2.136.000
	€ 3.650.000	€ 50.000	27	€ 13.500	€ 2.149.500
	€ 3.700.000	€ 50.000	26	€ 13.000	€ 2.162.500
	€ 3.750.000	€ 50.000	25	€ 12.500	€ 2.175.000
	€ 3.800.000	€ 50.000	24	€ 12.000	€ 2.187.000
	€ 3.850.000	€ 50.000	23	€ 11.500	€ 2.198.500
	€ 3.900.000	€ 50.000	22	€ 11.000	€ 2.209.500
	€ 3.950.000	€ 50.000	21	€ 10.500	€ 2.220.000
	€ 4.000.000	€ 50.000	20	€ 10.000	€ 2.230.000
	€ 4.050.000	€ 50.000	19	€ 9.500	€ 2.239.500
	€ 4.100.000	€ 50.000	18	€ 9.000	€ 2.248.500
	€ 4.150.000	€ 50.000	17	€ 8.500	€ 2.257.000
	€ 4.200.000	€ 50.000	16	€ 8.000	€ 2.265.000
	€ 4.250.000	€ 50.000	15	€ 7.500	€ 2.272.500
	€ 4.300.000	€ 50.000	14	€ 7.000	€ 2.279.500
	€ 4.350.000	€ 50.000	13	€ 6.500	€ 2.286.000
	€ 4.400.000	€ 50.000	12	€ 6.000	€ 2.292.000
	€ 4.450.000	€ 50.000	11	€ 5.500	€ 2.297.500
	€ 4.500.000	€ 50.000	10	€ 5.000	€ 2.302.500
	€ 4.550.000	€ 50.000	9	€ 4.500	€ 2.307.000
	€ 4.600.000	€ 50.000	8	€ 4.000	€ 2.311.000
	€ 4.650.000	€ 50.000	7	€ 3.500	€ 2.314.500
	€ 4.700.000	€ 50.000	6	€ 3.000	€ 2.317.500
	€ 4.750.000	€ 50.000	5	€ 2.500	€ 2.320.000
	€ 4.800.000	€ 50.000	4	€ 2.000	€ 2.322.000
	€ 4.850.000	€ 50.000	3	€ 1.500	€ 2.323.500
	€ 4.900.000	€ 50.000	2	€ 1.000	€ 2.324.500
	€ 4.950.000	€ 50.000	1	€ 500	€ 2.325.000
Nihilpunt	€ 5.000.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.050.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.100.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.150.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.200.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.250.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.300.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000
	€ 5.350.000	€ 50.000	0	€ 0	€ 2.325.000

B.2: Voorstel tot wetwijziging

Op hoofdlijnen leidt de wijziging van artikel 35b SW op basis van het voorstel tot ‘begrenzing’ van de vrijstellingsfaciliteit voor de goingconcernwaarde tot de volgende wijzigingen:

- aan de aanhef van het eerste lid wordt toegevoegd: «de som van»;
- de redactie van het eerste lid onderdeel a en b wordt vervangen;
- aan de redactie van het eerste lid wordt onderdeel c toegevoegd, en
- een achtste lid wordt toegevoegd.

Voor zover relevant luidt de redactie van artikel 35b SW na die wijzigingen concreet:

Artikel 35b Successiewet 1956:

1. Indien tot de verkrijging ondernemingsvermogen behoort als bedoeld in artikel 35c, dat wordt verkregen in het kader van een bedrijfsopvolging als bedoeld in het vijfde lid, wordt op verzoek van de verkrijger een voorwaardelijke vrijstelling verleend van de som van:
    - a. de liquidatiewaarde van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft, voor zover die liquidatiewaarde hoger is dan de waarde going concern;
    - b. 75% van de waarde going concern van het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft, voor zover de waarde going concern €1.200.000 niet te boven gaat, en
    - c. het product van:
      - i. iedere afzonderlijke tranche ter grootte van €50.000 waarmee het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft een waarde van €1.200.000 te boven gaat,
      - en
      - ii. het vrijstellingspercentage, zoals bedoelde in lid 8, dat van toepassing is op die afzonderlijke tranche.
- ...
8. Het vrijstellingspercentage komt overeen met de uitkomst van 75% verminderd met een procentpunt voor iedere tranche van €50.000 waarmee het ondernemingsvermogen van de objectieve onderneming waarop de verkrijging betrekking heeft een waarde van €1.200.000 te boven gaat.

Bibliografie

Literatuurlijst

Akerlof, *The Quarterly Journal of Economics* 1978

G.A. Akerlof, 'The Market for "Lemons": Quality uncertainty and the Market Mechanism', *The Quarterly Journal of Economics* 1978 (84), afl. 3, p. 488-500.

Akerlof, *American Economic Review* 1978

G.A. Akerlof, 'The Economics of "Tagging" as Applied to the Optimal Income Tax, Welfare Programs, and Manpower Planning', *American Economic Review* 1978 (68), afl. 1, p. 8-19.

Albert, *WFR* 2012/1214

P.G.H. Albert, 'Gelijk zijn, gelijk hebben en gelijk krijgen', *WFR* 2012/1214, afl. 6969, p. 1214-1216.

Alstott, *Harvard Law Review* 2007

A.L. Alstott, 'Equal opportunity and inheritance taxation', *Harvard Law Review* 2007 (121), p. 469-542.

Andreoni, *Journal of Political Economy* 1989

J. Andreoni, 'Giving with impure altruism: applications to charity and Ricardian equivalence', *Journal of Political Economy* 1989 (97), 1447-1458.

Andreoni, *Economic Journal* 1990

J. Andreoni, 'Impure Altruism and Donations to Public Goods: A Theory of Warm-Glow Giving?', *Economic Journal* 1990 (100), 464-477.

Van Arendonk, *MBB* 2009/6

H.P.A.M. van Arendonk, 'Modernisering Successiewet: veel beloofd, maar weinig waargemaakt', *MBB* 2009/6, p. 223-228.

Arrow 1963

K.J. Arrow, 'An extension on the Basic Theorem of Welfare Economics', in J. Neyman (red), *Proceedings of the Second Berkeley Symposium on Mathematical Studies and Probability*, Berkeley: University of California Press 1951, p. 507-532.

Arrow 1963

K.J. Arrow, *Social Choice and Individual Values*. New York: Wiley 1963.

Arrow, *Journal of Public Economics* 1973

K.J. Arrow, 'Higher Education as a Filter', *Journal of Public Economics* 1973 (2), afl. 3, p. 193-216.

Astrachan & Tutterow, *Family Business Review* 1996

J.H. Astrachan & R. Tutterow, 'The Effect of Estate Taxes on Family Business: Survey Results', *Family Business Review* 1996 (9), afl. 3, p. 308-309.

Atkinson & Stiglitz, *Journal of Public Economics* 1976

A.B. Atkinson & J.E. Stiglitz, 'The Design of Tax Structure: Direct Versus Indirect Taxation', *Journal of Public Economics* 1976 (6), afl. 1-2, p. 55-75.

Atkinson, *Review of Economic Studies* 1971

A.B. Atkinson, 'Capital Taxes, the Redistribution of Wealth and Individual Savings', *Review of Economic Studies* 1971 (38), afl. 2, p. 209-227.

Bangma & Bruins 2010

K.L. Bangma & A. Bruins, *Bedrijfsbeëindigingen in het kleinbedrijf. Kenmerken, achtergronden en macro-economisch verlies*, Zoetermeer: EIM 2010.

Barro, *Journal of Political Economy* 1974

R.J. Barro, 'Are government bonds net wealth?', *Journal of Political Economy* 1974 (82), afl. 6, p. 1095-1117.

Van Beelen, *NTR* 2016/1904

D. van Beelen, annotatie bij Rb. Zeeland-West-Brabant, ECLI:NL:RBZWB:2016:1675, *NTR* 2016/1904.

Becker, *Journal of Political Economy* 1974

G.S. Becker, 'A Theory of Social Interactions', *Journal of Political Economy* 1974 (82), afl. 6, p. 1063-1093.

De Beer, *WFR* 2010/1242

A.M.A. de Beer, '(Ir)reële bedrijfsopvolgingsregelingen', *WFR* 2010/1242, afl. 6876, p. 1242-1255.

De Beer, *WFR* 2015/1319

A.M.A. de Beer, 'Ondernemingsvermogen voor de BOR-AB: enkele knelpunten', *WFR* 2015/1319, afl. 7119.

De Beer & Hoogeveen, *WFR* 2016/161

A.M.A. de Beer & M.J. Hoogeveen, 'De 100%-vrijstelling: aanpassen of afschaffen (I)', *WFR* 2016/161, afl. 7156, p. 1038-1047.

De Beer & Hoogeveen, *WFR* 2016/183

A.M.A. de Beer & M.J. Hoogeveen, 'De 100%-vrijstelling: aanpassen of afschaffen (II)', *WFR* 2016/183, afl. 7160, p. 1164-1174.

De Beer & Hoogeveen, *TFO* 2018/160.5

A.M.A. De Beer & M.J. Hoogeveen, 'Een zoektocht naar de reële bedrijfsopvolging', *TFO* 2018/160.5, afl. 160, p. 21-27.

Bentham 1776

J. Bentham, *A Fragment on Government; or, a Comment on the Commentaries: Being an Examination of what is Delivered on the Subject of Government in General, in the Introduction to Sir William Blackstone's Commentaries*, Londen (Verenigd Koninkrijk): W. Pickering, Lincoln's-Inn Fields; E. Wilson, Royal Exchange (T. White & Co. Printers) 1823.

Bentham 1907

J. Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press 1907.

Berentsen, *Het Financiële Dagblad* 8 oktober 2021

L. Berentsen, 'Adviseurs bepleiten eerlijkere belastingvrijstelling bij bedrijfsopvolging', *Het Financiële Dagblad* 8 oktober 2021.

Bergson, *The Quarterly Journal of Economics* 1938

A. Bergson, 'A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics', *The Quarterly Journal of Economics* 1938 (52), afl. 2, p. 233-352.

Bhattacharya & Ravikumar, *Journal of Business* 2001

U. Bhattacharya & B. Ravikumar, 'Capital Markets and the Evolution of Family Businesses', *Journal of Business* 2001 (74), afl. 2, p. 187-220.

Bhattacharya & Ravikumar 2004

U. Bhattacharya & B. Ravikumar, 'From Cronies to Professionals: The Evolution of Family Firms', in: E. Klein (red.), *Capital Formation, Governance and Banking*, Hauppauge (Verenigde Staten van Amerika): Nova Science Publishers (Financial Institutions and Services) 2004, p. 23-37.

Blanchflower & Oswald, *Journal of Labor Economics* 1998

D.G. Blanchflower & A.J. Oswald, 'What Makes an Entrepreneur?' *Journal of Labor Economics* 1998 (16), afl. 1, p. 26-60.

Blokland, *FED* 2001/410

T. Blokland, 'Herziening successiewetgeving', *FED* 2001/410, afl. 2871.

Blumkin & Sadka, *Journal of Public Economics* 2003

T. Blumkin & E. Sadka, 'Estate taxation with intended and accidental bequests', *Journal of Public Economics* 2003 (88), p. 1-21.

Boadway 2016

R. Boadway, 'Cost-benefit analysis', in M.D. Adler & M. Fleurbaey (red.) *The Oxford Handbook of Well-being and Public Policy*, New York (Verenigde Staten): Oxford University Press 2016.

Boadway, Chamberlain & Emmerson 2010

R. Boadway, E. Chamberlain & C. Emmerson, 'Taxation of wealth and wealth transfers', in: J. Mirrlees e.a. (red.), *Dimensions of Tax Design: The Mirrlees Review*, Oxford (Verenigd Koninkrijk): Oxford University Press 2010, p. 737-836.

Boer, *WFR* 2016/145

J.P. Boer, 'BOR-reparatie: een idee fixe', *WFR* 2016/145, afl. 7153, p. 938-939.

Boer, Lubbers & Vording, *WFR* 2014/408

J.P. Boer, A.O. Lubbers & H. Vording, 'De BOF-zaken: de Hoge Raad grijpt niet in bij kwalitatief ondermaatse belastingwetgeving', *WFR* 2014/408, afl. 7042, p. 408-417.

Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport 2020

Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport (Rapport van het Ministerie van Financiën), bijlage bij *Kamerstukken II 2019/20*, 32140, nr. 72.

Bruce & Waldman, *The Quarterly Journal of Economics* 1990

N. Bruce & M. Waldman, 'The Rotten-Kid Theorem Meets the Samaritan's Dilemma', *The Quarterly Journal of Economics* 1990 (105), afl. 1, p. 155-165.

Bruce & Waldman, *American Economic Review* 1991

N. Bruce & M. Waldman, 'Transfers in Kind: Why They Can be Efficient and Nonpaternalistic', *American Economic Review* 1991 (81), afl. 5, p. 1345-1351.

Brunetti, *Journal of Public Economics* 2006

M.J. Brunetti, 'The estate tax and the demise of the family business', *Journal of Public Economics* 2006 (90), afl. 10-11, p. 1975-1993.

Burda & Wyplosz 2017

M. Burda & C. Wyplosz, *Macroeconomics. A European Text*, Oxford (Verenigd Koninkrijk): Oxford University Press 2017.

Burkhart, Panunzi & Schleifer, *Journal of Finance* 2003

M. Burkhardt, F. Panunzi & A. Schleifer, 'Family Firms', *Journal of Finance* 2003 (58), afl. 5, p. 2167-2201.

Cagetti & De Nardi, *American Economic Review* 2009

M. Cagetti & M. De Nardi, 'Estate Taxation, Entrepreneurship, and Wealth', *American Economic Review* 2009, afl. 1, p. 85-111.

Caselli & Gennaioli, *NBER* 2006

F. Caselli & N. Gennaioli, 'Dynastic Management', *NBER* (Working Paper No. w9442) 2006, p. 1-42.

Coase, *Economica* 1973

R.H. Coase, 'The Nature of the Firm', *Economica* 1973 (16), afl. 4, p. 386-405.

Coase, *Journal of Law and Economics* 1960

R.H. Coase, 'The Problem of Social Cost', *Journal of Law and Economics*, afl. 3, p. 1-44.

Cox, *Journal of Political Economy* 1987

D. Cox, 'Motives for Private Income Transfers', *Journal of Political Economy* 1987 (95), afl. 3, p. 508-546.

CPB 2019

Centraal Planbureau (CPB) *Effect van erfenissen en schenkingen op vermogensongelijkheid en de rol van belastingen*. Den Haag: Centraal Planbureau 2019.

CPB 2020

Centraal Planbureau (CPB), *Kansrijk belastingbeleid*, Den Haag: CPB 2020.

CPB 2022

Centraal Planbureau (CPB), *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht* (CPB notitie van april 2022 aan het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en het Ministerie van Financiën), bijlage bij Kamerbrief van de Minister van Economische Zaken en Klimaat van 25 mei 2022, DGBI-O/22225823.

CPB 2023

Centraal Planbureau (CPB), *Een economisch afwegingskader voor belastinginstrumenten*, Den Haag: CPB 2023.

Debreu, *Econometrica* 1951

G. Debreu, 'The Coefficient of Resource Utilization', *Econometrica* 1951 (19), afl. 3, p. 273-292.

Diamond, *Journal of Public Economics* 2006

P.A. Diamond, 'Optimal tax treatment of private contributions for public goods with and without warm glow preferences', *Journal of Public Economics* 2006 (90), p. 897-919.

Diamond & Mirrlees, *American Economic Review* 1971

P.A. Diamond & J.A. Mirrlees, 'Optimal Taxation and Public Production I: Production Efficiency', *American Economic Review* 1971 (61), afl. 1, p. 8-27.

Diamond & Mirrlees, *American Economic Review* 1971

P.A. Diamond & J.A. Mirrlees, 'Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules', *American Economic Review* 1971 (61), afl. 3, p. 261-278.

Van den Dool & Heithuis 2009

R.P. van den Dool & E.J.W. Heithuis, *De fiscale positie van de DGA* (Fiscaal Actueel nr. 5), Deventer: Kluwer 2009.

Van den Dool, Hoogeveen, Lejour & Stevens, *TFO* 2023/184.1

R.P. Van den Dool, M. Hoogeveen, A.M. Lejour & S.A. Stevens, 'De fiscale positie van de dga', *TFO* 2023/184.1, afl. 184, p. 1-29.

Dorsey 2016

D. Dorsey, 'Welfarism', in G. Fletcher (red.) *The Routledge Handbook of Philosophy of Well-Being*, Abingdon (Verenigd Koninkrijk): Routledge 2016.

Ellul, Pagano & Panunzi, *American Economic Review* 2010

A. Ellul, M. Pagano & F. Panunzi, 'Inheritance Law and Investment in Family Firms', *American Economic Review* 2010 (100), afl. 5, p. 2414-2450.

EY Global 2021

EY Global, 'Worldwide Estate and Inheritance Tax Guide', [ey.com/GlobalTaxGuides](https://www.ey.com/GlobalTaxGuides), juni 2021.

Farhi & Werning, *The Quarterly Journal of Economics* 2010

E. Farhi & I. Werning 'Progressive Estate Taxation', *The Quarterly Journal of Economics* 2010 (125), afl. 2, p. 635-673.

Farhi & Werning, *American Economic Review* 2013

E. Farhi & I. Werning, 'Estate Taxation with Altruism Heterogeneity', *American Economic Review* 2013 (103), afl. 3, p. 489-495.

Fleurbaey, e.a., *The Scandinavian Journal of Economics* 2022

M. Fleurbaey, M. Leroux, P. Pestieau, G. Ponthiere & Zuber, 'Premature deaths, accidental bequests, and fairness', *The Scandinavian Journal of Economics* 2022 (124), afl. 2, p. 1-35.

Frank & Cartwright 2013

R.H. Frank & E. Cartwright, *Microeconomics and Behaviour*, Maidenhead (Verenigd Koninkrijk): McGraw-Hill Education 2013.

Garriga & Sánchez-Losada, *Portuguese Economic Journal* 2009

C. Garriga & F. Sánchez-Losada, 'Estate Taxation with Warm-Glow Altruism', *Portuguese Economic Journal* 2009 (8), afl. 2, p. 99-118.

Gigerenzer & Selten 2002

G. Gigerenzer & R. Selten, *Bounded Rationality: The adaptive Toolbox*, Cambridge (Verenigd Koninkrijk): MIT Press 2002.

Van Gilst, Nijboer & Caminada, *WFR* 2008/1423

J.J. Van Gilst, H. Nijboer & C.L.J. Caminada, 'De successiebelasting vanuit economisch perspectief', *WFR* 2008/1423, afl. 6793, p. 1423-1430.

Glomm & Ravikumar, *Journal of Political Economy* 1992

G. Glomm & B. Ravikumar, 'Public versus private investment in human capital: Endogenous growth and income inequality', *Journal of Political Economy* 1992 (100), afl. 4, 818-834.

Gribnau 2006

J.L.M. Gribnau, 'Rechtsbeginselen en evaluatie van belastingwetgeving', in: A.C. Rijkers & H. Vording (red.), *Vijfjaar Wet IB 2001*, Deventer: Kluwer 2006, p. 27-66.

Gribnau, *NTFR* 2013/444

J.L.M. Gribnau, 'Respect voor het recht; de koninklijke weg', *NTFR* 2013/444, afl. 10, p. 1-6.

Gubbels, *WFR* 2016/142

N.G.C. Gubbels, 'Met een kanon op een mug schieten. Persbericht wetsvoorstel aanpassing bedrijfsopvolgingsregeling SW en IB', *WFR* 2016/142, afl. 7152, p. 923-927.

De Haan 2007

A. de Haan, *Bedrijfsvermogen in de successiewet en het gelijkheidsbeginsel*, (diss. Amsterdam UvA; Fiscaal Wetenschappelijke Reeks), Den Haag: SDU 2007.

De Haan, *FED* 2009/81

A. de Haan, 'De bedrijfsopvolgingsregeling: stimuleren of grondslagversmalling?', *FED* 2009/81, afl. 16, p. 3-9.

Hammond 1987

P.J. Hammond, 'Altruïsm', in J. Eatwell, M. Milgate & P. Newman (red.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, Londen (Verenigd Koninkrijk): Macmillan Press 1987.

Hammond 1997

P.J. Hammond, 'The efficiency Theorems and Market Faillure', in A. Kirkman (red.), *Elements of General Equilibrium analysis*, Oxford (Verenigd Koninkrijk): Basil Blackwell 1997.

Hannes & Holtz 2021, § 13a ErbStg

F. Hannes & M. Holtz, '§ 13a Steuerbefreiung für Betriebsvermögen, Betriebe der Land- und Forstwirtschaft und Anteile an Kapitalgesellschaften', in: J.P. Meincke, F. Hannes & M. Holtz (red.), *Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz*, (Auflage 18), München (Duitsland): C.H. Beck 2021.

Hannes & Holtz 2021, § 28 ErbStg

F. Hannes & M. Holtz, '§ 28 Stundung', in: J.P. Meincke, F. Hannes & M. Holtz (red.), *Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz*, (Auflage 18), München (Duitsland): C.H. Beck 2021.

Hardin, Science 1968

G. Hardin, 'The Tragedy of the Commons', *Science* 1968 (162), afl. 3859, p. 1243-1248.

Heithuis, WFR 2009/889

E.J.W. Heithuis, 'Notitie fiscale positie directeur-grotoaandehouder; een reactie', *WFR* 2009/889, afl. 6820, p. 889-896.

Heithuis, WFR 2010/348

E.J.W. Heithuis, 'Een ongelukkig amendement', *WFR* 2010/348, afl. 6850, p. 348-351.

Heithuis, Kavelaars Schuver 2017

E.J.W. Heithuis, P. Kavelaars & B.F. Schuver, *Inkomstenbelasting. Inclusief hoofdzaken loonbelasting en premieheffing*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Hines e.a., International Tax and Public Finance 2019

J.R. Hines, N. Potrafke, M. Riem & C. Schinke, 'Inter vivos transfers of ownership in family firms', *International Tax and Public Finance* 2019 (26), afl. 2, p. 225-256.

Hines, American Economic Review 2013

J.R. Hines, 'Income and Substitution Effects of Estate Taxation', *The American Economic Review* 2013 (103), afl. 3, p. 484-488.

Holtz-Eakin, Joulfaian en Rosen, The Quarterly Journal of Economics 1993

D. Holtz-Eakin, D. Joulfaian & H.S. Rosen, 'The Carnegie conjecture: Some empirical evidence', *The Quarterly Journal of Economics* 1993 (108), afl. 2, p. 413-435.

Holtz-Eakin, Joulfaian & Rosen, Journal of Political Economy 1994

D. Holtz-Eakin, D. Joulfaian & H.S. Rosen, 'Sticking it out: Entrepreneurial survival and liquidity constraints', *Journal of Political Economy* 1994 (102), afl. 1, p. 53-75.

Holtz-Eakin, Joulfaian & Rosen, RAND Journal of Economics 1994

D. Holtz-Eakin, D. Joulfaian & H.S. Rosen, 'Entrepreneurial decisions and liquidity constraints', *RAND Journal of Economics* 1994 (25), afl. 2, p. 334-347.

Holtz-Eakin, Phillips & Rosen, *The Review of Economics and Statistics* 2001

D. Holtz-Eakin, J.W.R. Philips & H.S. Rosen, 'Estate Taxes, Life Insurance, And Small Business', *The Review of Economics and Statistics* 2001, afl. 1, p. 52-63.

Holtz-Eakin & Smith, *The American Family Business Foundation* 2009

D. Holtz-Eakin & C.T. Smith, 'Changing Views of the Estate Tax: Implications for Legislative Options', *The American Family Business Foundation* 2009, p. 1-20.

Hoogeveen 2011

M.J. Hoogeveen, *De kwaliteit van de fiscale bedrijfsopvolgingswetgeving* (diss. Tilburg; Fiscaal Wetenschappelijke Reeks), Den Haag: SDU 2011.

Hoogeveen, *BNB* 2013/227

M.J. Hoogeveen, annotatie bij HR 12 juli 2013, ECLI:NL:HR:2013:26, *BNB* 2013/227.

Hoogeveen & Neve, *WPNR* 2021/7339

M.J. Hoogeveen en M.L. Neve, 'Actualiteiten bedrijfsopvolgingsfaciliteiten Deel 1: de ondernemingsseis', *WPNR* (152) 2021/7339, p. 677-689.

Hoogeveen & De Neve, *WPNR* 2021/7341

M.J. Hoogeveen en M.L. Neve, 'Actualiteiten bedrijfsopvolgingsfaciliteiten Deel 2: de bezitseis', *WPNR* (152) 2021/7341, p. 719-728.

Hoogeveen & De Neve, *WPNR* 2021/7344

M.J. Hoogeveen en M.L. Neve, 'Actualiteiten bedrijfsopvolgingsfaciliteiten Deel 3: de voortzettingsseis', *WPNR* (152) 2021/7341, p. 809-821.

Hoogwout, *FTV* 2010/5

T.C. Hoogwout, 'Nr. 79', *FTV* 2010/5, afl. 1, p. 34-35.

Hoogwout, *FTV* 2015/8

T.C. Hoogwout, 'Duitse bedrijfsopvolgingsregeling voor de schenk- en erfbelasting is strijdig met het gelijkheidsbeginsel', *FTV* 2015/8, afl. 2.

Hoogwout, *FTV* 2019/22

T.C. Hoogwout, 'Politiek 'framing' van de bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet', *FTV* 2019/22, afl. 6, p. 4-6.

Hoogwout, *TFO* 2020/169.1

T.C. Hoogwout, 'Een overzicht van de bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet', *TFO* 2020/169.1, afl. 169, p. 91-100.

Hoogwout, *NLFs* 2020/0239

T.C. Hoogwout, '153. Afschaffing van de bedrijfsopvolgingsfaciliteit voor de schenk- en erfbelasting', *NLFs* 2020/0239, afl. 11 juni 2020.

Horioka e.a., *Journal of The Japanese and International Economies* 2021

C.Y. Horioka, E. Gahramanov, A. Hayat & X. Tang, 'The impact of bequest motives on labor supply and retirement behavior in Japan: A theoretical and empirical analysis', *Journal of The Japanese and International Economies* 2021 (62), nr. 101166, p. 1-16.

Hylland & Zeckhauser, *Scandinavian Journal of Economics* 1979

A. Hylland & R. Zeckhauser, 'Distributional Objectives Should Affect Taxes but Not Program Choice or Design', *Scandinavian Journal of Economics* 1979 (81), afl. 2, p. 264-268.

IOSCO 2009

International Organization of Securities Commission (IOSCO), *Protection of Minority Shareholders in Listed Issuers* (Rapport van juni 2009 van de Technical Committee van de IOSCO in consultatie met de OESO), Madrid (Spanje): IOSCO 2009.

Jacobs, *WPNR* 2003/6516

B.C.M. Jacobs, 'Van collateralere impost tot successiebelasting', *WPNR* 2003/6516, p. 55-60.

Jacobs, *FinanzArchiv/ Public Finance Analysis* 2013

B. Jacobs, 'From Optimal Tax Theory to Applied Tax Policy', *FinanzArchiv/ Public Finance Analysis* 2013 (69), afl. 3, p. 338-389.

Jacobs 2021

B. Jacobs, *De prijs van gelijkheid*, Amsterdam: Prometheus 2021.

Jacobs, Jongen & Zoutman, *Journal of Public Economics* 2017

B. Jacobs E.L.W. Jongen & F.T. Zoutman, 'Revealed social preferences of Dutch political parties', *Journal of Public Economics* 2017 (156), p. 81-100.

Janssen, *FBN* 2016/46

R.L.M.C. Janssen, 'Onverwachte en ongewenste beperkingen in de toepassing van de BOR', *FBN* 2016/46, p. 1-3.

Jülicher 2022

M. Jülicher, '§ 13a Steuerbefreiung für Betriebsvermögen, Betriebe der Land- und Forstwirtschaft und Anteile an Kapitalgesellschaften', in: M. Troll e.a. (red.), *Erbschaftsteuer- und Schenkungsteuergesetz*, (Stand 15, Ergänzungslieferung 63), München (Duitsland): Franz Vahlen 2022.

Kaplow, *Journal of Public Economics* 1995

L. Kaplow, 'A Note on Subsidizing Gifts', *Journal of Public Economics* 1995 (58), afl. 3, p. 469-477.

Kaplow, *American Economic Association Papers and Proceedings* 1998

L. Kaplow, 'Tax Policy and Gifts', *American Economic Association Papers and Proceedings* 1998 (88), afl. 2, p. 283-288.

Kaplow 2000

L. Kaplow, *A Framework for Assessing Estate and Gift Taxation* (Discussion paper nr. 287), Cambridge (Verenigde Staten van Amerika): Harvard Law School 2000.

Kaplow 2008

L. Kaplow, *The Theory of Taxation and Public Economics*, Princeton (Verenigde Staten van Amerika): Princeton University Press 2008.

Kaplow, *Tax Law Review* 2009

L. Kaplow, 'On the Taxation of Private Transfers', *Tax Law Review* 2009 (63), afl. 1, p. 159-188.

Kaplow & Shavell, *Journal of Political Economy* 2001

L. Kaplow & S. Shavell, 'Any non-welfarist method of policy assessment violates the Pareto principle', *Journal of Political Economy* 2001 (109), afl. 2, p. 281-286.

Kopczuk, *Tax Law Review* 2009

W. Kopczuk, 'Economics of Estate Taxation: Review of Theory and Evidence', *Tax Law Review* 2009 (63), afl. 1, p. 139-158.

Kopczuk, *American Economic Review* 2013

W. Kopczuk, 'Incentive Effects of Inheritances and Optimal Estate Taxation', *American Economic Review* 2013 (103), afl. 3, p. 472-477.

Kopczuk 2013

W. Kopczuk, 'Taxation of Intergenerational Transfers and Wealth', in A.J. Auerbach, R. Chetty, M. Feldstein & E. Saez (red.) *Handbook of Public Economics*, Amsterdam: North-Holland 2013, p. 329-390.

Korezkij, *DStR* 2017/4

L. Korezkij, 'Erbchaftsteuerreform: Finger weg vom Abschmelzungsmodell bei Erwerben begünstigten Vermögens ab 51 Mio. €!', *DStR* 2017/4, p. 189-193.

KPMG 2021

KPMG, 'Onderzoek afschaffing bedrijfsopvolgingsregelingen', home.kpmg, april 2021.

KPMG Meijburg & Co 2020

KPMG Meijburg & Co, 'Europese bedrijfsopvolgingsregelingen: een vergelijking', meijburg.nl/bedrijfsopvolging, oktober 2020.

KPMG International 2020

KPMG International, 'Global Family Business Tax monitor. Charting a path for the future', home.kpmg/familybusiness, oktober 2020.

Krug, *BGPE* 2022

P. Krug, 'Optimal Estate Taxation: More (about) Heterogeneity across Dynasties', *BGPE* (Bavarian Graduate Program in Economics) 2022, nr. 217, p. 17.

Kuivenhoven & Nieuwenhuizen, *WFR* 2020/140

L.C.H.N. Kuivenhoven & J.H.M. Nieuwenhuizen, 'De bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) is objectief en gerechtvaardigd', *WFR* 2020/140, afl. 7345, p. 946-961.

Laffont & Tirole 1993

J. Laffont & J. Tirole, *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*, Cambridge (Verenigde Staten van Amerika): MIT Press 1993.

Leroux & Pestieau, *Journal of Public Economic Theory* 2022

M. Leroux & P. Pestieau, 'Age-related taxation of bequests in the presence of a dependency risk', *Journal of Public Economic Theory* 2022, afl. 24, p. 92-119.

Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling 2022

Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling (Rapport van de werkgroep IBO Vermogensverdeling van juli 2022), bijlage bij Brief van de Minister van Financiën en Staatssecretaris van Financiën - Fiscaliteit en Belastingdienst van 25 mei 2022, 2022-0000184898.

Mankiw & Weinzierl, *American Economic Journal: Economic Policy* 2010

Mankiw & Weinzierl, 'The Optimal Taxation in Theory and Practice', *American Economic Journal: Economic Policy* 2010 (1), afl. 2, p. 155-176.

De Massis, Chua & Chrisman, *Family Business Review* 2008

A. De Massis, J.H. Chua & J.J. Chrisman, 'Factors Preventing Intra-Family Succession', *Family Business Review* 2008 (21), afl. 2, p. 183-199.

Meade, *The Economic Journal* 1952

J.E. Meade, 'External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation' *The Economic Journal* 1952 (62), afl. 245, p. 54-67.

Milatz & Christopeit 2022

J.E. Milatz & I. Christopeit, '§ 13a Steuerbefreiung für Betriebsvermögen, Betriebe der Land- und Forstwirtschaft und Anteile an Kapitalgesellschaften', in: W. Burandt & D. Rojahn, *Erbrecht* (Band 65, aflage 4), München (Duitsland): C.H. Beck 2022.

Mill 1879

J.S. Mill, *Utilitarianisme*, Londen (Verenigd Koninkrijk): Longmans Green and Co. 1879.

Mirrlees, *Review of Economic Statistics* 1971

J.A. Mirrlees, 'An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation', *Review of Economic Statistics* 1971 (2), afl. 38, p. 175-208.

Mirrlees, *Journal of Public Economics* 1976

J.A. Mirrlees, 'Optimal Tax Theory: A Synthesis', *Journal of Public Economics* 1976 (6), afl. 4, p. 327-358.

Momirov & Naudé Fourie, *Erasmus Law Review*, 2009, afl. 2.

A. Momirov & A. Naudé Fourie, 'Vertical comparative law methods: tools for conceptualising the international rule of law', *Erasmus Law Review*, 2009 (3), afl. 2, p. 291-309.

Ng, *American Economic Review* 1984

Y. Ng, 'Quasi-Pareto Social Improvements' *American Economic Review* 1984 (74), afl. 5, p. 1033-1055.

NOB 2022

Nederlandse Orde van Belastingadviseurs, *Aanpassing van de BOR en DSR is voorbarig; nader onderzoek is gewenst*, nob.net 14 november 2022.

Ortiz e.a., *Global Strategy Journal* 2021

M. Ortiz, M. Carney, P. Duran, M. Braun & J. Riutort, Inheritance tax, shareholder protection, and the market value of family firms: A cross-country analysis', *Global Strategy Journal* 2021 (11), afl. 3, p. 434-467.

Oudmaijer 2006

S.C. Oudmaijer, *Kenmerken van overnemers versus ondernemers*, Zoetermeer: EIM 2006.

Piketty & Saez, *Econometrica* 2013

Piketty & Saez, 'A Theory of Optimal Inheritance Taxation', *Econometrica* 2013 (81), afl. 5, p. 1851-1886.

PWC 2018

PWC, 'Familie en vermogen in bedrijf. Bedrijfsopvolging, het stokje doorgeven met het oog op de toekomst', pwc.nl, december 2018.

Rawls 1971

J. Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge (Verenigde Staten van Amerika): Harvard University Press 1971.

Redactie Vakstudie Nieuws, *V-N* 2022/26.9

Redactie Vakstudie Nieuws, 'Vrijstelling bedrijfsopvolgingsregeling wel doeltreffend maar niet doelmatig volgens CPB', *V-N* 2022/26.9, p. 33-36.

Register Belastingadviseurs 2021

Register Belastingadviseurs, 'De BOR: eerlijk, eenvoudig en eigentijds', rb.nl oktober 2021.

RB 2022

Register Belastingadviseurs, 'RB Commentaar initiatiefwetsvoorstel box 2 en BOR', rb.nl augustus 2022.

Rijkers, *NTFR* 2009/2031

A.C. Rijkers, 'Berlusconiaanse belastingwetgeving', *NTFR* 2009/2031, afl. 40, p. 1-4.

Rosen, Gayer & Civan 2014

H.S. Rosen, T. Gayer & A. Civan, *Public Finance*, Maidenhead (Verenigd Koninkrijk): Mc Graw-Hill Education 2014.

Rössler, Troll & Halaczinsky, *BewG* §151

R. Rössler, M. Troll & R. Halaczinsky, 'Gesonderte Feststellungen' in: R. Rössler, M. Troll (red.), *Bewertungsgesetz* (Band 1), München (Duitsland): Franz Vahlen 2022.

Samuelson 1947

P.A. Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge (Verenigde Staten van Amerika): Harvard University Press 1947.

Schenk, *FutD* 2021/0105

S. Schenk, 'De BOR: eerlijk, eenvoudig en eigentijds', *FutD* 2021/0105, afl. 10, p. 6-11.

Scheuer & Slemrod, *Annual Review of Economics* 2020

F. Scheuer & J. Slemrod, 'Taxation and the Superrich', *Annual Review of Economics* 2020 (12), p. 205.

Schlössels 2015

R.J.N. Schlössels, 'Rechtspleging en het belang van interne rechtsvergelijking. De 'interne' vergelijkingsmethode bezien, met name vanuit het bestuursprocesrecht, in: R. Baas, T. Havinga & M.T.A.B. Laemers (red.), *Rechtspleging en rechtsbescherming. Liber amicorum voor prof. dr. Leny E. de Groot-van Leeuwen*, Deventer: Kluwer 2015, p. 261-274.

Selten, *JITE* 1990

R. Selten, 'Bounded Rationality', *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 1990, afl. 146, p. 649-658.

Sen 1970

A.K. Sen, *Collective Choice and Social Welfare*. San Francisco (Verenigde Staten van Amerika): Holden-Day 1970.

SEO 2014

Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht (SEO-rapport nr. 2014-39 van september 2014 aan het Ministerie van Economische Zaken) Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek 2014.

Shavell, *American Economic Association Papers and Proceedings* 1981

S. Shavell, 'A note on Efficiency vs. Distributional Equity in Legal Rulemaking: Should Distribution Equity Mateer Given Optimal Income Taxation?' *American Economic Association Papers and Proceedings* 1981 (71), afl. 2, p. 414-418.

Simon 1957

H.A. Simon, *Models of Man; social and rational*, New York (Verenigde Staten van America): Wiley 1957.

Slemrod & Yitzhaki 2001 *National Tax Journal* 2001

J. Slemrod & S. Yitzhaki, 'Integrating Expenditures and Tax Decisions: The Marginal Cost of Funds and the Marginal Benefit of Projects', *National Tax Journal* 2001 (54), afl. 2, p. 189-201.

Sonneveldt & Kroon, *WPNR* 2009/6808

F. Sonneveldt & B.B.A. Kroon, 'Bedrijfsopvolging in België en Duitsland' *WPNR* (140) 2009/6808, p. 659-667.

Sonneveldt, *TFO* 2009/83

F. Sonneveldt, 'De fiscale positie van de dga: Successie- en schenkingsrecht en recht van overgang, *TFO* 2009/83, afl. 103, p. 83-88.

Stevens, *WFR* 2009/1183

L.G.M. Stevens, *Fiscale Beleidsnotities 2010*, *WFR* 2009/1183, afl. 6828, p. 1183-1207.

Stevens, TFO 2010/25

S.A. Stevens, 'De herziene bedrijfsopvolgingsfaciliteit in de schenk- en erfbelasting', *TFO* 2010/25, afl. 108, p. 25-48.

Stiglitz 1975, American Economic Review 1975

J.A. Stiglitz, 'The Theory of "Screening", Education and the Distribution of Income', *American Economic Review* 1975 (65), afl. 3, p. 283-300.

Stiglitz 1987

J.A. Stiglitz, 'Pareto Efficient and Optimal Taxation in the New Welfare Economics', in A.J. Auerbach & M. Feldstein (red.), *Handbook of Public Economics*, Amsterdam: North Holland 1987, p. 991-1042.

Stiglitz 1994

J.A. Stiglitz, *Whither Socialisme?* (The Wicksell Lectures 1994), Cambridge (Verenigde Staten van Amerika): MIT-Press 1994.

Van Straaten, BNB 2017/146

J.C. van Straaten, annotatie bij HR 14 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:674, *BNB* 2017/146.

Stubbé NTFR-B 2008/3

J.P.M. Stubbé, Bedrijfsopvolgingsfaciliteiten in de Successiewet, *NTFR-B* 2008/3, afl. 1.

Van Teeffelen 2012

L. van Teeffelen, *De effecten van opheffingen en bedrijfsoverdrachten op de Nederlandse economie. Schattingen voor het jaar 2011*, Utrecht: Hogeschool van Utrecht en Kamer van Koophandel 2012.

Van Teeffelen 2015

L. van Teeffelen, *Groeiende impact van bedrijfsopvolging op de Nederlandse economie. Schattingen voor 2014/2015*, Utrecht: Hogeschool van Utrecht en Kamer van Koophandel 2012.

Thaler & Sunstein 2008

R.H. Thaler & C.R. Sunstein, *Nudge. Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*, New Haven (Verenigde Staten van Amerika): Yale University Press 2008.

Tigelaar-Klootwijk 2013

Y.M. Tigelaar-Klootwijk, *Bedrijfsopvolging bij natuurlijke personen* (diss. Rotterdam; Fiscale Monografieën, nr. 141), Deventer: Kluwer 2013.

Tigelaar-Klootwijk, TFO 2020/169.2

Y.M. Tigelaar-Klootwijk, 'De Duitse en de Nederlandse bedrijfsopvolgingsregeling met elkaar vergeleken', *TFO* 2020/169.2, afl. 169, p. 101-116.

Tigelaar-Klootwijk, WFR 2022/20

Y.M. Tigelaar-Klootwijk, 'De Vlaamse en de Nederlandse bedrijfsopvolgingsfaciliteit met elkaar vergeleken', *WFR* 2022/20, afl. 7416, p. 144-155.

Tigelaar-Klootwijk, *WPNR* 2014/7022

Y.M. Tigelaar-Klootwijk, 'Proefschrift', *WPNR* 2014/7022, p. 536-538.

Tinbergen, *Intermediar* 1970

J. Tinbergen, 'Een belasting op bekwaamheid', *Intermediar* 1970 (6), afl. 30, p. 1-3.

Tsoutsoura, *Journal of Finance* 2015

M. Tsoutsoura, 'The Effect of Succession Taxes on Family Firm Investment: Evidence from a Natural Experiment', *Journal of Finance* 2015 (LXX), afl. 2, p. 649-688.

Tversky & Kahneman, *Science* 1974

A. Tversky & D. Kahneman, 'Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases', *Science* 1974, afl. 185, p. 1124-1131.

Tversky & Kahneman, *Science* 1981

A. Tversky & D. Kahneman, 'The Framing of Decisions and the Psychology of Choice', *Science* 1981 (211), afl. 4481, p. 453-458.

Vakstudie Successiewet

P. Berkhuizen, C.M. Lambregtse & I.J.F.A. Van Vijfeijken (red.), *Successiewet* (Fiscale Encyclopedie De Vakstudie, deel 7), Deventer: Wolters Kluwer.

Veenhoven 2014

R. Veenhoven, 'Greatest Happiness for the Greatest Number', in: A.C. Michalos (red.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, Dordrecht: Springer 2014.

Van Vijfeijken, *WPNR* 2008/6757

I.J.F.A. van Vijfeijken, 'De wet schenk- en erfbelasting 2010', *WPNR* 2008/6757, p. 425-430.

Van Vijfeijken, *WFR* 2020/153

I.J.F.A. van Vijfeijken, 'Bouwstenen voor een betere Successiewet', *WFR* 2020/153, afl. 7348, p. 1052-1060.

Van Vijfeijken & Van Bakel 2013

I.J.F.A. Van Vijfeijken & M.M.F.J. van Bakel, 'Economische bouwstenen voor een doelmatige Successiewet', in: J.A.G. van der Geld & I.J.F.A. van Vijfeijken (red.), *Rijkersbundel*, Tilburg: Tilburg University 2013.

Van Vijfeijken & Gubbels, in: *Cursus Belastingrecht*

I.J.F.A. Van Vijfeijken & N.G.C. Gubbels, Schenk- en Erfbelasting, in: A.W. Hofman, M.L.M. van Kempen & A.C. Rijkers (red.), *Cursus Belastingrecht*, Deventer: Wolters Kluwer.

Viskorf, Löcherbach & Jehle, *DSiR* 2016/42

S. Viskorf, S. Löcherbach & D. Jehle, 'Die Erbschaftsteuerreform 2016 – Ein erster Überblick', *DSiR* 2016/42, p. 2425-2434.

Visser, *WFR* 2022/38

P. Visser, 'Uitbreiding van de onderneming voorafgaand aan bedrijfsopvolging', *WFR* 2022/38, afl. 7419, p. 262-271.

Weymark 2016

J.A. Weymark, 'Social Welfare Functions', in M.D. Adler & M. Fleurbaey (red.) *The Oxford Handbook of Well-being and Public Policy*, New York (Verenigde Staten): Oxford University Press 2016.

De Wijkerslooth-Lhoëst, WFR 2008/1113

S.A.M. de Wijkerslooth-Lhoëst, 'Contouren nieuwe bedrijfsopvolgingsfaciliteit voor de nieuwe Wet schenk- en erfbelasting, geen afstel maar uitstel', *WFR* 2008/1113, afl. 6783, p. 1113-1119.

De Wijkerslooth-Lhoëst, WPNR 2009/6802

S.A.M. de Wijkerslooth-Lhoëst, 'De nieuwe bedrijfsopvolgingsregeling: Alle knelpunten opgelost?', *WPNR* 2009/6802, p. 512-519.

De Wijkerslooth- Lhoëst, WPNR 2010/6841

S.A.M. de Wijkerslooth- Lhoëst, 'De nieuwe bedrijfsopvolgings- regeling: Vragen, antwoorden en nieuwe vragen...', *WPNR* 2010/6841, p. 333-342.

De Wit 2005

R.C.C. de Wit, *De samenhanggedachte in het belastingrecht*, Deventer: Kluwer, 2005.

Zuiderwijk, KWEP 2013/11

J.C.L. Zuiderwijk, 'Praktijkupdate bedrijfsopvolgingsregeling SW 1956', *KWEP* 2013/11, afl. 2, p. 9 e.v.

Zuiderwijk KWEP 2022/17

J.C.L. Zuiderwijk, 'Praktijkupdate bedrijfsopvolgingsregeling SW 1956 (zomer 2022)', *KWEP* 2022/17, afl. 3, p. 22-31.

Zwemmer, WPNR 2000/6391

J.W. Zwemmer, 'Bedrijfsopvolging in de Successiewet 1956', *WPNR* 2000/6391, p. 143-145.

Jurisprudentielijst

EHRM

EHRM 22 juni 1999, ECLI:NL:XX:1999:AV1935, *BNB* 2002/398 (*Della Ciaja/Italië*).

EHRM 29 april 2008, ECLI:NL:XX:2008:BD3989, *V-N* 2008/35.6 (*Burden/Verenigd Koninkrijk*).

EHRM 16 maart 2010, ECLI:NL:XX:2010:BM6391, *AB* 2011/149 (*Carson e.a./Verenigd Koninkrijk*).

EHRM 7 juli 2011, ECLI:NL:XX:2011:BT6197, *RSV* 2012/15 (*Stummer*).

EHRM 27 mei 2014, ECLI:NL:XX:2014:263, *BNB* 2014/237 (*Berkvens/Nederland*).

Nederland

HR 29 september 1999, ECLI:NL:HR:1999:AA2899, *BNB* 1999/423.

HR 12 juli 2013, ECLI:NL:HR:2013:26, *BNB* 2013/227.

HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1211, *BNB* 2014/30.

HR 22 november 2013, ECLI:NL:HR:2013:1212, *BNB* 2014/31.

HR 14 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:674, *BNB* 2017/164.

HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:759, *FutD* 2018-1396.

HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:761, *V-N* 2018/67.13.

HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:762, *V-N* 2018/67.22.3.

HR 29 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:867, *BNB* 2021/1.

HR 29 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:990, *BNB* 2021/2.

HR 21 april 2023, ECLI:NL:HR:2023:647 (concl. A-G IJzerman), *V-N Vandaag* 2023/885

Concl. A-G R.L.H. IJzerman bij HR 22 november 2013, ECLI:NL:PHR:2013:863, *BNB* 2014/30.

Concl. A-G IJzerman 6 oktober 2022, ECLI:NL:PHR:2022:903, *V-N* 2022/53.10.

Hof Den Haag 19 juli 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:2429, *V-N* 2017/62.20.

Rb. Breda 22 november 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY8838, *V-N* 2013/8.2.4

Rb. Breda 13 juli 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BX3386, *V-N* 2012/43.20.

Buitenland

BVerfG (Bundesverfassungsgericht) 7 november 2006, 1 BvL 10/02.

BVerfG (Bundesverfassungsgericht) 17 december 2014, 1 BvL 21/12.

BFH (Bundesfinanzhof), Vorlagebeschluss van 22 mei 2002, II R 61/99, *DStR* 2002/1438.

BFH (Bundesfinanzhof), Vorlagebeschluss van 27 september 2012, II R 9/11, *DStR* 2012/2063.